Györfi-Deák György

CURIOZITĂȚI SĂLĂJENE

ediția a II-a, revăzută, corectată,
ilustrată cu fotografiile autorului

Editura Caiete Silvane
Zalău, 2010

Lector: Daniel Hoblea
Coperta: Cristian Niculaş

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GYÖRFI-DEÁK GYÖRGY
Curiozități sălăjene/ Györfi-Deák György. Ed. a 2-a rev. – Zalău: Caiete Silvane, 2010

ISBN 978-973-7617-61-3

94(498-35 Sălaj)

Redacția revistei „Caiete Silvane” la Jibou, în 2009
De la stânga la dreapta: Viorel Tăutan, Viorel Mureşan, Daniel Săuca, Daniel Hoblea, Marin Pop

PREFAȚĂ LA A DOUA EDIȚIE

Daniel Săuca

Mă bucur că Györfi-Deák György şi-a continuat e-proiectul „*Curiozități sălăjene*”, oferindu-vă, iată, această a doua ediție a unei excelente cărți de promovare a județului Sălaj, a istoriei acestor locuri, fie binecuvântate de Dumnezeu, fie bătute de soartă ori de năvălirile popoarelor e(?)-migratoare. În locul unor opuri „istorice” uriaşe, de prea multe ori pretins sofisticate, scorțoase, buruienoase, din care se revarsă mai degrabă plicticoase note de subsol decât curiozități luminătoare, cărți care nu sunt citite – dacă sunt – decât într-un cerc „strâmt şi rece”, prefer acest tip de lucrări care fructifică inteligent, serios, accesibil informații istorice. Se prea poate ca mulți – şi dintre cei atinşi de morbul „corectitudinilor” de tot felul – să strâmbe din nas, acuzând „devierea” *adevărului istoric* într-o direcție sau alta, ori că acest *adevăr* ar folosi exclusiv *duşmanilor poporului*, şi nu, de pildă, elevilor care, fie vorba între noi, mă îndoiesc că au

şansa o oră, hai două, pe semestru, de studiere a *istoriei locale*. Dacă e pe aşa, n-au decât istoricii *oficiali* să abordeze strict ştiinţific informaţiile din această e-carte şi să ne ofere, de exemplu, *o monografie actuală a judeţului Sălaj*, care lipseşte cu desăvârşire (în limba română) şi despre a cărei necesitate nu cred că are rost să bat tastele. „*Curiozităţile sălăjene*”, asumate de autor jurnalistic, antropologic, fără încrâncenare, chiar cu umor, ne oferă şi un posibil model, în Sălaj, de abordare culturală a patrimoniului comun româno-maghiar. Mă bucur şi pentru că o parte din articolele cuprinse în această e-carte au fost publicate în revista „Caiete Silvane”. Am deschis, cred, astfel, noi căi de *popularizare* a istoriei, a tradiţiilor noastre. În fine, sper că e-proiectul „*Curiozităţi sălăjene*” va apărea şi într-un format tipărit (*print*). Ca să vă putem ura, şi atunci, lectură plăcută!

Redacția revistei „Caiete Silvane” la Jibou, în 2007.
De la stânga la dreapta: Györfi-Deák György, Daniel Hoblea, Viorel Tăutan, Viorel Mureşan şi Daniel Săuca

PREFAȚĂ LA PRIMA EDIȚIE*

(16 aprilie 2005)

Dedic această carte poetului şi publicistului Daniel Săuca, din a cărui inițiativă a luat naştere şi sub a cărui îngrijire atentă a crescut şi a căpătat volum. Ea cuprinde o serie de articole publicate în cotidienele „*Transilvania Jurnal*” (Ediția de Sălaj) şi „*Jurnalul Sălajului*”, din toamna anului 2000 până în vara lui 2003. Într-un fel, ele au continuat preocupările similare, manifestate anterior în revistele „Limes” (redactor şef: dr. Cornel Grad) şi „*Raftul liber*” (director: Silvia Cosma). Îi rămân recunoscător lui Cătălin Ionescu, editorul revistei „*Pro-Scris*”, care m-a învățat cum să realizez volume electronice. Le mulțumesc tuturor pentru bunăvoința şi încrederea dovedită.

În toate împrejurările, intenția a fost să prezentăm lucruri specifice Țării Silvaniei, fapte şi realizări culturale ieşite din comun,

---

* Prima ediție a apărut în format electronic la adresa: *http://gyuri.go.ro*

menite să definească un loc în istorie, să rememoreze momente de glorie, să recupereze strădanii, să analizeze activitatea unor personalităţi despre care nu s-a putut vorbi înainte de 1989.

Sălajul se poate mândri cu multe realizări deosebite, prea puţin cunoscute de marele public. Sculptorul Fadrusz János a realizat la cererea oraşului Zalău două statui, a căror istorie centenară e plină de învăţăminte. Tot aici a fost emisă o serie de timbre mai puţin obişnuite, pe care nu scria nici „*Poşta română*”, nici „*Magyar Posta*”, ci „*Poşta Sălajului*”. În Crasna a fost înfiinţată prima grădină botanică din ţară, vizitată şi de Fazekas Mihály, autorul celebrului „*Ludas Matyi*” (Mateiaş Gâscarul). Lângă Şimleu a fost omorât balaurul de pe blazonul familiei Báthory, nobili din care s-au ridicat principi, cardinali, ba chiar capete încoronate. În Cuciulat se găseşte una dintre cele mai vechi peşteri pictate din Europa Centrală. Jiboul se remarcă prin grădina botanică, dezvoltată pe locul unui arboretum exotic plantat în secolul al XVIII-lea. Pe Ciglentir, principele Rákóczi Ferencz II. a pierdut bătălia din 11 noiembrie 1705, eveniment tragic a cărui amintire dăinuie într-o serie de legende. Tot aici a luat fiinţă prima grădiniţă din Ardeal. În drum către „*Casa cu hegheduşi*” de deasupra Halmăşdului, am poposit în Nuşfalău şi Drighiu. Am adunat legendele despre locurile unde diavolul şi-a băgat coada şi a încurcat oamenii: Cristolţ, Glod, Treznea, Buciumi. Am urmărit expediţia Greenpeace pe Someş, care a refăcut drumul plutelor încărcate cu sare de Dej. Ne-am reamintit de părintele greco-catolic Laurenţiu Bran din Someş-Săplac (azi Aluniş), primul român care l-a tradus pe Eminescu într-o altă limbă. Ne-am recules în faţa bisericilor de lemn, mărturii ale evurilor când Domnul cobora pe pământ, printre credincioşi. Am urmărit periplul transilvănean al lui John Smith, conducătorul primei colonii care a supravieţuit iernii americane, bărbatul de care s-a îndrăgostit prinţesa indiană Pocahontas. Am popularizat colindele româneşti şi am scris despre obiceiurile de iarnă ale maghiarilor.

Spre deosebire de Petri Mór, a cărui construcţie monografică s-a remarcat prin sobrietate şi exhaustivitate, articolele de faţă se apropie mai degrabă de anecdotic şi poveste, descriind într-un limbaj simplu întâmplări de pomină, cu un iz senzaţional, specific stilului jurnalistic. N-am dorit să alcătuim o monografie, ci doar să ajutăm la perpetuarea mentalităţilor, tradiţiilor şi legendelor locale. Dar, în spatele aparenţelor, a stat o muncă de documentare

îndelungată, oglindită de bibliografia conexă anexată la sfârşitul fiecărei scrieri, pentru a permite cititorului şi specialistului să regăsească fiecare sursă de informaţie primară ori secundară legată de subiectul tratat.

Adesea, documentarea a presupus şi traducerea unor fragmente inedite, în special din limba maghiară, menite să reconstituie întâmplările dinainte de 1918, recurgând la sursele primare. Majoritatea ar trebui traduse în întregime şi publicate, atât în limbile vorbite în Sălaj, cât şi în cele de circulaţie internaţională, efort care va necesita în primul rând crearea unui anumit climat politic şi abia după aceea identificarea oamenilor potriviţi şi alocarea resurselor.

El nu va fi zadarnic, dacă vom dori să ne afirmăm identitatea culturală în contextul integrării europene şi să arătăm lumii că există frumuseţi sălăjene, că suntem urmaşii unor oameni muncitori, dedicaţi unor pasiuni nobile şi avem o moştenire culturală seculară, pe care dorim să o punem în valoare şi să o transmitem urmaşilor.

Numuliții („*banii lui Rákóczi*”) din stânga izvorului, pe drumul de căruță ce urcă pe Piscuiul Ronei (Dealul lui Rákóczi)

AURUL DE PIATRĂ

PIRAMIDELE EGIPTENE ŞI PIETRELE DE PE SOMEŞ

Străzile din Jibou conțin în asfaltul cu care sunt pavate pe alocuri numuliți, nişte fosile care arată ca nişte monede de piatră. Ele sunt căsuțele de calcar ale unor animale unicelulare primitive care au trăit în Terțiarul vechi, într-o vreme când la 50-100 de metri deasupra plaiurilor noastre vălurea oglinda unei mări calde, care apoi s-a evaporat şi a lăsat în urma ei salinele de la Dej, Turda, Cojocna, Sic, etc. Urmaşii de azi ai numuliților sunt foraminiferele, microorganisme ce pot fi văzute doar la microscop, greu de comparat cu rudele lor de acum 60 de milioane de ani, care au avut condiții propice dezvoltării, au proliferat şi au ajuns să aibă forme... uriaşe, de câțiva milimetri sau chiar centimetri.

„*Bănuțeii*” de acest fel sunt răspândiți peste tot în lume. Învelişul strălucitor de alb al piramidelor egiptene a fost fasonat din blocuri de calcar numulitic. Granulele acestora sunt de ordinul milimetrilor, mărunțele în comparație cu fosilele de pe Someş, care ating frecvent trei centimetri. În alte locuri de pe glob, numuliții măsoară

chiar opt-zece centimetri (aproape cât o dischetă de calculator). Lumea savantă a catalogat circa 200 de specii, dintre care vreo douăzeci se găsesc şi în România. Ele fi diferențiate despicându-le, turnând acid peste ele sau studiindu-le la microscop, unde, ne destăinuie profesorul clujean Iustinian Petrescu, „*căsuța animalului apare împărțită de pereți fini în mici cămăruțe pline altădată de corpul unicelular, aproape hialin, al animalului*...”

După câteva milioane de ani, apele mării s-au retras, pe pământ au apărut oamenii, diferitele imperii (chinez, roman, hunic, german, otoman, habsburgic, britanic), monarhia de drept constituțional, republica populară, republica mai puțin populară, republica pur şi simplu republică, taxa pe valoare adăugată, zonele defavorizate şi bancnota de cinci sute de mii de lei. Istoria s-a transformat în legendă.

BĂTĂLIA DE LA JIBOU

La începutul secolului al XVIII-lea, în toamna târzie a anului 1705, mai precis, în 11 noiembrie, curuții principelui ardelean Rákóczi Ferencz, al doilea cu acest nume, au înfruntat la Jibou armata imperială austriacă comandată de generalul Herbeville. Celor dornici să afle mai multe le recomandăm să-l citească pe George Barițiu, autorul unor voluminoase „*Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*”, reeditate în 1994 de Inspectoratul pentru Cultură al județului Braşov, unde sunt traduse şi reproduse pe larg, uneori comentate cam veninos (vezi cazul lui Pintea Viteazul, care în concepția lui Barițiu „*trece în memoria poporului de un hoț mare şi căpitan de hoți*”), fragmente din autobiografia principelui şi „*după chronicarul Mich*[ail] *Cserei*”.

Oamenii lui Rákóczi aveau misiunea să creeze un sistem defensiv care să nu permită trecerea austriecilor prin strâmtorile Someşului. Ei au încercat să sape o linie de tranşee şi şi-au construit două redute, una pe dealul Cigleanului şi una dincolo de valea Agrijului, unde şi-au înghesuit piesele de artilerie. Din cauza vremii nefavorabile şi datorită apariției bruşte a austriecilor, care, conduşi de un țăran bătrân, şi-au scurtat drumul, coborând pe Valea Sărată, un pârâu de 13 km ce vine dinspre Cuceu, fortificațiile neterminate n-au fost de nici un folos.

Principele dispunea de „*patru regimente de călărime şi nouă de pedestrime de câte una mie unul, cum şi cinci sute de pedeştri francezi*”, față de 20.000 de nemți, „*comandați nu atât de Erbeville, care era un general bătrân şi morbos, cât mai vârtos de generalii*

Schlick şi Klöckesperg, se bătură cu mare curaj, iar un general Virmond, tot franc de naţiune, sărind de pe cal şi aruncându-se drept în şeanţul castrelor ungureşti, la un moment provocă asaltul grăniţerilor şi al celeilalte pedestrimi; haiducii ungureşti şi toate regimentele călăreţe de curuţi o luară la fugă care încătrău, iar sârbii îi persecutară până la un loc."

Aici îi aşteptau soldaţii ridicaţi din rândul iobagilor de diferite naţii, comandaţi de Esze Tamás, care au luptat cu îndârjire, până au fost măcelăriţi aproape cu toţii. Protejat de scutul lor, „*Rákóczi abia scăpă cu fuga pe la Gherla şi Beclean înainte, lăsându-şi castrele întregi în prada nemţilor*".

La izbânda austriecilor a contribuit şi atitudinea duplicitară a contelui Károlyi, care, la auzul bubuiturilor de tun, ar fi trebuit să atace duşmanul din spate cu unul dintre regimentele de cavalerie şi să-l prindă într-o încercuire, dar care a preferat să stea pe loc, să aştepte şi să se retragă fără să se fi angajat în luptă.

COMOARA PRESCHIMBATĂ ÎN PIATRĂ

Legenda zice că principele ar fi părăsit câmpul de luptă refugiindu-se printr-un tunel ce trece pe sub albia Someşului până în vârful dealului care îi poartă numele (cunoscut şi ca Piscuiul Ronei), de unde a contemplat dezastrul şi şi-a jelit ostaşii. Unii zic că pe drum ar fi ascuns visteria armatei sale într-o tainiţă subpământeană, pe care mulţi o caută de atunci, în ascuns sau sub oblăduirea unor organe interesate.

Alţii se îndoiesc de existenţa comorii. Ei povestesc că Rákóczi n-ar fi avut timp să facă asta, deoarece după el s-au repezit mai mulţi ostaşi călări („*ráczok*") şi principele ar fi luat comoara cu sine. Când urmăritorii s-au apropiat prea tare, fugarul şi-a golit toţi săculeţii, toate buzunarele de bani şi i-a aruncat în mijlocul drumului. Când au văzut monezile strălucitoare, soldaţii şi-au strunit caii şi au descălecat să-i adune, ba chiar s-au şi ciondănit oleacă, vreme în care principele a reuşit să scape. Legenda zice că era atâta aur, încât cătanele le-au îndesat în buzunare până au stat să le plesnească.

Apoi au sărit din nou în şa şi ar fi continuat urmărirea, dar n-au mai ştiut pe unde să meargă mai departe, deoarece principele, prevăzător, a folosit un şiretlic vechi, utilizat întâi pe vremea când regele ungur Szent László (Ladislau cel Sfânt), cel care a întemeiat episcopia de Oradea, s-a luptat cu cumanii (1085), stratagemă la care a recurs apoi şi Negru Vodă când l-au strâmtorat tătarii (1241):

şi-a schimbat calul cu unul ale cărui potcoave fuseseră puse de-a-ndoaselea, astfel încât el să fugă înainte, dar urmele să arate că a venit.

Încurcați de acest vicleşug, urmăritorii au fost nevoiți să revină în tabără. După ce-au scăpat de muştruiala cuvenită, s-au întors la trupă şi au început să se laude cu norocul care a dat peste ei. Dar când au băgat mâna în buzunar, ca să scoată un ban de arătat, n-au găsit decât aceste discuri lenticulare de calcar, ca nişte monede. Furioşi, au început să suduie şi le-au azvârlit cât colo, „*mama lui de alchimist, ne-a păcălit cu aurul său fals*”. De atunci, zice legenda, bănuții se găsesc peste tot prin împrejurimi.

În celelalte părți ale văii Someşului şi în Albeştii de Argeş, unde mai pot fi întâlniți, numuliții poartă numele de „*banii dracului*”. Dar în Jibou bătrânii consideră că preschimbarea aurului în piatră a fost o minune cerească, care a permis unui suflet nobil să scape nevătămat şi să reia apoi lupta împotriva celor care „*au schimbat jugul de lemn al turcilor cu un jug de fier*”, precum a lăsat scris Cserey Mihály, cronicarul acelei epoci.

FEMEILE ŞI RĂBDAREA TIMPULUI

Nepoata acestuia din urmă, Cserey Helena, deşi crescută în credința catolică (familia provenea din Secuime), s-a lăsat răpită dintr-o mănăstire sibiană de protestantul Wesselényi Miklós sr. şi apoi, spre stupefacția aristocrației vieneze, l-a luat de bărbat. De dragul ei, „*bourul din Jibău*”, baronul cel pătimaş şi încăpățânat, a început construcția celebrului castel sălăjean, unul dintre capodoperele barocului târziu, care azi e împărțit între Grădina Botanică şi Clubul Copiilor din Jibou. Ei sunt părinții acelui Wesselényi care stă de vorbă cu baciul Samson Pop din Rona în plin centrul Zalăului. Dar despre aceştia vom vorbi altă dată.

O altă legendă, mai puțin fidelă adevărului istoric, susține că Rákóczi a avut şi o fată. Aceasta s-ar fi refugiat într-o pivniță (sau alt capăt de tunel) situată într-una dintre văiugile labirintice din jurul Varului, unde trăieşte şi astăzi, fără să fi îmbătrânit deloc. Ea l-a jelit atâta pe părintele ei, încât în cele din urmă a orbit. Cu toate acestea, s-a apucat, pe pipăite, să brodeze o cămaşă a morții. Motivul este cu ochiuri în cruce, dar nu reuşeşte să facă decât unul în fiecare an. Zic unii că în ziua când va reuşi să-şi termine cusătura, se va întoarce tatăl ei. Alții zic că atunci va veni sfârşitul lumii, iar sufletele se vor înfățişa dinaintea Domnului, pentru Judecata de Apoi. Fecioara oarbă este zărită uneori, mai cu seamă primăvara

devreme, când apar ghioceii, de copiii care vin în zonă ca să culeagă flori. Dacă cineva încearcă să se apropie de ea, fuge şi dispare în dreptul unei surpături.

În realitate, după ce a reuşit să dejoace intrigile curţii imperiale, care l-au despărţit de prima sa logodnică, Magdalena von Hessen-Darmstadt, Rákóczi s-a căsătorit în 1694 cu Karolina Amalia von Hessen-Rheinfels. Au avut patru copii, primul născut în 1696, al cărui naş a fost însuşi împăratul Leopold. Dintre toţi, doar doi au ajuns la o vârstă adultă, pe care-i aminteşte şi Bariţiu: „*Iosif născut în 1700 şi Georgie*” (1701-1756), care după război „*au fost reţinuţi în Viena unde li s-a dat creşterea veacului lor, iar dacă au crescut mari, li s-a dat titlu de marchizi cu venit anual de 7000 şi de 6000 fl.; au făcut însă datorii foarte multe, apoi au fugit, Iosif la Roma, Georgie la Paris, unde a mers şi frate-său. În 1738 după înnoirea războiului turco-austriac sultanul numise pe Georgie principe al Transilvaniei şi-l înaintase cu oaste până la Vidin în Bulgaria; într-aceea papa îl excomunicase, austriaci iil spânzurară în efigie, iar el nefericitul emigrant făcu bine şi muri în 9 Nov al aceluiaşi an la Cernavodă în etate de ani 38.*”

Bine, vor zice apărătorii înrăiţi ai veridicităţii legendelor, „*care poartă un sâmbure de adevăr*”, aceştia au fost descendenţii săi legitimi. Poate că amintita fată s-a născut dintr-o legătură amoroasă tăinuită. Nu credem acest lucru: cum Rákóczi s-a născut în 1676, rezultă că în 1705 avea 29 de ani, deci n-ar fi putut să aibă o fată de 16-18 de ani.

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 11 noiembrie 2000, pag. 3.

BIBLIOGRAFIE:

Antologie almanah Nautilus, Editura Nemira, Bucureşti, 2001, pag.184.

George Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, Inspectoratul pentru Cultură al judeţului Braşov, Braşov, 1994.

Mircea Paucă, *Vieţuitoarele din trecutul pământului românesc*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

Iustinian Petrescu, *Lumi geologice dispărute*, Editura Dacia, Cluj, 1986.

Biserica reformată din Jibou (reconstruită în 1749)

DECANA DE VÂRSTĂ

Biserica reformată este cel mai vechi lăcaş de cult din Jibou, în prezent fiind singurul edificiu religios creştin din oraş care este orientat corect (cu altarul către răsărit, conform străvechilor canoane de construcție). Partea care cuprinde altarul incorporează ceea ce s-a păstrat din micuță basilică catolică, construită probabil în secolul al XIII-lea.

De-a lungul timpului, biserica a fost distrusă de mai multe ori. În 1658, i-au dat foc turcii. Rămăşițele ei au fost spulberate în 1705, după bătălia dintre curuții principelui Rákóczi şi austrieci, de trupele sârbeşti ce constituiau ariergarda armatei imperiale.

O piatră de mormânt, azi încastrată în zidul bisericii, păstrează amintirea celor două victime ale raidului turcesc. Textul, săpat într-o lespede din piatră moale de var, s-a deteriorat, dar încă se poate desluşi că aici se odihnesc Sombori Zsuzsanna şi băiețaşul ei, József. Tradiția susține că aceştia au căzut victime ale prădăciunilor necredincioşilor. Mama, care-şi strângea pruncul la piept, a fugit din fața turcilor şi s-a refugiat în turla bisericii. Văzând că jefuitorii o

urmăresc în continuare, a preferat să se arunce pe fereastră decât să ajungă vie în mâna lor. După retragerea atacatorilor, cei doi au fost îngropaţi acolo, la baza turnului unde şi-au pierdut viaţa.

Biserica şi-a dobândit alura barocă actuală în 1749, când Wesselényi István şi soţia acestuia, Dániel Polixena, au refăcut-o. Despre acest lucru vorbeşte inscripţia latină de deasupra intrării principale, în centrul căreia stau blazoanele reunite ale celor două familii. În urma reconstrucţiei, din clădirea iniţială a fost păstrată doar partea numită „biserica mică”, a cărei fereastră gotică din altar dovedeşte originea din secolul al XIII-lea. Tot atunci s-a construit şi prima casă parohială, dărâmată ulterior în 1886.

În 1749 au fost cioplite din marmură cenuşie (aşa-numitul „alabastru”) de Jibou piesele cele mai valoroase ale bisericii: amvonul în formă de potir, unic printre construcţiile de acest fel, şi tăblia mesei altarului. Biserica a suferit reparaţii mai mari în anii 1772, 1879, 1887. În 1892, acoperişul de şiţă a fost schimbat cu unul de tablă. Ultima dată biserica a fost renovată în 1970 (tencuită şi vopsită), iar tabla de pe acoperiş a fost înlocuită în 1979.

În podul bisericii şi-au găsit adăpost o sumedenie de lilieci, care pornesc pe înserat la vânătoare de insecte. Tavanul bisericii seamănă cu o tablă de şah monocoloră, deoarece el este împărţit în „casete”: câmpuri pătrate, vopsite simplu, munca unui meşter necunoscut.

Conform perceptelor protestante, formulate de doctrina lui Calvin, care pune accent pe frumuseţea interioară (a sufletului), pereţii sunt simpli, fără fresce, statui, icoane sau tablouri.

Pe la 1800, se menţionează pentru prima dată existenţa unei orgi, care, când n-a mai putut fi utilizată, a fost înlocuită cu un instrument construit în stilul barocului târziu, de către meşterul Kolonics István din Târgu Secuiesc. Cum ţevile ei erau turnate din plumb, în 1917 ea a fost dezansamblată şi cea mai mare parte a tuburilor sale au fost rechiziţionate de armată pentru a fi transformate în gloanţe. Aceeaşi soartă a împărtăşit-o şi clopotul cel mare, turnat în 1806 din bronzul unui clopot mai vechi. Astăzi, în clopotniţă găsim trei clopote, acţionate electric.

În 1772, Fejér György deconta suma de 48 de dinari cu menţiunea: „untdelemn pentru ungerea ceasului”. Acest prim orologiu n-a supravieţuit capitulării armatei conduse de generalul

Kazinczy, care a avut loc în 25 august 1849. Cei care au supraviețuit eşecului revoluției şi epidemiilor de holeră şi tifus care au urmat, s-au adunat în 30 ianuarie 1853 şi au hotărât să achiziționeze un nou mecanism. Acesta a fost înlocuit, la rândul său, după primul război mondial, în 1919 (se pare că orologiile nu rezistă marilor încercări ale Timpului).

Primul preot reformat menționat în documente este Balai György, care a fost repartizat ca preot de adunarea sinodală din 18 iunie 1634 de la Satu Mare. Din 1977 până în prezent, turma credincioşilor a fost păstorită de preotul Molnár Endre. Ca urmare a strădaniilor sale şi a susținerii materiale din partea comunității locale, în 1996 a apărut volumul intitulat „*A zsibói református egyház története*”, o lucrare care cuprinde istoria bisericii reformate din Jibou, din care am reprodus şi datele de mai sus. La slujbe participă adesea şi credincioşi de alte confesiuni, în spiritul ecumenic al noului mileniu.

Reforma a tradus Biblia în limba vorbită de popor. Pentru ca învățăturile ei să fie cunoscute şi urmate, pe lângă bisericile reformate au funcționat dintotdeauna şi şcoli confesionale. Prin tradiție, rectorul (învățătorul) acesteia era cantorul bisericii. Primul care apare în acte este Salamon György, în 1748 (cu un an înainte să se termine reconstrucția bisericii!). Evidența actelor de stare civilă a început să se țină abia din 1781. Din 1895, şcoala devine instituție de stat, la cererea comunității, care n-a mai făcut față cheltuielilor impuse de sporirea numărului de elevi. Totuşi, biserica şi-a păstrat rolul de principal aşezământ cultural, ea găzduind toate manifestările importante ale maghiarilor din Jibou. Aici se organizează în fiecare an concursul de recitare „*Vörösmarthy Mihály*”, aici au fost comemorați eroii luptelor din 1705 sau 1848-1849, aici se perpetuează amintirea celor doi Wesselényi Miklós, tatăl şi fiul, a pătimaşului „*bour din Jibău*” şi a liberalului care a luptat pentru desființarea iobăgiei.

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 8 iunie 2001, pag. 15.

BIBLIOGRAFIE:

Beke György, *Hepehupás Szilágyság* (Prin hârtoapele Sălajului), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

Mátyus Éva, Molnár Endre, *A zsibói református egyház története* (Istoria bisericii reformate din Jibou), Zsibó, 1996.

Torony Erdély kapujában, tanulmányok Zsibó életéből (Turn în poarta Ardealului, studii despre viața din Jibou), Zsibó, 1996.

Biserica „Sfantul Gheorghe” din Baia Mare

SFINȚENIA LEMNULUI

Pe pagina de încheiere a ultimului număr al revistei „*Limes*”, dr. Cornel Grad, redactorul-şef al acestei reviste, îşi anunța intenția de a publica până la sfârşitul acestui an „*un masiv volum-catalog al monumentelor sălăjene, în condiții grafice deosebite şi cu informație* (text) *pe măsură*”. El este cu atât mai necesar cu cât, odată drumurile (cărora li s-a repartizat din buget partea... leului) reparate, putem spera într-o relansare a turismului în județ.

Sălajul este un județ vestit pentru pălinca şi pentru bisericile sale de lemn, monumente istorice şi de arhitectură populară, unde se țin încă şi azi slujbe religioase, conform menirii dintru început. Mulți oameni, ce țin să pară „*moderni*” desconsideră aceste edificii religioase măiestrit întocmite, uneori construite în aşa fel încât nu s-a folosit nici măcar un cui sau o scoabă de metal la înălțarea lor. Spun aceştia, fără să se gândească, iaca nişte sărăntoci de țărani, n-au fost în stare nici să-şi facă o biserică ca lumea. Îi îmboldeşte trufia să greşească. Scria Dumitru Ilea în „*Monografia şcoalei primare din comuna Jibou*” (1936) despre primul lăcaş de cult din

localitate, situat cândva pe strada care azi se numeşte „Bisericii Vechi”:

„Românii până la 1930, aveau loc pentru rugă o casă modestă din scânduri acoperită cu pae, din forma şi zidurile ei se desprindea, viața plină de amărăciune a bietului popor asuprit. În acest locaş, numit biserică, se rugau în Dumineci şi sărbători, înplorând dela bunul D-zeu să-i scape de ispită şi de cel rău”.

N-a fost singurul păcat al prea zelosului director de şcoală şi revizor şcolar interbelic. Oare ce-ar fi zis dacă ar fi aflat că principalul templu japonez, cel dedicat Zeiței Soarelui Răsare, este de asemenea construit în întregime din lemn, deşi japonezii posedau pe atunci ştiința şi resursele necesare ca să-şi facă unul din beton armat, ori, mai nou, din fibră de sticlă ori cine ştie ce materiale compozite. Dumitru Ilea uitase că la noi în țară nu numai românii sau ucrainienii ortodocşi şi-au construit biserici, foişoare sau clopotnițe de lemn, ci şi greco-catolicii, ungurii reformați sau unitarieni, nemții evanghelişti etc. Oricine trece şi azi prin Meseşenii de Jos, Recea, Lelei, Mineu ş.a.m.d. se poate convinge cu ochii săi de acest lucru.

În jurul Jiboului, pe o rază de numai zece kilometri, se află cinci astfel de monumente religoase: către sud, la Prodăneşti şi Borza, către răsărit, la Var şi peste Someş, la Turbuța; către nord, tot dincolo de râu, la Husia. Fiecare dintre ele poate constitui țelul final al unei drumeții, fiind atât de aproape, încât curioşii pot să le viziteze şi mergând pe jos. Fiecare dintre ele are câte ceva care o individualizează.

Biserica din Prodăneşti, scria nu demult Viorel Varga, urmează să fie mutată din deal, de „La Poduri”, în cimitirul din vale, aflat lângă drum şi restaurată. Ea este una dintre cele mai micuțe lăcaşuri de cult din județ. Ctitorul ei, Gheorghe, a aşezat-o sub patronajul aceluiaşi sfânt, cunoscut şi ca „*omorâtorul balaurului*”. Celor curioşi să afle mai multe despre trecutul ei, le recomandăm să citească frumoasa monografie „Monumente istorice bisericeşti din Eparhia Oradiei, județele Bihor, Sălaj şi Satu-Mare”, alcătuită de Ioan Godea şi Ioana Cristache-Panait, din care am extras şi informațiile ce urmează.

Biserica „Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril” din Borza este într-o stare mai bună, ea a fost restaurată între anii 1975-1976. Inițial, a fost clădită pe vremea împărătesei Maria Tereza, în 1753, *„fiindu meşter Breaz Ianoş de la Gileaiu*”, de către preotul Ion. Ea se remarcă prin frumusețea decorației în lemn: un brâu împletit din chenare în „frînghie” şi romburi înconjoară pereții locaşului în exterior; în cosoroaba dreaptă sînt săpate, pentru fiecare lună a anului, cîte o rozetă, spiralată sau petalată, cu margini dantelate, colorate roşu şi albastru; pe fiecare stîlp cioplit se iveşte cîte o rozetă, iar ancadramentul de pe latura de sud este decorat suplimentar cu coardă de viță cu struguri şi flori. Deşi greu încercată de urgiile secolului XX, ea şi-a păstrat comorile de înțelepciune de vechime: o Evanghelie de Bucureşti (1723), o altă Evanghelie de Bucureşti (1760), un Antologhion (Rîmnic, 1766), un Penticostar (Bucureşti, 1768) şi un Triodion (Rîmnic, 1782), adus din Prodăneşti.

Biserica „Sfinții Apostoli Petru şi Pavel” din Var străjuieşte mormintele părintelui Damian şi a preotesei sale, Tătina, ce şi-au înscris numele pe prispa lăcaşului în 1820. Cum familii de credincioşi ortodocşi au fost înregistrate şi înaintea acestei date, este posibil ca ea să fi fost construită mai devreme sau să înlocuiască un edificiu anterior, distrus în 1705, în timpul luptelor dintre oştile lui Rákóczi şi armata imperială, când a fost arsă şi biserica reformată din Jibou. Clădirea are o formă dreptunghiulară şi a avut cândva pereții pictați în culori vii, reprezentând parabola celor 10 fecioare, Patimile, Sfinții Ierarhi etc. Din păcate, frumoasele desene, atribuite lui Ioan Pop din Românaşi, au fost deteriorate de intemperii.

Dacă părăsim Varul şi trecem peste pod pe malul celălalt al Someşului, ajungem în Turbuța, unde găsim o altă biserică pictată, ce poartă hramul „Sfinților Arhangheli Mihail şi Gavril”. Una dintre curiozitățile ei o constituie modul de acoperire a altarului, unic în zonă, soluția constructivă adoptată nemaifiind întâlnită decât undeva departe, tocmai în Suceava. Spre deosebire de fanii lui Gheorghe Funar, turbuțenii au intrat demult în Europa. Îi invităm pe cei care care au avut probleme să accepte existența unor tăblițe bi- sau plurilingve, să citească legendele imaginilor zugrăvite de românul Lazăr Tocaciu şi ungurul Biró Lajos din Orghiz, care au fost scrise în trei limbi: latină, română şi maghiară.

Biserica din Husia stă sub protecția aceloraşi Sfinți Arhangheli. În 1815, probabil ca să se prevină dărâmarea lăcaşului, pereții de lemn au fost întăriți prin adăugarea unor contraforți din zidărie. Turnul cu foişor, a cărui turlă cu bază octogonală se înalță zveltă deasupra apelor când blonde, când înspumate ale Someşului, îi adaugă un spor de frumusețe.

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 2 iunie 2001, pag. 15.

BIBLIOGRAFIE:

Bisericile de lemn din Sălaj, schițe monografice, foto album, Editura Silvania, Zalău, 2008.

Ioan Godea şi Ioana Cristache-Panait, *Monumente istorice bisericeşti din Eparhia Oradiei, județele Bihor, Sălaj şi Satu-Mare. Bisericile de lemn*, Oradea, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1978.

Dumitru Ilea, *Monografia şcoalei primare din comuna Jibou*. Tipografia „Luceafărul”, Zalău, 1936.

Biserica romano-catolică „Adormirea Maicii Domnului" din Jibou

BISERICA ROMANO-CATOLICĂ „ADORMIREA MAICII DOMNULUI" DIN JIBOU

Primul lăcaş romano-catolic de cult din Jibou a fost o mică biserică ridicată înainte de invazia tătară, probabil în secolele XII-XIII. Ea a fost incorporată în zidurile templului de dimensiuni mai mari construit ulterior, constituind partea care în prezent formează altarul bisericii reformate.

Preotul paroh a fost amintit pentru întâia dată în secolul al XV-lea, cu ocazia unui proces. În înfăţişarea din 2 ianuarie 1460, moşierul Kusalyi Jakcs Péter l-a desemnat ca avocat pe „*zyboi plebanus*", adică pe părintele Kozma.

În 1782, călugărul minorit Komáromi Dávid, capelanul familiei Wesselényi, a încercat s-o îmbuneze pe baroneasa Cserei Heléna, soţia lui Wesselényi Miklós sr., cel supranumit „*bourul din Jibău*".

Dacă urmărim recensămintele din perioada 1850-1992 şi evoluţia numărului de credincioşi, conform lucrării lui Varga E. Árpád, „*Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*", vom remarca faptul că o creştere semnificativă a fost atinsă la sfârşitul secolului al

XIX-lea, când s-a lucrat la construcția căilor ferate dintre Dej, Baia Mare şi Zalău. Dacă în 1850 s-au declarat 10 romano-catolici, numărul lor a crescut la 110 în 1880 şi la 213 în 1890. Cu ajutorul muncitorilor polonezi şi italieni, în 1886 a fost terminată biserica catolică şi sfințită în 15 august cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”.

Conform celor arătate de inspectorul şcolar şi poetul Petri Mór în „*Szilágy vármegye monographiája*”, în 1895, Jiboul găzduia două instituții de învățământ: o şcoală de stat şi o şcoală confesională catolică.

Cu toate acestea, până în 1920, Jiboul a fost o filie a parohiei din Gârcei, sat situat aproape de oraşul Zalău.

Crucifixul turnat din beton din grădina bisericii, amplasat lângă peretele din stânga, precum şi perechea lui din cimitirul de pe strada Băilor au fost ridicate la începutul anilor '70. Ultima dată, biserica a fost renovată în 1979.

Amplasată în interior, pe peretele răsăritean, o cruce mare de lemn semnalează anii când prin Jibou s-au perindat misiunile călugăreşti, primite cu mult drag de către localnici: 1944 şi 2009.

Biserica adăposteşte trei altare: un altar principal, o masă de altar pentru ceremonialul liturgic şi un altar secundar, amplasat în dreapta, închinat „Inimii lui Isus”. Altarul principal a fost donat de familia Wesselényi, iar perechea de coloane care se înalță şi încadrează icoana pictată la Viena în 1884 a fost donată ulterior de familia Merza.

Amplasate pe altare, socluri independente ori în nişe, se află mai multe statuete ale Fecioarei Maria (printre care una de la Lourdes şi una de la Medjugorje), un Sfânt Iosif şi un Sfânt Anton de Padova.

Pereții interiori sunt decorați cu mai multe fresce viu colorate. În stânga şi în dreapta altarului principal, se află portretele regilor Sfântul Ladislau (Szent László) şi Sfântul Ştefan (Szent István). Pe tavan, sunt reprezentate două scene: Predica de pe Munte şi un grup de îngeri care cântă în cor, acompaniați la un armoniu. Arcada care desparte altarul de nava principală este împodobită cu imaginea unui ostensoriu, înconjurat cu trei spice de grâu şi o viță de vie cu patru ciorchini de struguri, alți îngeri şi îngeraşi. Interioarele ferestrelor sunt decorate şi ele, fiecare, cu motive în lanț.

Sus la balcon, în spaţiul rezervat corului, se află un armoniu cu 13 registre, în stare de perfectă funcţionare, construit de firma lui Hörl Nándor din Budapesta.

În vârful turnului clopotniţei se află trei clopote, două mai mari şi unul mic. Toate sunt nişte rarităţi în regiune, deoarece prezintă o anumită particularitate constructivă, dovadă că au fost turnate în atelierul lui Novotny Antal din Timişoara. În partea de sus a fiecărui clopot, sunt practicate mai multe deschideri identice, de forma „cheilor" din cutia de rezonanţă a viorilor. Inovaţia meşterului bănăţean face ca sunetul clopotelor făurite de el să fie mai plin şi mai plăcut auzului.

Pe unul dintre clopotele mari se poate citi următorul text:

TEMPLOMUNKNAK
ZSIBÓ RÓM. KATH.
LAKOSAI. 1912

În traducere:

PENTRU BISERICA NOASTRĂ
LOCUITORII ROM.[ANO]-CAT.[OLICI] DIN JIBOU.
1912.

Pe celălalt clopot mare, se află o altă inscripţie, destinată să dezvăluie faptul că reprezintă o donaţie din partea văduvei lui Merza Lázár.

Pe bazele datelor aflate în prezent la îndemâna noastră, am întocmit o primă listă a preoţilor parohi care l-au slujit pe Domnul Isus în comunitatea credincioşilor din Jibou:

Szentkirályi Zoltán István (1903-1906)
Pércsi Márton (1920-1930, 1934-1945)
Juhász Lajos (1933)
Schönstein (Szörényi) Márton (1934)
Jónucz István (1941-1949)
Varga Lajos (1949-1962)
Bodnár János (1962-1963)
Gécsei Károly (1963-1969)
Páter Angi Csaba Lajos (1969-1974)

Kór Balázs (1975-1979)
Ciobanu János (1980-1989)
Vilcsek Ferenc (1998-2000)
Radnóthi Szakács Albert (2003-2006)
Tyepák László (2007-2009)

În 1960, în Jibou, s-a născut Excelența Sa Cornel Damian, în prezent episcop auxiliar al Arhidiecezei Romano-Catolice de Bucureşti. Tot un fiu al Jiboului este rectorul Colegiului Pontifical „Pio Romeno” din Roma, preotul Claudiu Lucian Pop.

În 16 mai 1966, patru măicuțe greco-catolice au cumpărat clădirea de pe strada Libertății nr. 60, față în față cu Ocolul Silvic şi au înființat Mănăstirea Maicii Domnului. Înainte de 1989, ele s-au ocupat şi de unele treburi gospodăreşti ale parohiei romano-catolice. În capela mănăstirii, a slujit preotul Victor Vancu. Acesta, după Revoluție, a militat pentru ridicarea unui nou lăcaş greco-catolic de cult, sfințit cu hramul „Neprihănita Zămislire” în 7 septembrie 2008.

În 2011, comunitatea romano-catolică va aniversa 125 de ani de la sfințirea noii biserici.

Articol apărut în:
Caiete silvane, nr. 3 (62) / martie 2010, pag. 40.

BIBLIOGRAFIE:

Varga E. Árpád, *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998-2002.

Mátyus Éva, Molnár Endre, *A zsibói református egyház története* (Istoria bisericii reformate din Jibou), Zsibó, 1996.

Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája*, 1901-1904.

Szilágysági Magyarok (Maghiarii din Sălaj), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1999.

Torony Erdély kapujában, tanulmányok Zsibó életéből (Turn în poarta Ardealului, studii despre viața din Jibou), Zsibó, 1996.

Magazinul sătesc din satul Rona (Jibou)

CASA CU HEGHEDUŞI

Drumul ce duce din Şimleu Silvaniei până la Aleşd, peste munte, trece prin nişte locuri deosebit de interesante, uneori de un pitoresc paradisiac, alteori marcând tragedii ori întâmplări ieşite din comun. Chiar la ieşirea din Nuşfalău, parcă barând şoseaua (pe-aici nu se trece!), se află cimitirul din sat, unde la capul fiecărui mormânt străjuieşte câte o „momâie”, un stâlp cioplit din câte o grindă de brad: cu capul pătrățos, dacă dedesubt se odihneşte un bărbat, ori cu un coc rotunjit, dacă a fost aşezat la creştetul vreunei femei, obicei păstrat din vechime, dinainte ca ungurii să se fi creştinat. Separat, frumos aliniate pe două rânduri, se află gropile sinucigaşilor, căci nu este an să nu dea ziarele de ştire despre câte un sătean necăjit, care a înnodat funia de grindă şi şi-a lepădat capul în lață.

După ce se ocoleşte cimitirul, în stânga drumului se vede o movilă înaltă, un tumul dintr-un cimitir mult mai vechi, rămas de pe vremurile când au trecut pe aici avarii, mormânt de care istoricii nu prea s-au atins, de teamă ca nu cumva să găsească niscava

neamuri de-ale ungurilor prin subsol. Tot pe stânga, aproape lângă şosea, era o fântână largă cu cumpănă, unde se adăpau animalele.

La începutul lunii mai din anul 1989, prin jurul ei era plin de stârvuri de vite, pe care un tractor forestier (IFROM) le aduna în cupă, le ridica mai sus de un stat de om şi le arunca în remorci. Privelişte era apocaliptică, de parcă Ceauşescu ar fi pus să fie testată acolo una dintre celebrele sale bombe fabricate în secret. De fapt, partidul dăduse ordin să se scoată tineretul bovin la păşunat, fără să citească prognoza meteo. Pe neaşteptate, s-a iscat o furtună teribilă care a umflat apele Barcăului, urmată de o răcire bruscă a vremii. Pagubele au fost imense: vitele s-au speriat, s-au călcat în picioare, s-au strivit de gardul metalic al țarcului, s-au înecat cu sutele în iazul din vale.

De aceeaşi fântână se leagă şi o altă tragedie, întâmplată imediat după Revoluție. Aici a murit înecată o fată, o studentă de nici douăzeci de ani, care s-a întors cu trenul de la Oradea şi n-a stat să aştepte autobuzul de noapte, ci a pornit pe jos. Ea a fost ajunsă din urmă, bătută până a leşinat, trasă pe marginea drumului şi violată de un tractorist. Povestesc oamenii că după ce şi-a bătut joc de ea, animalul întrupat în om a legat-o cu lanțuri de tractorul cu care o urmărise şi a târât-o până la adăpătoare, unde a aruncat-o peste corlată, ca să ascundă urmele grozăviei. Toate acestea s-au petrecut într-o seară de vineri. Crima a fost descoperită abia luni.

După acest loc blestemat, în dreapta şoselei apare o pădure, în care, la un moment dat, pătrunde un drumeag ce duce la o cabană vânătorească construită cu mult dichis în inima codrului. Alături era şi o volieră de fazani crescuți pentru export, o importantă resursă națională, mare producătoare de mărci germane, ca şi viermii de mătase. Păsările, prostuțele, nu ştiau că sunt pe inventar şi încercau tot timpul să scape din robie. Uneori chiar reuşeau. Țăranii momeau vietățile evadate presărând boabe în borcane mari, de murături, ascunse prin lanul de porumb. Viteazul care intra să le mănânce, rămânea acolo, bun de pus în cuptor, căci nu putea nici să se întoarcă, din cauza cozii, nici să dea îndărăt, deoarece ghearele îi alunecau pe sticlă.

Din capătul pădurii se deschide minunata privelişte a satului Drighiu, aşezare străveche, înălțată ca o rugăciune în jurul bisericii aşezate în vârf de deal, unde, zice Petri Mór, în vremea curuților (1733) a slujit părintele Floriş, un preot unit menționat pentru faptul

că a avut două soții. Dar ca să ajungi acolo, trebuie să cobori până în vale, să treci podul cel nou şi să urci. Ajuns sus, drumul duce întins către Halmăşd, mai puțin curba din capătul satului, unde se mai întâmplă să scape câte o maşină drept în grădinile oamenilor. În stânga se vede ca o oglindire Aleuşul, sat la fel de micuț, aşezat pe-un alt dâmbuț.

Într-o vreme, Halmăşdul era renumit pentru livezile sale, unde vişinele creşteau cât nucile, iar prunele cât piersicile. Deasupra lui, începe codrul. Aici, la Hută, locuiesc slovacii cei veseli şi incredibil de blonzi, o mână de oameni răsfirați pe o suprafață cât cea a Bucureştilor. În stânga, se află Valea Morilor, unde au început să se înmulțească căbănuțele diferiților şefi, una mai nealcoşă decât cealaltă. Însă nici una nu rivalizează în faimă cu refugiul ocolului silvic, aflat mai sus, pe dreapta: o casă neagră, cu ferestre mici, oarbe şi două încăperi, construită din bârne cernite de timp, nelocuită, unde noaptea se aprind lumini şi se aud cântări, de unde i s-a tras şi renumele de „*casa cu heghedușî*".

„*Heghedus*" înseamnă în maghiară ceteraş, lăutar, om care cântă la vioară, dar în acest caz se pare că ar fi vorba despre spiriduşii pădurii, care se adună acolo ca să-şi țină tainicele lor sărbători. Nimeni nu ştie cum arată, dacă sunt verzi ca extratereştrii sau păroşi ca puii de urs, pentru că în asemenea ocazii nu te poți apropia de ei. Spiriduşii se află sub protecția unei puteri neînchipuit de mari.

Oamenii povestesc că sub cabana cu pricina trăieşte un şarpe alb, mare de vreo zece metri, gros cât o coapsă de muiere, care şi-a făcut ditamai palatul dedesubt. Dihania asta e tare bătrână şi foarte înțeleaptă. Ea are o mărgică fermecată, pe care o ține sub limbă şi cu ajutorul căreia pricepe graiul tuturor celorlalte animale. Unii se jură că şarpele ştie şi să vorbească, cam sâsâit, că are limba despicată, dar inteligibil. În unele nopți cică îl poți auzi prin pădure cum vorbeşte ca un om bătrân, bombăne despre una, despre alta şi merită să tragi cu urechea, că ştie toate tainele lumii şi poți afla unde zac îngropate comori. Dacă ai noroc, apuci şi să-l vezi, că dihania se arată în fiecare an, în zorii zilei de Sângeorz, când vine să adune zăpada de sub cetini, țurțurii de sub streaşină, gheața de pe malul pâraielor, răceala din pământ şi duce iarna în palatul său din străfunduri. Acolo şade şi nu-i place să ştie străini prin preajmă.

De văzut, l-au văzut mai mulți, ba chiar au încercat şi să-l împuşte, dar de fiecare dată când vânătorii i-au luat capul în cătare, şarpele s-a întors către ei, i-a privit drept în ochi şi i-a împietrit. Când şi-au revenit, după cine ştie cât timp, obosiți de cât au ținut puşca în mână şi degetul pe trăgaci, ia-l de unde nu-i.

Un pădurar, singurul care a încercat vreodată să locuiască în casa cu pricina, a dat să-l taie cu securea. Se mutase în pădure împreună cu nevastă-sa, să-l ajute la gospodărie. Şi-au adus şi copilul, că era tare mic, un mâț de om, prunc de țâță, în grija cui să-l lase?

În dimineața de Sângeorz, omul a ieşit să dea de mâncare la vacă. Abia a ieşit din casă, că şi-a auzit nevasta țipând, vorba aceea, ca din gură de şarpe. N-avea altceva la îndemână decât securea înfiptă în buturuga pe care-şi crăpa lemnele. A pus mâna pe ea şi a dat fuga iute să vadă ce s-a întâmplat. I-a găsit în camera din spate. Femeia era albă ca varul, lipită de perete, iar şarpele, povesteşte lumea, tot încerca să se ridice la leagănul bebeluşului: îşi înălța capul şi poc! cădea înapoi, apoi încerca iar să se avânte şi poc! pica îndărăt. Pădurarul a ridicat securea să-l pălească, dar dihania l-a simțit, s-a întors dintr-o dată către el, în linişte, fără un şuierat, nici măcar limba nu şi-a fluturat-o, ci doar l-a privit în ochi şi pădurarul a simțit că mâna îi înțepeneşte, aşa, cu toporul avântat în aer. Dar dragostea de părinte i-a fost mai mare decât teama şi s-a repezit la şarpe, să-i sfărâme capul cu bocancii. N-a apucat decât să facă încă un pas, în rest, povestesc oamenii, nu-şi aminteşte nimic.

Dar şi după ce şi-a revenit, nici n-a mai stat pe acolo. Şi-a luat nevasta şi pruncul, bruma de avere ce-o adunaseră şi s-a mutat în aceeaşi zi. De atunci, în casă iar se văd lumini şi se aud cântări în miez de noapte, însă nimeni nu îndrăzneşte să meargă să vadă cum arată heghedușii, căci se tem de puterea şarpelui care le păzeşte tainele.

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 25 iulie 2001, pag. 19.

BIBLIOGRAFIE:

Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája*, 1901-1904.

Răsărit de soare la Jibou
(ceaţă pe râul Someş şi silueta Piscuiului Ronei / Dealul lui Rákóczi)

CASA DIN JIBOU

Există o mulţime de istorii ale dragostei, urmate de studiile dedicate felului cum a fost privită căsătoria în diferite epoci şi civilizaţii. Alte câteva rafturi de bibliotecă cuprind volumele cu anecdote şi întâmplări cu tâlc din viaţa conjugală (mai nou, şi câteva DVD-uri cu „*Familia Bundy*"). Nu ştiu pe nimeni să fi scris o istorie a divorţurilor, chiar dacă uneori ele au avut implicaţii majore, tulburând viaţa unui întreg popor. Să-l pomenim doar pe Henric al VIII-lea, regele Angliei, cel îndrăgostit de Anna Boleyn şi dornic să o repudieze pe Caterina de Aragon, lucru care în cele din urmă a dus la schismă şi la apariţia bisericii anglicane.

SINGURA POSIBILITATE EXISTENTĂ

Biserica a apărat întotdeauna, cu sfinţenie, instituţia căsniciei. Căsătoriile, se zice, se fac în Cer şi multă vreme au căpătat legalitate numai după ce au fost binecuvântate de un slujitor al Domnului. Stă scris în toate *Evangheliile*: „*Ceea ce a împreunat*

Dumnezeu, omul să nu mai despartă”. Dacă pe vremea lui Moise despărțirea soților se rezolva relativ uşor, lucrurile s-au complicat după ce Mântuitorul s-a pronunțat hotărât împotriva divorțului.

La catolici căsătoriile se fac pe viață, iar despărțirea dintre soți este săvârşită doar pe buza mormântului, „*de sapă, hârleț şi bătaia clopotului cel mare*”. Spre deosebire de biserica de la Roma, doctrinele protestante, printre care se numără şi cea a lui Jean Calvin, permit separarea celor care nu se înțeleg.

„*Casa din Jibou*” reprezenta un mic domeniu, format dintr-o clădire cu anexele ei şi o grădină de un iugăr. La începutul secolului al XIX-lea, oricine avea o proprietate în Ardeal şi renunța la credința catolică, va să zică se boteza în legea calvină, putea să divorțeze după doar şase săptămâni. Căsătoria era considerată desfăcută doar de biserica reformată, aşa că persoana nu putea să se căsătorească din nou după legea de la Roma, chiar dacă revenea la prima credință, pentru că actul despărțirii nu era recunoscut ca atare de către preoții catolici. De aceea, mulți dintre soții aflați în această situație rămâneau protestanți după divorț şi se puteau recăsători fără să fie acuzați de bigamie.

Vreme de câteva decenii, micul domeniu din Jibou şi-a schimbat foarte des locatarii, tot la o lună şi jumătate. După pronunțarea divorțului, celebra casă îi era vândută înapoi proprietarului inițial la un preț simbolic, pentru că diferența de bani reprezenta un fel de mulțumire pentru ajutorul acordat într-un caz altminteri greu de soluționat. Evident, achiziționarea micului domeniu era un subterfugiu la care recurgeau numai oamenii cu stare şi care nu erau din Ardeal sau n-aveau de gând să se stabilească definitiv aici.

ROBUL RÁBY

Jókai Mór, nume tradus uneori în româneşte ca Mauriciu Jókai, s-a născut la Komárom (Komarnó, Slovacia), pe firul Dunării. Tatăl său era avocat, descendent dintr-o familie de mici nobili. Deşi a studiat dreptul şi a dobândit o diplomă de avocat, Jókai şi-a început cariera ca redactor şi ziarist, ca apoi să devină unul dintre cei mai mari scriitori din Ungaria. Cu mult umor, el medita asupra primilor săi paşi, în romanul „*Rab Ráby*” (Robul Ráby, 1879):

„În urmă cu o sută de ani, în oraşul Budapestei nu exista ceea ce azi se numeşte avocat. Existau consilieri juridici, notari care se ocupau de întăbulări, agenți fiscali ai județului sau ai oraşului, jurişti angajați de magnați; dar avocații, meseriaşi solicitați de public pentru apărarea unor interese, erau la fel de puțin numeroşi ca şi ziariştii; aşa că va fi fost greu de stabilit, pe care anume dintre aceşti domni l-a căutat un țăran, când a intrat în cârciuma «Tudós Palóc» şi s-a interesat:«Unde-l găsesc pe domnul care minte pentru bani»?”

„*Rab Ráby*” cuprinde o primă referire la subiectul acestui articol. După ce doamna Frujinca şi-a scos soțul din puşcărie, ea şi-a lepădat masca lui Fane Fulgerul, s-a despărțit de haiducii tovarăşi şi s-a înveşmântat iarăşi în haine muiereşti. Apoi „t*recu în Ardeal, se stabili în celebra casa din Jibou, se răsboteză după credința calvină şi începu deîndată procesul împotriva soțului fugar. Avea motive întemeiate: părăsirea domiciliului, înşelăciune, întemnițare. Putea fi sigură că Matei Ráby nu va răspunde la* «edictalis citatio» (citarea în fața instanței); *aşa că onoratul* consistorium *îl va despărți* «in contumaciam» *de soție în doar şase săptămâni. Astfel va scăpa Matei Ráby de ultimul, cel mai greu dintre lanțuri şi nu va fi robul nimănui, nici măcar al Frujinei*”.

ŞI TOTUŞI SE MIŞCĂ

Într-un alt roman al lui Jókai, „*És mégis mozog a Föld*” (Eppur si muove), sunt amintite două procese de divorț: cel dintre baronul Bálvándy şi soția sa, contesa Dorothea, provocat de o ceartă în familie; celălalt dintre Sátory Katinka şi Csollán Bertalan, sfârşitul unei căsătorii încheiate din interes, la dorința bătrânului Sátory, între doi soți foarte diferiți ca vârstă şi fire.

Bálvándy este descris într-un capitol aparte ca un mare moşier şi un cunoscut protector al trupelor itinerante de teatru:

„Era un bărbat trecut de treizeci de ani, care avea un chip cu trăsături norocoase, care nu îmbătrâneau niciodată. Avea o față de culoare brun-roşiatică; un nas roman, puternic; părul des şi cârlionțat, mustața, favoriții şi sprâncenele negre ca noaptea; ochi vii, înflăcărați şi buze surâzătoare. Statura îi era mijlocie, musculoasă, dezvoltată.

Fața veselă şi-o bună dispoziție veşnică: asemenea oameni nu îmbătrânesc niciodată.

Un amestec de trăsături uimitoare, atât bune cât şi rele, de luat ca atare, deoarece constituiau un fel de tip național; în care se găseau reuniți strălucitorul magnat maghiar şi haiducul fugar; mecena şi fustangiul; aventurierul şi aristocratul pur-sânge; eroul şi măscăriciul."

Dacă aceste trăsături vi se par cunoscute, nu vă înşelați. În bună parte, Bálvándy a fost modelat după portretul bătrânului Wesselényi Miklós sr., „*bourul din Jibău*", seniorul care a desăvârşit construcția castelului din Jibou şi a sprijinit constituirea teatrului din Cluj, ai cărui actori îşi petreceau verile pe domeniul sălăjean, dând reprezentații pe o scenă aflată acolo unde azi sunt serele grădinii botanice din Jibou.

Wesselényi sr. era de credință reformată. El s-a căsătorit cu Heléna, nepoata istoricului Cserei, de credință catolică. Căsătoria dintre doi aristocrați de rituri diferite n-a fost privită cu ochi buni de curtea de la Viena, care, când avea interesul, se dorea a fi mai credincioasă decât Papa. Cei doi soți s-au luat din dragoste şi s-au iubit cu pasiune, refuzând să se despartă, deşi au fost sâcâiți ani de zile de către autorități. În cele din urmă, baroneasa a fost trimisă la mănăstire de către curtea imperială. Cei patru copii au rămas în îngrijirea bonelor şi au murit toți când în regiune a izbucnit o molimă. Cunoscând aceasta, nu ne miră îndărătnicia bătrânului Wesselényi. Apariția casei din Jibou se datorează şi acestei întâmplări tragice.

Jibouanii de azi nu cunosc locul exact al amplasării ei. Odată cu transformarea localității în oraş (1968), a început construirea a două noi cartiere de blocuri, precedată de cunoscutele exproprieri forțate şi de demolări. Casa din Jibou a devenit şi ea o victimă a urbanizării heirupiste.

Articol apărut în:
Someşul de Jibou, 6 / august 2006, pag. 3.

BIBLIOGRAFIE:

Jókai Mór, *Eppur si muove* (*És mégis mozog a Föld*), Révai, Budapest, 1896.

Jókai Mór , *Rab Ráby*, Stampfel, Pozsony, 1879.

Statuia lui Wesselényi Miklós jr., operă a sculptorului Sepsi József din Zalău, dezvelită în 2004.

CASTELANII DIN JIBOU

Jiboul a rămas în istorie asociat cu cei doi Wesselényi Miklós: bătrânul, turbulentul şi încăpățânatul „*bour*” („a sibói bölény”), oricând dispus să-i ia în coarne pe Habsburgi, cel care a pornit construcția castelului şi tânărul, reformatorul liberal, luptătorul care a cerut eliberarea țăranilor iobagi, cel care în 20 martie 1848 nu numai că i-a slobozit pe pălmaşii de pe domeniile sale, dar i-a şi împroprietărit, căci libertatea de a muri de foame nu înseamnă deloc libertate şi el o ştia prea bine. Să ne amintim de memorabilul discurs ținut în şedința din 6 iunie 1848 a Dietei clujene:

„Pe cei apăsați până acum să-i ridicăm alături de noi, să-i ridicăm acolo unde i-a creat Domnul Dumnezeu. Să fie iobagii, jelerii de până aci mai mult nu țărani, plebe, misera plebs, ci cetățeni liberi, să fie concetățeni egali cu noi în îndatoriri ca şi în drepturi, frați chemați prin drept şi interes comun spre slujba şi apărarea țării.” (după D. Prodan)

Că aceste spuse nu sunt vorbe goale, cum ar vrea unii, o dovedeşte faptul că Wesselényi Miklós jr. s-a căsătorit cu Lux Anna, o fată simplă, din popor, fiica unui farmacist neamț, infirmiera care l-a îngrijit cu devotament până la moartea survenită în 1850. Înmormântat cu fereală, căci autoritățile austriece se temeau că uriaşa sa statură i-ar fi putut strivi şi după moarte, el se odihneşte alături de ceilalți membri ai familiei în cavoul din vârful dealului, ruină devastată de căutătorii de comori şi, mai recent, de practicanții unor ritualuri satanice.

O CONTESĂ CONTABILĂ

Lux Anna a avut doi băieți cu „*luntraşul de pe Dunăre*”: Miklós (1845) şi Béla (1847). Castelul a revenit în cele din urmă fetei lui Wesselényi Béla, Ilóna, care s-a căsătorit cu contele Teleky Artur şi-a avut trei fete: Gemma, Ilóna şi Margit, şi un băiat, Teleky Béla. Acesta s-a născut la Cluj, în 16 mai 1899. El a luat-o de soție pe baroana Benz Anna, căsătorie din care au rezultat patru copii: Miklós (1931-1944), Éva (n.1935), Ilóna (n.1939) şi Pál (n.1942).

Teleky Éva, fata cea mai mare, şi-a publicat memoriile în 1995, sub titlul „*Tölgy es repkény*” (Stejar şi iederă), volum tipărit la Cluj, editat de „Asociația Culturală Minerva” (Minerva Művelődési Egyesület). Titlul cărții a fost inspirat de vorbele rostite cândva de Teleky Gemma, mătuşa autoarei:

„*Există doar două tipuri de oameni: stejarul şi iedera. Iedera se agață de stejar. Eu sunt un stejar! Şi cred că tu eşti la fel!*”

Şi într-adevăr, viața acestei descendente a castelanelor din Jibou a oferit destule prilejuri când a putut să-şi dovedească perseverența şi tăria de caracter. Însemnările ei descriu amănunțit cum au decurs primii ani ai „*dictaturii proletare*” în țară, mai cu seamă în Jibou, constituind un material documentar de prima mână, cu vădite calități literare.

După război, urmaşilor lui Teleky li s-au aplicat în buletine ştampila „D.O.” (domiciliu obligatoriu) şi au fost consemnați în Jibou, neavând voie să părăsească localitatea. În plus, li s-a cerut să se prezinte de două ori pe lună la miliție. Nu erau lăsați nici să trăiască. Datorită „*originii nesănătoase*”, autoarea a fost concediată de mai

multe ori fără motiv. În cele din urmă, a reuşit să-şi găsească un post de contabilă, cu un salariu modest, de 410 lei. Ca să-şi ajute familia a început să croşeteze mileuri. Precum i-a prezis o țigăncuşă, s-a căsătorit cu cel care i-a întins un pahar de apă. Ce dacă acesta s-a nimerit să fie Nelu, un român, iar paharul a fost împăturit din hârtie? În mod paradoxal, dacă aristocrații de-acasă au lăsat-o să-şi urmeze calea inimii, poate-poate vor reuşi să îmbuneze noua stăpânire, mama mirelui nu s-a împăcat niciodată cu alegerea făcută de fiul ei.

Drept cadou de nuntă, Evei i s-a desfăcut iarăşi contractul de muncă. În 1959 s-a născut Mihai, primul lor copil. Peste un an s-au mutat la Satu Mare, unde a venit pe lume prâslea, Andrei, în 1961. În 1964, persecuțiile autorităților au încetat, iar mama şi frații autoarei au primit permisiunea să emigreze în America. Ea a ales să rămână aici, pe pământul natal, unde a trecut prin emoțiile provocate de năvala apelor din mai 1970 ori de cutremurul din 1977.

DIN NOU ACASĂ

Teleky Éva s-a hotărât cu greu să revadă locul unde, după o copilărie fericită, a avut de îndurat atâtea necazuri. S-a întors abia în 1991, la insistențele familiei (dintr-o simplă pensie căpătată de la stat cum ar fi putut să întrețină ditamai ansamblul de clădiri şi să-şi plătească impozitele?) ca să-şi revendice averea strămoşească.

„Ne-am urcat până la cavou. În jurul lui, tufele s-a înmulțit atât de nestingherite, încât abia l-am găsit. (...) Țiglele ce-l acopereau au fost date jos, pietrele i-au fost cărate. Abia dacă a rămas ceva din pereți. (...).

Ne minunăm de priveliştea care se întinde în față. Jos, la poalele dealului se întinde orăşelul, care, de aici, ni se înfățişează în chipul unui sat stricat. Fosta clădire a băncii, azi primărie; judecătoria, în prezent transformată în spital; clădirea fostului «Unio», care-i tot cinematograf. Între ele, multe cutii, blocuri, a căror stare mizerabilă nu se desluşeşte de aici. Ceva mai încolo, străzi vechi, cu case țărăneşti.

În spatele aşezării se întind ogoarele. În stânga, Dealul lui Rákóczi; sub el, marele cot al Someşului. Vizavi, Pietricica Varului. Orizontul este obturat de un deal înverzit, unde se zăresc turla

bisericii şi căsuţele din Tihău. În dreapta, Ciglentirul, minunata pajişte a copilăriei noastre, la poalele căruia se întinde gara, ciutăria. (...)

Gândurile-mi hoinăresc aiurea. Doamne! cât de frumos este acest plai, cât de armonios alcătuit, cât de paşnic! Soarele străluceşte, iar dealul unde ne găsim pare un Ararat al păcii. Potopul de rea-voinţă, ură, egoism, zgârcenie n-a răzbit până aici. Ce ciudaţi sunt oamenii... Îi înţeleg că i-au deposedat de avere pe părinţii mei, dar atunci de ce n-au preţuit-o ca atare, de ce n-au păstrat-o cum se cuvine? (...)

Jos, sub dâmb, la picioarele Dealului Bisericii, se văd nişte grădini. Nu s-au schimbat deloc din vremea copilăriei mele. Eventual, poate câţiva pomi au îmbătrânit. Grădinile sunt înconjurate de garduri vii, bine întreţinute. Trunchiurile arborilor au fost văruite cu băgare de seamă, iarba a fost cosită. Viţa-de-vie se înşiruie perfect, soldăţeşte, în rânduri temeinic săpate.

Vocea surioarei mele îmi atrage atenţia:

- Oare de ce oamenii au atâta grijă de ceea ce este al lor, de vreme ce distrug sau risipesc ce-i al altora? (...)

O boare de vânt străbate frunzişul, făcându-l să foşnească, de parcă o mână nevăzută mi-ar mângâia inima îndurerată: «Aici e locul tău! Şi locul fiilor tăi!... În acest pământ ne vom transforma în ţărână şi noi... Acesta este căminul tău, leagănul tău, mormântul tău, patria ta!»”

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 29 august 2001, pag. 19.

BIBLIOGRAFIE:

Beke György, *Hepehupás Szilágyság* (Prin hârtoapele Sălajului), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

David Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania 1700-1848*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989.

Teleky Éva, *Tölgy és repkény*. Minerva Könyvek, Kolozsvár, 1995.

Iesle a Naşterii Pruncului (2009)

COLINDE SĂLĂJENE

Sălajul se remarcă în folclorul românesc prin faptul că păstrează sub o formă unică, de colind, două dintre temele majore ale literaturii noastre: „*Fata de maior*”, o variantă inedită a „*Mioriței*” şi „*Corânda cu zâdarii*”, o formă arhaică a baladei Meşterului Manole. Ambele au fost înregistrate de profesorul universitar Ion Taloş în Prodăneşti, Creaca şi alte localități din jurul Jiboului, sunt prezente în culegerea alcătuită de Leontin Ghergariu („Folclor literar din Sălaj”), în colecția doamnei profesoare Maria Deák ori în volumul „*Sculați, sculați boieri mari...*”, întocmit de maramureşanii Pamfil Bilțiu şi Gheorghe Pop.

Un reputat specialist al baladei populare, precum Adrian Fochi, a purtat o înflăcărată polemică, încercând să apere originea vrânceană a „*Mioriței*” în detrimentul caracterului schematic, arhaic, primordial, evident al variantelor sălăjene. Dacă această polemică a favorizat cunoaşterea colindului pe tema uciderii ciobanului de către tovarăşii săi (miza fiind de această dată nu lăcomia umană, ci una pasională: „*fata de maior / cu trup subțior / cu păr gălbior*”), alta este situația referitoare la jertfirea soției pentru a întemeia o construcție.

SĂRUTUL FATAL

„*Corânda cu zâdarii*”, descrisă de Ion Taloş în monografia „*Meşterul Manole*”, se făcea de către femei, în postul Crăciunului sau în timpul Sărbătorilor, foarte rar în intervalul dintre Crăciun şi Bobotează. Ea era învățată iarna de către tinerele fete, la şezătorile prilejuite de torsul lânii.

Textul începe abrupt, cu prezentarea ridicării şi surpării zidurilor. Din variantele sălăjene lipseşte jurământul meşterilor. În prim plan se află soția meşterului mare; dintre toate nevestele de zidar, ea e cea mai harnică, se scoală dis-de-dimineață, îşi hrăneşte copilul, îşi găteşte prânzul, apoi se grăbeşte să ajungă la soț. Acesta, uitându-se înspre răsărit, o zăreşte venind şi, întocmai ca în variantele de baladă, se roagă cerului să-i scoată în cale piedici de netrecut. Cu toate acestea, nevasta zidarului ajunge cea dintâi. Sosirea femeii la nestatornicele temelii e marcată de câteva elemente pe care nu le întâlnim la acest nivel artistic decât în variantele sălăjene:

„*Nevasta zâdariului / Acolo dac-o sosit, / Prânzu jos de i l-o pus. / Iel în brață u-o luat / Şi-n gură u-o sărutat, / Sus pe zid u-o ridicat*”, unde o zideşte, lăsând în urmă un prunc de țâță în leagăn.

De ce este varianta sălăjeană unică? No bine, secvența aceea tandră, cu sărutatul nevestei înainte de a o zidi de vie, apare numai în părțile noastre.

PANĂ DE PLUGUŞOR

„«Pluguşorul» *reprezintă pentru agricultură ceea ce reprezintă* «Miorița» *pentru păstorit*”, susținea Dumitru Pop, referindu-se la unul dintre cele mai programatice obiceiuri de iarnă. No iarăşi bine, bădia Traian, care s-a sculat mai an, nu era ardelean, cu atât mai puțin sălăjean. Oricât i-ar mira pe cei mulți trecuți prin şcoala socialistă, unde pluguşorul figura la loc de cinste în manualul de limba şi literatura română, ba adesea era dedicat şi „*primului dintre gospodarii țării*” (nu trebuie să vă gândiți neapărat la Nicolae Ceauşescu, au fost alții ca el şi înaintea lui), el lipseşte ca obicei de iarnă din tradițiile ardeleneşti, fiind semnalat cu totul accidental în culegerile de texte din regiune. Altminteri, el este consemnat numai sporadic şi în Muntenia, unde apare în general tot cu o origine livrescă, fiind specific mai degrabă zonei Moldova, unde se colindă în „*tot satul*”, ba încă şi în părțile „*ungureşti*”, locuite de ceangăi

(evident, în limba maghiară). Ca să nu lungim vorba, amatorul de savantlâcuri va găsi un rezumat al discuţiilor pe această temă în cartea lui Vasile Adăscăliţei, „*Istoria unui obicei: pluguşorul*”. O parte dintre versurile sale se regăsesc însă în „*Chiraleisa*”, zisă şi „*Ciuraleisa”*, care se colindă în multe locuri din Ardeal în ajun sau în ziua de Bobotează.

FAŢĂ ÎN FAŢĂ CU MASCAŢII

Abia întors din prima mea vacanţă de iarnă din cariera mea de profesor, m-am trezit dis-de-dimineaţă cu o ceată de flăcăi fioroşi la uşă, cu măşti din „blană de urs” pe figuri, care m-au somat:

„*Primiţi cu ţuraleisa* ?”

Ştiam că vor veni, mă pregătisem să-i întâmpin după ştiinţa mea de orăşean, aşa că i-am primit. Mascaţii, dintre care l-am recunoscut după statură doar pe Nicu Venter, şeful lor şi al primei clase la care am fost diriginte în satul Drighiu din comuna Halmăşd, s-au apucat să zornăie niscaiva talăngi şi să-mi ureze în gura mare tot felul de lucruri bune, din care am reţinut doar: „*Câte paie pe casă / Atâţia galbeni pe masă*” (un text complet a fost publicat de profesorul de istorie Gavril Neaga din localitate în „*Acta Mvsei Porolissensis*” XI).

Deşi locuiam într-o casă ţărănească din paiantă, foarte călduroasă, ea era acoperită cu ţigle, aşa că m-am înclinat în faţa tradiţiei, e bine şi-aşa, chiar dacă urarea nu-mi aducea nici un câştig. La urma urmei, intenţia contează.

Nicu Venter a intrat printre primii la şcoala silvică şi acum o fi pădurar sau chiar inginer silvic, om aşezat la casa lui. Am aflat mai târziu că „*Ţuraleisa*” a fost amintită chiar de principele Dimitrie Cantemir în „*Descrierea Moldovei*”:

„*Se potriveşte cu strigarea creştinilor în rugăciunea lor* «Kyrie eleison!» (Doamne miluieşte!), *de unde se şi trage. Stăpânul casei are obicei să facă la 5 făurar, în ziua Întâmpinării Domnului, o cruce de lemn*”, pe care copiii „*o poartă cu alai prin toate casele, unde strigă foarte des cuvântul* «Chiraleisa».”

O URARE STRĂVECHE

Cea mai veche urare de tipul celor întâlnite în „*Pluguşorul*” moldovean şi în „*Ciuraleisa*” ardeleană a fost semnalată de folcloristul Petru Caraman în „*Colindatul la români, slavi şi la alte*

popoare”. Ea apare într-un manuscris latin din secolul al XIII-lea şi a fost publicată către mijlocul secolului al XIX-lea de către francezul Du Cange la Paris:

„*Gaudium et laetitia / Sic în hoc domo ! / Tot filii, tot porcelii, tot agni*...”

Urarea latinească, zice Caraman, a fost completată, astfel încât să apară formula magică a colindului:

„*Câtă şindrilă pe casă, / Atâția galbeni pe masă, / Cât grâu în ogor, / Atâtea vite în obor. / Câte paie-n bătătură, / Atâția copii în pătură.*”

În Drighiu, „*Țuraleisa*” se încheie cu formula:

„*Hâş gaină după scară ! / Scoală-te fată fecioară / Şi ne dă mere şi nuci, / Că de-ale le plac la prunci*”.

Închei aici şi eu incursiunea mea în domeniul poeziei obiceiurilor de iarnă, cu tradiționala urare a colindătorilor:

„*La anul şi la mulți ani !*”

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 22 decembrie 2001, pag. 2.

BIBLIOGRAFIE:

Vasile Adăscăliței, *Istoria unui obicei: pluguşorul*, Editura Junimea, Iaşi, 1987.

Monica Brătulescu, *Colinda românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1981, pag.46, 52-54.

Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editura Ion Creangă, Bucureşti, 1978, pag.199.

Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi şi la alte popoare*, Editura Minerva, Bucureşti, 1983.

Gavril Neaga, „Două obiceiuri arhaice din satele Halmăşd şi Drighiu: vergelul şi țuraleisa”. În revista: *Acta Mvsei Porolissensis*, vol. XI, Zalău, 1987, pag. 689-692.

Ion Taloş, *Meşterul Manole, contribuție la studiul unei teme de folclor european*, Editura Minerva, Bucureşti, 1973.

Scenă parietală din „peştera” de la intrarea în Grădina Amazoniană (Grădina Botanică „Vasile Fati” Jibou)

COMOARA DIN CUCIULAT

ALTAMIRA CÂT VEACUL

În 1868, un vânător spaniol ce urca dealul Altamirei s-a trezit că i-a dispărut câinele, „de parcă l-ar fi înghițit pământul”. Căutându-şi tovarăşul patruped, omul a descoperit că în locul unde îl văzuse ultima dată se găsea intrarea într-o peşteră. Vânătorul, grăbit, se mulțumi doar să lărgească gura de acces, cât să poată să-şi scoată hăitaşul, care, slavă Domnului! nu pățise nimic şi plecă mai departe.

Aflând de întâmplare, proprietarul terenului, contele Marcelino de Sautuola s-a hotărât să caute acolo urme ale omului din vechime. Săpând în nou descoperita grotă, a găsit atât unelte cioplite din piatră, cât şi alte mărturii arheologice. S-a grăbit să le trimită la Paris, la marea Expoziție Internațională din 1878, unde ele au stârnit un interes deosebit. Ambiționat de succes, contele s-a întors să-şi continue cercetările. Fiica sa, Maria, pe atunci în vârstă de cinci ani, a insistat să-l însoțească. Cum peştera nu prezenta nici un pericol, Don Marcelino a acceptat. În vreme ce taică-său săpa, fetița a luat o lumânare şi a început să cotrobăie prin toate cotloanele grotei. Fiind

mai scundă, ea a putut să se strecoare şi prin locurile pe unde contele s-a ferit să intre, aşa că, la un moment dat, a ajuns într-un loc de unde a zărit o mulțime de bouri şi zimbri pe tavan, cu coarnele aplecate amenințător către ea.

„*Tatiii ! Taurii, taurii !...*” a alergat speriată să se adăpostească în brațele părinteşti.

Aşa a fost descoperită prima dintre peşterile pictate de oamenii de cavernă. Lumea savantă, convinsă că artele îşi au originea în Egipt, l-a acuzat pe Don Marcelino de Sautuola că ar fi desenat chiar el frumoasele imagini. Scandalul stârnit de această acuzație a atras atenția şi în curând au fost descoperite în Franța şi în Rusia o sumedenie de grote ai căror pereți fuseseră împodobiți cu mamuți, rinoceri, antilope, urşi de peşteră şi alte animale de mult dispărute. Ca urmare, scortoşii şoareci de bibliotecă şi-au cerut scuze, egiptenii au fost detronați din rangul de părinți ai artelor, iar Altamira a fost recunoscută drept „*capela sixtină a paleoliticului*”.

A EXISTAT O „EUROPĂ A EPOCII DE PIATRĂ” ?

Oricine şi-a cotit maşina pentru întâia oară în Răstoci către Jibou, însoțind Someşul în curgerea fără de hotar a apelor, nu putea fi decât un om neştiutor sau naiv, de felul celor care iau luat în serios titulatura de drum național înscrisă pe harta auto. Oricum, când, obligat de prețul săltăreț al benzinei, va trece totuşi şi a doua oară pe acolo, îşi va face cruce sau curaj cu un citat din ce ştiu eu ce opere complete la gândul că va urma să treacă prin maşina de tocat caroserii de la Cuciulat. Nici măcar drumurile forestiere nu sunt atât de distruse, deşi ele au de răbdat puhoaie şi copaci dezrădăcinați. Trenurile care străbat calea dintre Jibou şi Dej se furişează printre fantomele cenuşii ale unei balastiere cu geamurile oarbe, sitele sparte şi macaralele ruginite. Doar omul de pază, jibouan de felul său, tulbură liniştea marelui crater selenar din coasta dealului, ştirbită de „puşcăturile” cu dinamită de odinioară, când exploatarea de calcar ajuta sute de familii să trăiască. Pe atunci, nimeni nu bănuia că în peştera din mijlocul exploatării zace una dintre cele mai rare comori de artă din vechime.

În 1978, anul apariției volumului „*Omul şi peştera*”, o carte ce cuprinde şi un capitol consistent dedicat artei parietale, alcătuită de actualul lider „ecologist” Marcian Bleahu, o echipă de studenți bucureşteni, formată din A. Done, F. Cucu, T. Vlădeanu, M. Codrescu şi Simona Manolescu, speologi amatori din cadrul Clubului „Emil Racoviță”, a pornit să exploreze lumea subterană

ascunsă în adâncul dealului de piatră de var de pe malul drept a Someşului. Inițial, peştera a avut o sală mare la intrare, care probabil fusese locuită de oamenii primitivi, dar ea a fost distrusă cu totul, sfărâmată şi măcinată, transformată în balast, pe măsură ce exploatarea a înaintat în profunzime. Rătăcind printre cele trei nivele săpate cândva de un râu subteran, la un moment dat, pe o ieşitură de piatră de sub tavanul unei sălițe, speologii au zărit silueta unui căluț roşcat, înalt cât palma, cam de un cot lungime, cu capul plecat înspre stânga. S-au grăbit să-l fotografieze şi, după developare, au trimis diapozitivul unui specialist, care să certifice autenticitatea descoperirii lor.

Situată la jumătatea drumului dintre două zone cu peşteri pictate, Pirineii şi Uralii, decorate cam în aceeaşi perioadă şi în acelaşi stil realist, peştera sălăjeană a adus un element inedit, care a bulversat perspectiva istorică din epocă. Azi, când Uniunea Europeană este o realitate politică şi economică, putem spune îndreptățiți că „nimic nu-i nou sub soare”, deoarece Cuciulatul constituie dovada de netăgăduit că odinioară a existat şi o „*Europă a epocii de piatră*”, unită măcar sub aspect artistic.

Ironia sorții a făcut ca evenimentul să nu mai poată fi înregistrat în cartea dedicată de Marcian Bleahu viețuirii în peşteri. Grăbindu-se să omagieze împlinirea unui veac de la descoperirea picturilor rupestre din Altamira, frumoasa monografie avea să rămână fără cea mai de preț mărturie, cea românească.

LEOAICA DIN PEŞTERA SOMEŞANĂ

Importanța acestei descoperiri este atât de mare, încât trăpaşul de la Cuciulat a fost ales să figureze pe coperta cărții lui Marin Cârciumaru, „*Mărturii ale artei rupestre preistorice din România*”, unde, prin bună-voința aceloraşi tipografi şi sub veghea aceleiaşi edituri, Sport-Turism, care au scos de sub teasc deja amintitul volum al lui Marcian Bleahu, imaginea căluțului apare ca răsucită în oglindă, cu botul către dreapta.

Dumitru Matei îşi deschide cu capitolul dedicat mărturiilor de artă preistorică regăsite pe teritoriul României, din cuprinzătorul volumul „*Originile artei*” publicat la Editura Meridiane, tot cu povestea Cuciulatului.

Marin Cârciumaru a fost specialistul care s-a întors în primăvara anului 1979 cu o altă echipă de studenți. După un an de muncă pe rupte, în condițiile „*întrecerii socialiste*”, înfățişarea frontului de lucru din cariera de pe malul „*râului blond*” se schimbase radical. În plus,

ploua mărunt şi insistent, iar intrarea în peşteră fusese astupată de nişte bolovani enormi, azvârliți acolo în urma exploziilor şi cimentați de lutul adus de necontenita revărsare de ape din cer. După înlăturarea acestui prim obstacol, printr-un efort susținut de îndemnul: „*cine vrea, găseşte mijloace; cine nu vrea, caută motive*”, cercetătorii au trebuit să treacă de o porțiune cotită, „*asemănătoare unei cochilii de melc*”, care le strângea trupurile „*ca un corset*”. O dată depăşită şi această piedică, drumul a putut fi continuat în condiții mult mai umane.

Sălița căutată se afla către capătul galeriei superioare, într-o porțiune unde tavanul coboară un pic, făcându-te să te apleci. Trecând de acest punct, „*instinctiv ridici capul. Surpriza este extrem de mare pentru că, în acel moment apare silueta unui cal, pictată pe o suprafață astfel aleasă, pentru ca privirea să cadă aproape perpendicular şi în acest fel imaginea să poată fi observată în toată plenitudinea ei*”.

Marin Cârciumaru a avut bucuria să descopere că nu era singura reprezentare pictată din peşteră. Alături de ea, pe pereții galeriei se aflau mai multe pete de culoare cărămizie, printre care au putut fi desluşite destul de clar conturul unei leoaice pornite la vânătoare, o siluetă umană de o jumătate de metru înălțime, un alt căluț, neterminat şi, lucru deosebit de rar, o păsărică cât o vrabie, care ar putea la fel de bine să reprezinte o ciocârlie, măiastra pasăre ce se înalță până la soare, slăvindu-l prin cântecul ei.

Analizele făcute, atât la fața locului cât şi în laborator, au arătat că vopseaua, o argilă bogată în oxizi de fier, era acoperită de „*o crustă subțire de calcit curat*”, peliculă protectoare depusă de-a lungul unor zeci de mii de ani, lucru care demonstrează fără putință de tăgadă vechimea desenelor. Oricum, prezența unei feline mari sugerează acelaşi lucru, ea aducându-ne aminte de o epocă când clima era mult mai caldă, iar pe teritoriul actual al României trăiau, alături de strămoşii lui Ion şi Jancsi, mulțime de rinoceri şi elefanți.

PEŞTERA DIN GRĂDINA BOTANICĂ?

Peste tot în lume, grotele pictate constituie atracții turistice de prim rang. În unele locuri, precum peştera Rouffignac din Franța, amintită deja într-un dicționar din 1725 ca având „altare şi desene” (şi ce folos ?), vizitatorul poate admira frizele cu mamuți din cea mai citată şi mai cunoscută grotă preistorică ante-Altamira stând aşezat într-un trenuleț electric, care-l poartă înapoi, în vremurile dinainte de ultima glaciațiune. Unele, precum Lascaux, au început să se

degradeze din cauza afluxului continuu de vizitatori, deoarece pe pereți au apărut condensul şi o sumedenie de alge hrănite de lumina electrică, astfel încât statul francez a fost nevoit să sape o peşteră paralelă pentru turişti, în vreme ce originalul a fost restaurat şi închis pentru conservare.

Intrarea în peştera Cuciulat a fost iarăşi dinamitată, iar cariera de balast nu mai lucrează, astfel încât putem spune că protecția ei este asigurată. Dar acest lucru nu este suficient. Fiind interzisă vizitatorilor, ea nu este cunoscută, în ciuda însemnătății ei. Conştienți de aceasta, atât Muzeul Județean de Istorie şi Artă, cât şi Grădina Botanică din Jibou au luat în calcul reproducerea sălitei pictate de la Cuciulat. Lipsa spațiului şi a fondurilor necesare a făcut ca proiectele să rămână în stadiul de intenție.

Zona Sălajului cuprinde numeroase puncte turistice de atracție, care, gospodărite chibzuit, ar putea da de lucru la mii de oameni, dar cum hotelurile şi restaurantele noastre falimentare au fost transformate în sedii de bănci falimentare (cinste excepțiilor!), agroturismul e doar un pretext de a purta doi-trei țărani şi zece şefi prin străinătate, iar motelurile lipsesc cu desăvârşire, deoarece autoturiştii preferă să ocolească „țara bisericilor din lemn” ca să-şi ferească maşina de cele mai înfiorătoare drumuri din România, turismul sălăjean rămâne, vorba poetului, un „*vis de bogăție*”, nimic mai mult.

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 8 septembrie 2000, pag. 3.

BIBLIOGRAFIE:

Marcian Bleahu, *Omul şi peştera*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1978.

Marin Cârciumaru, *Mărturii ale artei rupestre preistorice din România*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1987.

Dumitru Matei, *Originile artei*, Editura Meridiane, Bucureşti, 198?.

Fațada sudică a castelului baroc construit de baronii Wesselényi din Jibou (1810), moştenit apoi de familia Teleky

CONFUZII VERNIENE

„*Castelul din Carpați*”, cunoscutul roman al lui Jules Verne, a apărut în 1892, cu doi ani înainte ca Bram Stoker să publice „*Dracula*”. Apropierea dintre cele două romane nu este nicidecum gratuită, deoarece „*cadrul Carpaților se pretează în chip atât de firesc la toate evocările vrăjitoreşti*”, ne avertizează autorul francez. Primul personaj ieşit în calea cititorului este ciobanul Frig (Frik, în textul original), considerat de sătenii din Vereşti (Werst) drept un vrăjitor, „*în stare să işte vedenii fantastice. Cutare zicea că vampirii şi strigoii* (les vampires et les stryges) *i se supuneau; altul că putea fi întâlnit când luna era în descreştere, în nopți întunecoase cum sunt cele din alte ținuturi în marele bisext, călare pe stăvilarul morilor, la taifas cu lupii sau visând la stele.*” Ce mai, o imagine parcă desprinsă din „*Chemarea mosorului*” (*Domnişoara Hus*) a lui Ion Barbu: „*Buhuhú la luna şuie,/ pe gutuie să mi-l suie*”. Credința în etern fantastica şi fascinanta Românie a supraviețuit până în ziua de azi, putând fi regăsită în scrierile lui Joanne Katling Rowling din seria „*Harry Potter*”.

Spre deosebire de misticul irlandez, care a ținut să-şi cufunde cititorul într-o negură a rațiunii, năucindu-i spiritul critic cu mirosul colanelor de usturoi atârnate de gât, Jules Verne demistifică faptele care i-au îngrozit pe vereşteni şi în cele din urmă aflăm că toate nălucirile şi vocile din noapte au aceeaşi sursă ca şi puterea motoare a submarinului Nautilus: electricitatea. Vladimir Colin dovedeşte tact când afirmă, în postfața ediției traduse în româneşte, că romanul pare *„realmente banal, tocmai datorită acelor* «resurse ştiințifice» *invocate de Jules Verne şi care, în cazul dat, nu mai constituie de mult* «zestrea viitorului», *ci moştenirea trecutului. Minunile electrice ale lui Orfanik ne fac să zîmbim, spaimele vereştenilor ni se par naive din cale-afară*."

Adevărul e că mantia fermecată a electronilor puşi la lucru îşi pierduse farmecele încă de pe atunci. Pe vremuri, am răsfoit de multe ori nişte enciclopedii tehnice editate în Ungaria la sfârşitul secolului XIX şi am constatat cu uimire că ele cuprindeau majoritatea maşinilor electrice despre care ne vorbea domnul Titică, profesorul de acționări din liceu.

Azi mă întreb: oare de ce mă miram? La doar 5 ani după ce Edison îşi luminase laboratorul de la Menlo Park (New Jersey) cu un filament de cărbune, Timişoara introducea în 1884 iluminatul permanent al străzilor cu electricitate. 731 de becuri, dispuse de o rețea de aproape 6 km, luminau 10 km pătrați din suprafața oraşului şi aduceau oraşului de pe Bega cinstea de a fi prima localitate urbană luminată electric din Europa. Dacă Jules Verne ar fi vizitat Banatul, în mod sigur ar fi remarcat amănuntul.

„*Castelul din Carpați*" mai are ceva în comun cu „*Dracula*": încurcăturile provocate de originea personajelor principale. Conform lui Bram Stoker, contele Dracula era un „*secui... român*", lucru afirmat de mai multe ori, în variate chipuri, la începutul narațiunii. Dacă misticul irlandez ar fi ştiut puțin mai multă istorie, poate că l-ar fi făcut fructul unei legături incube a Elisabetei Báthory cu spiritul lui Țepeş Vodă. Aşa lucrurile s-ar fi legat oarecumva. Dacă tatăl voievodului muntean făcuse parte din ordinul cavaleresc al Dragonului, familia Báthory purta pe blazon cei trei dinți ai balaurului omorât de strămoşul lor, un păstor viteaz (ungureşte: „*bátor*"), care stârpise jivina oploşită lângă tăul fără de fund al Ceheiului, azi o rezervație naturală în hotarul oraşului Şimleu Silvaniei.

Jules Verne face o greşeală similară. În originalul franțuzesc, personajul pozitiv, care dejoacă sistemele defensive ce îl izolează pe mizantropul Radu Gorj (Rudolphe de Gortz) de lume, este craioveanul... Franz de Télek. Deşi numele personajului e cât se poate de unguresc, neamul boieresc prezentat la începutul capitolului IX e indubitabil românesc:

„*La famille des comtes de Télek, l'une des plus anciennes et des plus illustres de la Roumanie, y tenait déja un rang considérable avant que le pays eut conquis son indépendance vers le commencement du XVIe siecle. Melée a toutes les péripéties politiques qui forment l'histoire de ces provinces, le nom de cette famille s'y est inscrit glorieusement.*

Actuellement, moins favorisée que ce fameux hetre du château des Carpathes, auquel il restait encore trois branches, la maison de Télek se voyait réduite a une seule, la branche des Télek de Krajowa, dont le dernier rejeton était ce jeune gentilhomme qui venait d'arriver au village de Werst.”

Traducătorii noştri au încercat să cosmetizeze cumva eroarea, nu se putea ca marele scriitor francez, care îi pusese pe urşi să-i alerge pe băieții din „*Doi ani de vacanță*” pe gheața unui lac din America de Sud ori pe Barbicane and Co. să plece către Lună ca din puşcă, să greşească tocmai acum, aici şi în halul acesta.

Nu ştim ce soluții au propus Victor Onişor (1897) ori Ion Pas (1929).

În ediția din 1967, Vladimir Colin a ales să-i spună Frâncu Slătineanu. După o discuție cu Ion Hobana, autorul cărții „*20.000 de pagini în căutarea lui Jules Verne*” (Editura Univers, Bucureşti, 1979), traducătorul a optat în cele din urmă pentru forma Frâncu Teleac, prezentă în edițiile 1980 şi 1991 de la Editura Ion Creangă. În ultima ediție, cea de la Editura Compania (an neprecizat, probabil 2004), numele personajului apare ca Francisc de Teleac (nume de localitate relativ răspândit, fiind un sat în Mureş, apoi încă unul lângă Odorheiul Secuiesc, plus alte două în Bihor şi Alba, ultimul la 5 km de Alba Iulia). În rezumatul din „*Pe urmele lui Jules Verne în România*” (1980), Simion Săveanu preferă să-i spună pur şi simplu Craiovescu. Ediția bucureşteană în limba maghiară, „*Várkastély a Kárpátokban*”, în tălmăcirea lui Huszár Imre (Előre Kiskönyvtár,

1972), transformă prenumele în nume de familie şi foloseşte varianta „*Frâncu bojár*" (boierul Frâncu). Ediția budapestană, tradusă de Gellért György (Móra, 1974), accesibilă şi pe internet, îl numeşte Teleki Ferenc.

Familia Teleky e într-adevăr veche, dar e una de nobili ardeleni. Celebra bibliotecă din Târgu Mureş le poartă numele, pentru că a fost fondată de Teleky Sámuel (1739-1822), iar urmaşii săi au înzestrat-o şi au vegheat ca ea să-şi împlinească rostul. După ce în 25 august 1849, ultimul grup de luptători revoluționari paşoptişti s-au predat armatei ruse în sala mare a castelului din Jibou, elementele antihabsburgice s-au regrupat la Paris, unde conducătorul opoziției în exil a devenit Teleky László (1811-1861), fost ambasador în „*oraşul luminilor*". La începutul capitolului VI, unde vine vorba despre evenimentele cu pricina, Jules Verne menționează existența unui scai numit „*spin rusesc*": „*darul pe care ruşii l-au făcut transilvănenilor în cinstea unei vesele cuceriri*", ale cărui semințe au fost aduse din stepele de pe peste Nistru în coamele cailor muscali. În fapt, ruşii au adus jale şi boli, astfel că prizonierii închişi în lagărul din Jibou au pierit omorâți de o epidemie de holeră. Boala i-a secerat şi pe civilii din târguşor. Din cei aproape 900 de locuitori înregistrați în 1847, au supraviețuit doar două treimi. Monumentul închinat celor pieriți în 1849 se află în cimitirul reformat din localitate.

Să revenim la castelul din Jibou. Început de baronul Wesselényi István în secolul XVII, el a căpătat forma actuală în vremea lui Wesselényi Miklós sr. (1750-1809, om încăpățânat şi puternic, de unde porecla de „*bourul din Jibău*") şi a fost inaugurat în 1810. Fiul său, Miklós jr. (1796-1850) s-a căsătorit cu Lux Anna, o fată simplă, din popor şi a avut doi urmaşi: Miklós (n. 1845) şi Béla (n. 1847). Wesselényi Ilóna, fata ultimului dintre aceştia, s-a măritat cu contele Teleky Artur şi astfel frumoasa construcție de pe malul stâng al Someşului a trecut în proprietatea familiei Teleky. În frumoasa grădină au alergat trei fete: Gemma, Ilóna şi Margit, şi un băiat, Béla. Când a venit vremea să se însoare, contele Teleky Béla a luat-o de soție pe baroana Benz Anna, căsătorie din care au rezultat alți patru copii: Miklós (1931-1944), Teleky Éva (n.1935), Ilóna (n.1939) şi Pál (n.1942). Mai multe amănunte veți găsi în articolul „*Castelanii din Jibou*" (Transilvania Jurnal, 29 august 2001, pag.19), care cuprinde prezentarea volumului „*Tölgy es repkény*" (Stejar şi iederă)

de Teleky Éva, memoriile unei contese transformate de puterea socialistă într-o contabilă.

Ironia sorţii face ca în Jibou să fi trăit în acelaşi timp cu bogaţii castelani şi o familie Teleky dintr-o ramură scăpătată, care totuşi a intrat în istorie. Localitatea sălăjeană se mândreşte cu cinstea de a fi găzduit prima grădiniţă din Ardeal. În „*Szilágy vármegye monográphiája*" (Monografia comitatului Sălaj, 6 vol., 1901-1904), pedagogul şi poetul Petri Mór, fost inspector general al judeţului, dă ca sigură înfiinţarea ei în anul 1897. Prioritatea este reafirmată ulterior, în 1936, şi de Dumitru Ilea în „*Monografia şcoalei primare din comuna Jibou*": „*Mai era şi grădină de copii mici sub conducerea înv. Iulia Teleky, trecută după Unire, la învăţământul primar de Stat, astăzi pensionată. Cea dintâi grădină de copii din întreg Ardealul în era ungurească a fost înfiinţată în Jibou*."

Ca director al şcolii, Dumitru Ilea a cunoscut-o bine pe educatoare şi a consemnat în cartea sa suficiente date ca să vă putem prezenta schiţa unei cariere de 40 de ani petrecuţi în mijlocul copiilor. După terminarea primului război mondial, Teleky Júlia şi-a completat studiile. A absolvit Şcoala Normală de fete din Satu Mare în 1921, a depus jurământul de credinţă faţă de statul român şi a lucrat ca învăţătoare la secţia maghiară până în 1934, când a fost scoasă la pensie.

Precum vedem, Franz de Télek, romanticul adorator al cântăreţei Stilla, rivalul boierului Gorj, a avut o mulţime de rude pe la noi prin ţară. Există încă un lucru care leagă familia Teleky de romanul lui Jules Verne. Cei care au citit romanul au văzut că există practic numai două locuri unde se petrece acţiunea: cetăţuia familiei Gorj (Gortz) şi hanul „*Regele Matei*" (Roi Mathias). Nu ştim de ce Jules Verne a ales tocmai această denumire, dar un lucru e clar, demonstrat de atâtea şi atâtea genealogii: neamul Teleky se înrudea îndeaproape cu Szilágyi Erzsébet, soţia lui Iancu de Hunedoara, mama regelui Matei Corvinul.

Articol apărut în:
Pro-Scris, 2 (35-36) / 1 iulie 2005.

BIBLIOGRAFIE:

Ion Hobana, *20.000 de pagini în căutarea lui Jules Verne*, Editura Univers, Bucureşti, 1979

Ion Hobana, Jules Verne - Chipuri, obiceiuri şi peisaje româneşti, Editura PRO, Bucureşti(?), 2004.

Ion Hobana, Jules Verne în România, Fundatia Culturala Romana, Bucureşti, 1995.

Dumitru Ilea, *Monografia şcoalei primare din comuna Jibou*, Tipografia „Luceafărul”, Zalău, 1936.

Mátyus Éva, Molnár Endre, *A zsibói református egyház története* (Istoria bisericii reformate din Jibou), Zsibó, 1996.

Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája*, 1901-1904.

Andrei Mureşan, *Schiță monografică turistică a zonei în care este situat oraşul Jibou, privită din punct de vedere instructiv-educațional*, lucrare de gradul I, Jibou, 1975.

Simion Săveanu, Pe urmele lui Jules Verne în România, 1980.

Bram Stoker, *Dracula*, traducere de Barbu Cioculescu şi Ileana Verzea, Editura Tess Expres, Bucureşti, 1997.

Bram Stoker, *Dracula*, traducere de Barbu Cioculescu şi Ileana Verzea, Editura Univers, Bucureşti, 1990

Szilágysági Magyarok (Maghiarii din Sălaj), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1999.

Torony Erdély kapujában, tanulmányok Zsibó életéből (Turn în poarta Ardealului, studii despre viața din Jibou), Zsibó, 1996.

Jules Verne, *Castelul din Carpați*, traducere de Vladimir Colin, Editura Ion Creangă, 1980.

Jules Verne, *Castelul din Carpați*, traducere de Vladimir Colin, Editura Ion Creangă, 1991.

Jules Verne, *Castelul din Carpați*, Editura Corint, Bucureşti, 2004.

Bacul („podul plutitor”) de pe Someş, folosit până la inaugurarea noului pod rutier de la Rona (2009)

CU PLUTA PRINTRE SECOLE

Săptămâna trecută, oraşul Jibou a fost vizitat de nişte oaspeți care n-au sosit nici cu trenul, nici cu autobuzul, ci cu pluta. Activiştii clujeni din cadrul organizației Greenpeace şi-au construit două plute din lemne tăiate dintr-o pădure replantată. Pentru a mări flotabilitatea ambarcațiunilor, ei au adunat 2000 de sticle de plastic, pe care le-au prins cu plase dedesubtul plutelor. Expediția a fost echipată cu aparate ultimul răcnet, printre care alimentatoare ecologice cu celule solare şi sisteme de orientare cu GPS. Din păcate, seceta prelungită a făcut ca apele Someşului să fie foarte mici, aşa că expediția a întâmpinat dificultăți mult mai mari decât se anticipase.

Expediția condusă de Adrian Bindea cuprinde 12 persoane, care şi-au propus să inventarieze toate sursele de poluare de pe râul Someş, ca apoi să-l redea curat comunităților de pe firul apei. Inițiatorii călătoriei au constatat cu stupoare că în acest moment râul e stăpânit de fabricile şi uzinele care deversează în el mii de tone de reziduuri.

Expediția a pornit din Dej, sâmbătă, 2 august şi şi-a propus să ajungă până pe râul Tisa, unde ecologiştii români se vor întâlni la Szeged cu membri Greenpeace din Austria, Slovacia şi Ungaria. De la Szeged, marinarii de apă dulce (şi poluată) se vor întoarce în țară cu trenul.

GREENPEACE LA COTUL SOMEŞULUI

Jiboul poate fi regăsit cu uşurință pe orice hartă a României datorită faptului că se aflã situat în punctul unde apele Someşului îşi schimbă radical direcția de curgere. Cine se urcă pe Piscuiul Ronei/ Țugluiul Turbuțâi/ Dealul lui Rákóczi, una dintre rezervațiile geologice şi paleontologice de mare interes ale țării, cunoscută până hăt-departe, în America, rămâne surprins că tot ceea ce ocupă mai mulți centimetri pătrați pe harta țării poate fi cuprins dintr-o privire. Numai fluturii cei mari ce se rotesc în jurul crucii lui Ivănescu, monument ridicat cu ajutorul elevilor corigenți din oraş, care înălță cu 11 metri vârful dealului, ne amintesc că nu suntem pe Lună, de unde contemplăm o panoramă a regiunii; în rest, senzația de micime în fața uriaşelor lucruri create de natură îl copleşeşte pe oricare muritor.

Membrii Greenpeace n-au făcut decât să reia o tradiție veche de câteva secole, poate chiar de milenii. Cândva, uriaşul pintenul sudic, pus piedică în calea râului putea fi ocolit pe apă şi admirat pe îndelete, căci Someşul era una dintre principalele artere fluviale, pe care se transportau bolovanii de sare extraşi din Ocna Dejului. Literatura română cuprinde deja frumoasele pagini scrise de Alexandru Vlahuță în „*România pitorească*” ori Radu Tudoran în „*Toate pânzele sus*”, dedicate plutăritului pe Bistrița, îndeletnicire care cerea bărbați curajoşi, îndemânatici şi rezistenți la oboseală.

Călătoria someşană pornea din portul regal Dej, străbătea meandrele nestatornice ale apei până în târgul (*oppidum*) Jiboului, apoi răzbătea prin strâmtorile Țicăului până la Satu Mare (al cărui nume se trage de la germanul „Salzmarkt”, târg de sare) ori chiar mai jos, via Tokay pe Tisa până la Szolnok (*per Tyciam ad portum salis*).

SĂRĂTURA... ÎN LUNGIME

Nu ştim exact când a început transportul sării pe apă. Năvălirea tătărească din 1241 a distrus multe dintre documentele care ne-ar fi putut edifica. Cert este că ocnele de sare de la Turda, Cojocna şi Dej au intrat în stăpânirea regelui Szent István (Ştefan cel Sfânt) încă de la începutul mileniului trecut. Nici nu se se putea altcumva, câtă vreme exploatarea sării constituia un monopol regal pretutindeni în lume şi o sursă aducătoare de venituri mai mari decât „*băile*” de argint sau aur. Zice Marco Polo în capitolul *CXXXII* (Despre birul pe sare) din relatarea călătoriilor sale :

„*Sarea aduce marelui Han, în fiecare an, optzeci de tomani de aur: şi fiecare toman are optzeci de mii de măsuri de aur, adică cu totul şase milioane patru sute de mii de măsuri de aur, iar fiecare măsură de aur preţuieşte mai mult decât un fiorin : şi acesta e minunat lucru.*”

Un lucru este cert, plutele sunt amintite încă din 1222 cu ocazia întăririi privilegiului pentru Ordinul Teutonic, înscris care prevedea: „*la trecerea pe Olt sau Murăş a corăbiilor cu sare, care se şi zic aiurea româneşte kerep şi kurb, nu se va plăti nimic prin ţara secuilor sau a românilor*” (Iorga).

Transportul someşan este amintit puţin mai târziu, într-un pergament emis în 1261, pe vremea unui alt rege care s-a numit Ştefan, unde se arată că: „*Primăvara mai întâi şi mai ales sarea noastră regală s-o transporte în navele lor adunate, numite curb, în apa amintită* (Someş)” (Măluţan). Pentru transportul cu plutele mai erau folosite Tisa, Valea Crasnei şi a Barcăului, pe care se transporta sarea din marile depozite de la Şimleul Silvaniei, Sălacea, Sătmar spre Ungaria.

PLUTAŞII GROAZEI

„*Navele*” ce coborau pe Someş erau nişte plute de o construcţie specială, numite „*kurb*”, care erau făcute din buşteni de brad tăiaţi din pădurile Ciceului (fapt atestat din 1243). Plutele someşene *„aveau o lungime de 61 coţi şi o lăţime de 8-10 coţi, fiind mult mai mari decât cele de Turda*”, adică cele de pe Mureş. Ele aveau părţile laterale mai ridicate pentru a feri sarea să intre în contact cu apa, de

aceea purtau şi denumirea mai pretenţioasă de „*corăbii*” (nautae). Constructorii lor, susţine Cornelia Măluţan, autoarea studiului „*Drumurile sării în Nord-Vestul Transilvaniei medievale*”, erau organizaţi în bresle, precum „Kalendabus”, amintită într-un document din 1236 prin care Anton Zobo şi cei 12 juraţi ai oraşului Dej le acordau anumite drepturi, întărindu-se şi cele vechi: „*nimeni nu poate să tulbure pe plutaşi în vechile lor obiceiuri*”.

„*Corăbierii*” sării apar amintiţi în documente sub numele de „*celerişti*” (celeristae). Pentru a-şi putea apăra mai bine interesele, ei s-au organizat într-o breaslă aparte, breasla cîrmacilor de nave, denumită „*breasla aventurierilor*”, care avea un statut format din 9 puncte şi era condusă de doi decani (Pascu). De exemplu, un privilegiu din 5 noiembrie 1476 prevedea că toţi plutaşii de sare din Dej erau scutiţi de recrutare. Un alt privilegiu prevedea ca bucăţile care se sfărâmau în timpul descărcării în „*portul de destinaţie*” să revină celeriştilor, peste plata cuvenită lor, care chiar dacă era mai consistentă decât a căruţaşilor, nu era excesiv de mare.

Ştefan Pascu afirmă în monografia „*Voievodatul Transilvaniei*” că acei corăbieri care transportau sare pe Mureş, de la Decea la Seghedin erau plătiţi cu 42 florini transportul (terminus) de 10.000 bucăţi de sare. Cei ce transportau sarea pe Someş de la Dej la Szolnok, erau plătiţi la 1471, cu 46 florini şi 200 bucăţi de sare, iar la 1473 mai primeau pe deasupra 400 bucăţi de sare; la 1552 primeau 61 de florini la plecare, alţi 61 florini la Satu Mare şi tot pe atâţia la Szolnok.

PIRAŢII DE PE SOMEŞ

Mark Twain a pilotat nave cu zbaturi până când s-a apucat de scris şi şi-a dobândit un renume internaţional. În romanele sale descrie viaţa locuitorilor de pe malurile fluviului Mississippi, fluviu străbătut de Huckleberry Finn şi negrul Jim pe o plută în căutarea libertăţii ori traversat de Tom Sawyer ori de câte ori vroia să se joace de-a piraţii.

Piraţii nu constituie un monopol al mărilor şi oceanelor, Mississippi era plin de „*tâlhari de apă dulce*”, care, la fel ca şi raketţii noştri de prin vecini, aşteptau ori forţau un vehicul (în cazul de faţă, o navă) să oprească, ca apoi să o abordeze şi s-o jefuiască de mărfuri. Ori unde se transportau valori, iar în Evul Mediu sarea constituia una dintre ele, se găseau şi nelegiuiţi dispuşi să-şi rişte

viața ca să facă rost de bani fără prea multă osteneală. Şi dacă un car cu şase boi putea transporta doar şase-şapte blocuri de sare, o plută „*kurb*” cuprindea o încărcătură mult mai mare, iar din prețul unui convoi prădat se putea cumpăra ditamai moşia.

În volumul al XV-lea al documentelor adunate şi publicate de E. Hurmuzaki, găsim mai multe cazuri de tâlhărie „la apa mare”, amintite şi în lucrările unor istorici renumiți, precum Nicolae Iorga sau Ştefan Pascu.

La sfârşitul secolului al XV-lea, valea Rodnei a trăit un fel de „febră a aurului”, după ce nobilii locali au încercat să reia lucrul la minele părăsite, de aur şi de argint. Zice Iorga în „*Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria*” că aici s-au strâns „*o adunătură de oameni din toate părțile, primiți de nobilii doritori de venituri şi apoi lăsați în voia lor*”. Aceşti aventurieri au atacat în mai multe rânduri „*luntrile cu sare*” ce coborau de la saline.

Uneori actele de piraterie erau încurajate chiar de autoritățile locale, precum s-a întâmplat în 1478, „*când transportul de sare de la Ocna Dejului pe Someş a fost atacat de iobagii unor nobili - la îndemnul acestora, desigur, ce aveau vreo răfuială cu cămăraşii salinelor -, care au scufundat* «navele» *cu sare, pricinuind o pagubă mai mare de 6500 fl. aur. Ceea ce înseamnă salariul comitelui cămării de sare din Transilvania pe vreo 10 ani* (800-1000 fl. anual)*, plus alimentele zilnice şi locuinta sau salariul pe 32 de ani a cămăraşiilor de la diferite ocne* (200 fl. anual)”. (Pascu)

Pentru a preveni asemenea cazuri, s-au emis legi foarte clare şi stricte: „*nimeni să nu cuteze a împiedica vasele, carele, sarea şi alte lucruri de ale lor* (căruțaşilor şi corăbierilor), *când ei sunt ocupați cu transportul şi vânzarea sării*” (Măluțan). De aceea, multă vreme a fost interzis să se ridice stăvilare sau zăgazuri pe Someş, iar romanticele mori plutitoare ancorate în lunca râului, ce erau trase în largul apei ca să macine grânele, au apărut abia în secolul al XIX-lea.

Articol apărut în:
Jurnalul Sălajului, 18 august 2003, pag. 5.

BIBLIOGRAFIE:

Beke György, *Hepehupás Szilágyság* (Prin hârtoapele Sălajului), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria*, Editura Ştiințifică şi Eniclopedică, Bucureşti, 1989, pag. 46, 101, v. şi notele.

Cornelia Măluţan, *Drumurile sării în Nord-Vestul Transilvaniei medievale*. În volumul : Acta Mvsei Porolissensis, VIII, Zalău, Muzeul de istorie şi artă, 1984, p.249-255.

Milionul, cartea minunatelor călătorii ale lui Marco Polo, traducere din limba italiană de Romolo Ottone, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1958.

Elena Muscă, Domeniul şi reşedinţa nobiliară din Jibou. În revista: Caiete Silvane, nr. 6 / iulie 2005, pag.

Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, III, Editura Dacia, Cluj, 1986, pag. 246-259.

Mark Twain, *Aventurile lui Tom Sawyer*.

Mark Twain, *Aventurile lui Huckblerry Finn*.

Radu Tudoran, *Toate pânzele sus*, Editura 100+1 Gramar, Bucureşti, 1998, p.94-102.

Alexandru Vlahuţă, *România pitorească*.

Baloane în formă de mici omuleți verzi, umplute cu heliu

POARTA STELARĂ A MESEŞULUI

În 14 iulie 2006, americanii au avut prilejul să vadă ce n-a văzut Parisul: primul episod din cel de-al zecelea sezon al unui serial de televiziune ştiințifico-fantastic. Este vorba despre „*Poarta stelară*” (Stargate SG-1), unicul serial care a reuşit să reziste vreme de un deceniu pe micile ecrane şi să-şi adjuce audiențe record, în ciuda unei concurențe selecte, precum *Star Trek, Babylon 5, Andromeda, Battlestar Galactica, Smallville* etc., ba chiar să dea viață unui surioare, „*Stargate Atlantis*”, aflată în prezent la începutul celui de-al treilea sezon.

Serialul a debutat în 27 iulie 1997, pe postul american „Showtime”, ca o continuare a filmului „*Stargate*” (1994), creat de Dean Devlin şi Roland Emmerich („Ziua independenței”, „Godzilla”). Actorii din rolurile principale au fost schimbați. Locul durului Kurt Russell (colonelul Jack O'Neill) a fost preluat de charismaticul Richard Dean Anderson, protagonistul din serialul „*MacGyver*”. În rolul egiptologului Daniel Jackson, apare Michael Shanks. Lor li se alătură maiorul Samantha Carter (Amanda Tapping) şi răzvrătitul războinic Teal'c (Christopher Judge). Împreună, vreme de opt ani, vor forma echipa SG-1.

Militarii americani explorează Galaxia, vizitează diferite planete, folosindu-se de o rețea de porți stelare, creată de civilația apusă a Anticilor, ctitorii Atlantidei. Veți găsi o descriere amănunțită a sistemului pe situl *http://www.poartastelara.ro: „Poarta Stelară este un portal rotund care poate transporta aproape instantaneu un obiect dintr-un punct în spațiu în altul prin generarea unei găuri de vierme artificială. O gaură de vierme se creează între două Porți Stelare atunci când una dintre ele formează adresa unei alteia. O Poartă Stelară foloseşte 6 din 38 de simboluri, reprezentând constelații, pentru a localiza o altă Poartă Stelară şi încă un simbol, al 7-lea, unic pentru fiecare Poartă Stelară, ca punct de plecare.*”

O bună parte din Galaxie este dominată de paraziții Goa'uld, nişte ființe cu aspect serpentiform, care se pot dezvolta doar în interiorul unor gazde, precum reptilele Unas sau oamenii. Ei se înfățişează popoarelor subjugate sub chipul unor zei atotputernici, cu ochi strălucitori şi voci tunătoare, precum Ra, Anubis, Apophis, Hathor, Nirrti sau Cronos. Îşi pot vindeca rănile sau prelungi viața vreme de mii de ani, dar totuşi rămân muritori. În zorii istoriei umane, au dominat şi Pământul, până când o revoltă i-a alungat şi, întrucât planeta noastră se află într-un braț lateral al Căii Lactee, nu posedă zăcăminte de naquadah, iar Poarta Stelară a fost îngropată, ei n-au revenit decât după confruntarea de pe planeta Abydos, terminată cu victoria oamenilor şi uciderea lui Ra.

Vreme de 205 episoade, echipa SG-1 a avut de înfruntat şi alți duşmani, dintre care cei mai temuți au fost replicatorii, nişte roboței inteligenți, capabili să se reproducă singuri şi să evolueze în salturi, prin preluarea unor tehnologii extraterestre. Mărunții crabi mecanici şi-au exterminat fără milă pe toți adversarii, fie ei oameni, asgarzi sau „zei falşi”.

La sfârşitul celui de-al nouălea sezon, singurul domn Goa'uld supraviețuitor e Baal, un personaj foarte complex, interpretat cu talent şi dăruire de actorul sud-african Cliff Simon, un dansator şi model masculin profesionist, câştigător al titlului de „Mr. South Africa” în 1992. În „*Stargate SG-1*”, el apare inițial ca participant la o întrunire a Lorzilor Sistemului, într-un dublu episod din sezonul 5 („*Summit*” şi „*Last Stand*”). În sezonul 6 („*Abyss*”), Baal îl prinde pe Jack O'Neill şi-l tortureză, omorându-l în cele mai înfiorătoare moduri, ca apoi să-l reînvie cu ajutorul unui sarcofag. De nevoie, când dă de dracul, se aliază cu oamenii şi preia comanda flotei goa'ulde ca să-l învingă pe Anubis („*Homecoming*”), dar apoi încearcă să distrugă porțile stelare, prin virusarea dispozitivelor de

formare a adreselor („*Avenger 2.0*”). Este cel mai activ răufăcător de pe parcursul sezonului 8. După înfrângerea lui Anubis şi triumful gărzilor Jaffa, încearcă să preia controlul acestor războinici de temut, dar este descoperit şi se refugiază pe Pământ, unde se clonează în mai multe exemplare. Este descoperit şi fuge, nu înainte de a încerca să arunce America în aer, cu ajutorul unui zgârie-nori construit din *naquadah*.

În 106, ultima bătălie dintre romani şi daci s-a dat la Poarta Meseşului, acolo unde ulterior a fost ridicat municipiul Porolissum, pe firul unui drum deosebit de important, pe unde se aducea sarea exploatată la salinele din Dej. Aici, pe teritoriul de azi al localității Moigrad, au servit Imperiul Roman soldați din toate colțurile lumii. Garnizoana din capitala de provincie a cuprins şi arcaşi sirieni din Palmyra. Aceştia şi-au adus de dincolo de mări, din Orient, atât credințele cât şi zeul. În secolul al III-lea, după ce templul lui Liber Pater din Porolissum a fost distrus de un incendiu, „*palmyrenii sagittarii*” l-au reclădit şi l-au închinat „*zeului strămoşesc Bel*”, eveniment consemnat într-o inscripție, descoperită de şcolarii din Jibou şi descrisă de arheologul Nicolae Gudea în cartea „*Porolissum, Res Publica Municipii Septimii Porolissensium*” (Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1986): „*E un document colectiv, aproape oficial, care consemnează existența templului şi sprijinul de care s-a bucurat cultul zeului Bel din partea autorităților.*”

Bel cel adorat la Porolissum nu diferă structural de Baal, „*zeul fals*” pomenit în Biblie, în cele două Cărți ale Împăraților. Profetul Ilie i-a înfruntat pe preoții acestui cult, drept care aceştia au încercat să-l piardă, din porunca reginei Isabela. Ceva mai încolo e amintit Baal-Zebub sau Belzebub, „*Domnul muştelor*”, în prezent o apariție cu conotații satanice. Cu ajutorul lui Dumnezeu, Sfântul Ilie şi-a învins adversarii, aşa cum, peste secole, echipa SG-1 a reuşit să dejoace planurile criminale ale unui extraterestru ticăloşit.

Articol apărut în:
Caiete silvane, 5 (17) / iunie 2006, pag. 24.

BIBLIOGRAFIE:

Nicolae Gudea, *Porolissum, Res Publica Municipii Septimii Porolissensium*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1986

Cele trei valori din seria „Poşta Sălajului” (1945)

DRAGOSTEA ÎMBOGĂȚEŞTE BUNICILE

ROŞU DE GUYANA

Se zice că un desen bun face cât o mie de vorbe.

Când Rowland Hill a inventat în 1840 marca poştală, nu s-a gândit că minusculele petice de hârtie cu lipici pe spate, menite să certifice achitarea în avans a cheltuielilor de expediție impuse de poşta engleză, vor ajunge să aibă o răspândire globală, vor fi colecționate cu o pasiune ce va provoca asasinate sau vor fi expuse pe nişte simeze în miniatură, spre încântarea unor privitori cu ochi de şoim sau a celor înarmați cu nişte lupe enorme.

Mai e o vorbă: nu-i frumos ce-i frumos, ci-i frumos ce-mi place mie.

Cea mai scumpă marcă poştală din lume, Guyana Engleză roşie, care valora 1 cent în 1856, arată astăzi de parcă ar fi nuntit câinii pe ea. Cu toate acestea, ea a fost achiziționată în 1970 cu 280.000 de dolari, la o licitație unde a participat şi celebrul British Museum. Bucata de hârtie roşie-carmin, inscripționată cu textul: „*Damus Petimus/ Que Vicissim*” ce înconjoară imaginea unui velier

şi contrasemnată cu iniţialele a patru birocraţi coloniali, a împodobit cândva manşeta unui ziar. Un copil de 13 ani a descoperit-o în 1873 şi a vândut-o unui colecţionar din vecini cu 6 şilingi. Când contele Philippe von Ferrari, poate cel mai mare colecţionar al tuturor timpurilor, a cumpărat-o în 1880 de la comerciantul Thomas Ridpath din Liverpool, ea valora deja 750 de lire sterline. Între 1914 şi 1918, europenii s-au măcelărit reciproc, până când intrarea Americii în război a pus punct final conflictului. Merita să fie despăgubită pentru acest efort, aşa că efigia cea rotundă a fost confiscată ca pradă de război, apoi a trecut în posesia lui Arthur Hind în schimbul a 28.000 de dolari. Văduva acestuia l-a vândut în 1940 unui miliardar australian la un preţ dublu.

Acesta, susţine Robert Graves, autorul romanului „*Timbrul cel rar*”, mai poseda un exemplar din această raritate filatelică. În 1970, a dorit să vândă unul dintre ele pentru 100.000 de dolari. Întrucât cumpărătorul, un avocat care reprezenta un grup de oameni de afaceri interesaţi să-şi ferească banii de inflaţie, nu i-a oferit suma cerută, proprietarul a scos un chibrit şi a ars marca poştală în faţa împuternicitului rămas stană de piatră, apoi l-a trimis la plimbare. Licitaţia ultimei piese de 1 cent emisă de fosta colonie britanică a durat doar un minut, răstimp în care s-a ajuns la o sumă pe care Trezoreria Angliei nu şi-a putut-o permite. Ori poate era condusă pe atunci de un scoţian...

BOUL CA VALOARE MIORITICĂ

Cele mai celebre timbre româneşti sunt aşa numitele „*capete de bour*”, amintite de unele cataloage serioase şi drept „*căpăţâni de boi*”, deoarece graficianul care a desenat efigiile din 1858 n-a avut de unde să vadă chipul păros al sălbăticiunii vânate de Dragoş, dispărută între timp din fauna Moldovei, şi s-a lăsat vrăjit de înfăţişarea primului animal asemănător care i-a ieşit în cale. Cu toate acestea, nici un român n-ar refuza să fie fericitul posesor al unei astfel de „*cirezi*”, deoarece în dreptul unui boulean cu pecetea poştei în frunte este trecută suma de 15.000 de dolari în catalogul Scott, în vreme ce unul nelipit/nemototolit/neştampilat valorează aproape dublu. La celebritatea lui a contribuit şi faptul că unicul fragment de plic unde stau alăturate un timbru de 27 şi unul de 81 de parale făcea parte din colecţia contelui Ferrari. Un exemplar din

gazeta „*Zimbrul şi vulturul*” poartă nu mai puțin de 8 mărci „*Porto Gazetei*” de 10 parale, astfel că istoria filateliei îl prezintă drept cel mai scump ziar din lume.

Raportul Atelierului Timbrului din Iaşi arată că din prima serie au fost imprimate 24.064 de bucăți, din care au fost vândute 11.746. În colecții sunt cunoscute azi circa 300 de exemplare. Raritatea lor a fost dată şi de faptul că ele au circulat doar între 15 iulie şi 1 noiembrie 1858, când tarifele poştale s-au modificat, iar noile mărci, de formă dreptunghiulară, au fost inscripționate cu caractere latine (mai puțin prețul).

Este posibil ca după 1945 o parte dintre ele să fi părăsit țara prin contrabandă, chiar cu ajutorul poştei. Metoda era simplă: „*boişorii*” se lipeau pe un plic, iar peste ei se aplica un alt timbru, de valoarea necesară expedierii în străinătate. Fiind atât de subțire, nimeni nu băga de seamă vicleşugul. Aşa, ca urmare a faptului că un volum minuscul poate repezenta o valoare imensă, mărcile poştale au ajuns să fie comparate cu diamantele.

CEL MAI LUNG REVELION ROMÂNESC

Dar până şi pietrele prețioase se falsifică. Dacă un diamant original poate fi recunoscut prin strălucire şi prin faptul că zgârie sticla şi oțelul săbiilor de samurai, identificarea unui timbru fals necesită mult mai multe cunoştințe. Uneori e suficient doar ca omul să cunoască un pic de istorie.

După Unirea Principatelor Române, în 1862 s-a retras a doua serie de timbre şi a apărut una ce alătura acvila munteană unui bour înfățişat mult mai credibil. Românii îşi mai numărau zilele „*pe stil vechi*”, după calendarul iulian. Una dintre reformele lui Cuza a fost şi „potrivirea” modului de a ține socoteala vremurilor după sistemul european. Cum la 1 ianuarie 1865 decalajul ajunsese să fie de 12 zile, domnitorul a dat un decret prin care a stabilit că după 31 decembrie 1864 urmează 13 ianuarie 1865. Dacă nu s-ar fi luat această măsură, între timp decalajul ar fi ajuns să fie de 14 zile şi am fi ajuns să sărbătorim Crăciunul de Sfântu' Ion. Ghinion.

La un moment dat, pe piața filatelică franceză a apărut un plic francat cu valorile de 40 şi 80 de parale. El părea să fi fost expediat din Iaşi în data de 10 ianuarie 1865. Mă rog, nimic de obiectat, omul s-a trezit din mahmureala sărbătorilor de iarnă şi s-a apucat să-şi

regleze afacerile. Escrocul care a plăsmuit acest fals nu ştia însă un lucru: în perioada 1-12 ianuarie 1865 poşta ieşeană n-a avut cum să ştampileze mărcile, deoarece aceste zile au fost sărite în momentul când s-a făcut rectificarea calendarului.

POVESTEA ZALĂULUI ŞI A CELOR ŞAPTE OFICII PITICE

Şi dumneavoastră vă puteți îmbogăți. Pe cinstite!

Trebuie doar să cotrobăiți prin lada unde țineți scrisorile primite de bunica dumneavoastră pe vremea când era fată şi poate veți avea şansa să descoperiți câteva exemplare dintr-o altă serie rară de timbre, ce-i drept, prețuite doar la câteva sute de mărci (în euro dă şi mai puțin, dar pe româneşte rimează cu milioane).

Deoarece ne-am propus să ne referim strict la materialele ce-i privesc pe sălăjeni, vom trece peste raritățile tipărite la Cluj şi Oradea, ivite la sfârşitul primului război mondial, deşi ele au circulat şi prin zona noastră. N-au nici o legătură cu bunicile noastre din Sălaj şi informațiile legate de acestea le găsiți în orice catalog de timbre.

În intervalul de timp scurs între retragerea armatelor străine de pe teritoriul Ardealului (25 octombrie 1944) şi instaurarea noilor autorități ale guvernului Petru Groza (12 martie 1946, adică la un an după celebrul 6 martie), sălăjenii au fost nevoiți, ca de obicei, să se descurce cum au putut. Cum nu se găsea hârtie, un amănunt ne arată ce sărăcie lucie aduce războiul: plicurile erau desfăcute cu grijă, pentru a fi întoarse pe dos, lipite şi folosite încă o dată. În lipsa oricăror mijloace, Administrația Financiară a județului Sălaj a dispus să se folosească stocul existent de mărci poştale cu unele modificări, care le-au sporit valoarea şi le-au făcut celebre pe plan mondial.

Mai întâi au fost adunate de pe întreg cuprinsul județului toate timbrele ungureşti (din seriile 163-168, 660, 707-729 Zumstein) şi au fost supraimprimate în tipografia Seres din Zalău cu legenda: „*1/2/3/5 P[engő]//Poşta//Sălajului*”, puțin cam de-a valma, fără a se ține cont de imaginea reprezentată. Era încă război, aşa că lumea nu s-a sinchisit că s-a s-a umbrit Sfânta Coroană, că s-a ciuntit un pic din mustața lui Rákóczi sau că s-a maculat imaginea Sfintei Margareta. În februarie 1945, noile valori au fost puse în vânzare la oficiile poştale din Şimleu-Silvaniei, Cehu-Silvaniei, Jibou, Tăşnad,

Crasna, Supuru de Jos şi Mirşid, unde au fost obliterate cu diferite ştampile, rotunde sau pătrate, inscripționate în româneşte sau în ungureşte. La oficiile mai puțin dotate: Jibou, Supuru de Jos şi Mirşid, expedierile au fost bifate cu creionul chimic sau cu cerneală. Cercetătorii au motive serioase să pună sub semnul întrebării eventualele ştampilări făcute de la oficiile din Nuşfalău şi Ulmeni, care par să fie nişte contrafaceri târzii.

POŞTA SĂLAJULUI

Aceste timbre au fost înlocuite mai târziu de o emisiune locală, din câte ştim, singura de sine stătătoare, tipărită într-un tiraj mare, de circa 10.000 de serii, larg răspândită, formată din trei piese: de 50 de filleri, 1 şi 2 pengő, dintre care singurele exemplare bine cotate sunt eseurile de 2 Pengő pe hârtie albă, neştampilate, dar şi acestea nu se ridică decât la o treime din valoarea seriei anterioare, cea a mărcilor supraimprimate.

Toate trei poartă inscripția: „*Poşta Sălajului*”, cu menționarea anului: 1945. Multiplicarea s-a făcut prin litografiere, în coli de 2x25 sau 2x30 buc. Desenele sunt originale, cu un aspect rustic, aducând cu cele de la sfârşitul secolului trecut, de parcă ar fi fost inspirate din ilustrațiile la „*Isprăvile lui Păcală*” de Petre Dulfu. N-am reuşit să identificăm autorul lor.

Marca cea mai des utilizată a fost cea de doi pengő, tipărită pe hârtie galbenă, ce reprezenta un poştalion violet, tras de doi cai, care a fost folosită la expedierea scrisorilor simple (recomandatele costau 4 pengő). Valoarea de un pengő reprezenta un drumeț în straie populare însoțit de un câine şi era utilizată ca taxă suplimentară la cărțile poştale.

Seria a fost descrisă de marele filatelist român Iosif Micu, autorul mai multor cărți dedicate timbrelor româneşti, precum „*Teme şi subiecte filatelice din istoria României*” şi „*Sportul în filatelia românească*”, în numărul din septembrie 1963 al revistei „*Filatelia*”. La nici o jumătate de an, articolul a fost preluat şi publicat de o publicație engleză de specialitate.

Chiar dacă aceste mărci poştale nu sunt cotate decât la o sutime din prețul unei piese rare din seria supraimprimată cu textul „*Poşta Sălajului*”, ele au o valoare sentimentală mult mai mare. Priviți-o pe bunica, în vreme ce citeşte scrisorile aduse cândva de

originalele mărci poştale şi vă veți da seama că ele sunt de neprețuit.

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 9 decembrie 2001, pag. 19.

BIBLIOGRAFIE:

Iosif Micu, *„Poşta Sălajului” supratipar (I)*. În revista : *Filatelia*, nr. 9 / 1963.

Catalogul mărcilor poştale romîneşti 1959, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1959, pag. 210-213.

Expoziţie omagială dedicată naşterii Poetului, realizată de elevii din clasa a III-a C (învăţătoare Ana Hideg) de la Şcoala „Lucian Blaga” din Jibou (15 ianuarie 2010)

EMINESCU ÎN PRESA SĂLĂJEANĂ

După ce admirase frumuseţea şi bogăţiile plaiurilor noastre, Kővány László scria în 1840 despre învăţământul sălăjean: *„În ce stare poate sta educaţia poporului, acolo unde, lipsit de orice susţinere,* [poporul] *este lăsat să se descurce cum ştie? Ce comportament putem pretinde oamenilor de rând, cărora nimeni nu le spune că există şi plăceri de rang mai înalt decât cele trupeşti? Despre ce fel de educaţie a maselor putem vorbi acolo unde şcolile populare sunt cu totul necunoscute; şcolile săteşti sunt neglijate, iar învăţătorii prost plătiţi, deoarece în ţara noastră au ajuns să ocupe aceste nobile scaune numai aceia cărora soarta sau proasta lor pregătire nu le-a permis să plece în altă parte.*”

Viaţa şi realizările lui Laurenţiu Bran nuanţează opinia destul de categorică a istoriografului şi geografului maghiar şi dovedesc că Sălajul n-a dus niciodată lipsă de oameni de cultură destoinici, ci de preţuirea şi cinstirea lor. Nu ne putem explica de ce şi cum, în doar o jumătate de secol, a fost posibil să fie uitată o personalitate culturală

atât de complexă : preot, publicist, redactor, editor, antologator, primul român care l-a tradus pe Eminescu în limba maghiară, membru sârguincios al Astrei, organizator al vieții culturale din județ, fondator de biblioteci poporale, răspânditor al ştiinței de carte printre oamenii simpli de la sate. La aproape şaizeci de ani de la plecarea sa dintre noi, se cuvine să ne reamintim de strădaniile sale de înălțare nu numai spirituală a poporului şi să-i cinstim memoria, prin conturarea principalelor aspecte ale vieții sale.

PRIMUL ROMÂN CARE A TRADUS POEZIILE LUI EMINESCU

Laurențiu Bran s-a născut în 1865. A absolvit gimnaziul din Sighetul Marmației în 1886, iar apoi şi-a continuat studiile la seminariul teologic din Gherla, pe care l-a absolvit în 1890, an când a fost şi hirotonisit ca preot. A slujit mai întâi în Băița de sub Codru, apoi în Someş-Săplac (Alunişul de azi).

Încă din 1869, la Gherla apărea o revistă manuscrisă, intitulată „*Steaua mării*”, editată de elevii şcolii normale şi cei ai Seminariului teologic. Printre colaboratorii ei figura în 1887 şi tânărul nostru. În acest climat spiritual şi intelectual favorabil actelor de cultură, impulsionat de energia şi entuziasmul tineretului studios, Laurențiu Bran s-a apucat să traducă în maghiară, dintr-un exemplar din ediția originală a „*Poesiilor*”, probabil adus cu trenul de peste Carpați (calea ferată dusă în 1881 din Apahida până în Dej ajunsese în 1884 la Baia Mare), versurile „poetului-nepereche”. Timidul seminarist le-a trimis gazetei „*Szilágy-Somlyó*”, publicație maghiară ce apărea în Şimleu Silvaniei, unde pe parcursul anului 1890 au văzut lumina tiparului trei dintre ele : „*De câte ori iubito*” („*Mikor eszembe jutsz*”) în nr.9; „*Din valurile vremii*” („*Idő hullámiból*”) în nr.11 şi „*Sonet* (*S-a stins viața...*)” („*Szonett*”) în nr.23/1890 (ultimele două n-au fost publicate anterior, ci au figurat ca inedite în ediția Maiorescu, de aici certitudinea sursei utilizate de Laurențiu Bran). Întru cinstea sa, trebuie să precizăm că acestea constituie primele încercări ale unui român de a transpune opera „*Luceafărului poeziei române*” în limba maghiară. Totodată, e bine să atragem atenția că Laurențiu Bran nu şi-a semnat acest tălmăciri, traducătorul fiind desemnat prin pseudonimul „Szamosujvári” , patronim maghiar care înseamnă „*din Gherla*”, lucru care a stârnit unele polemici printre istoricii literari (unii au crezut că ar fi fost vorba tot de Sándor József,

care publicase anterior la Cluj, în 1885, o traducere din „*Atât de fragedă*”). Vom vedea mai încolo felul în care vălul care ascundea identitatea „*enigmaticului*” student chitit să înalțe punți între limbi şi literaturi a fost înlăturat, iar paternitatea traducerilor a fost lămurită fără putință de tăgadă.

CU CĂRȚILE PE FAȚĂ

Aşezat la parohia lui, Laurențiu Bran a răspuns în 1892 la chemarea lui George Pop de Băseşti adresată preoților şi s-a implicat activ în procesul memorandiştilor. E suficient să amintim că, potrivit lui Ioan Ciocian, vicepreşedintele P.N.R. a plecat în mai 1894 către Cluj, să-şi pledeze cauza, însoțit de frații Laurențiu şi Emil Bran.

Între 1910-1911 (potrivit lui Fejér Laszló, Leontin Ghergariu indică 1911-1912), au apărut în gazeta săptămânală din Jibou „*Zsibóvideki Hirlap*” o altă serie de traduceri din Eminescu, alăturate şi unor tălmăciri din George Coşbuc, probabil semnate de Révai Károly. Foaia a fost tipărită la fața locului, pe cât se pare în atelierul lui Singer Arnold, şi, din păcate, şi-a încetat apariția în 1911, după criza care a răvăşit toate instituțiile financiare din vechea monarhie Austro-Ungară. Despre amploarea ei, ne vorbeşte faptul că George Pop de Băseşti a fost nevoit să accepte o inscripție ipotecară în valoare de 50.000 coroane aur pe moşia sa de la Băseşti, ca să salveze Banca „Silvania” din Şimleul-Silvaniei. În 1912, tipografia jibouană a fost vândută lui Bercze Gyula, care va rămâne proprietarul ei până când penuria de hârtie, determinată de izbucnirea primului război mondial, îi va atârna lacătul de uşă.

În aceeaşi perioadă, Laurențiu Bran a scos împreună cu Révai Károly antologia „*Román költőkből*” („Din poeții români”). N-am găsit niciunde acest volum, nici date concrete de apariție referitoare la el (ar fi posibil să existe un exemplar în vechea şi bine încuiata bibliotecă a fostului Liceu „Wesselényi”). În afară de Leontin Ghergariu, el a fost menționat şi de Gáldi László, eminentul cercetător care a întocmit mai multe studii despre poetica lui Mihai Eminescu, fiind totodată el însuşi unul dintre traducătorii operei eminesciene (tălmăciri publicate în volumul „*Műfordítások*”, apărut în 1928 la Arad). Antologia alcătuită de Laurențiu Bran şi Révai Károly a mai fost semnalată în articolul lui Nic. N. Munteanu, „*Simplă schiță*

bibliografică, antologii din limba română în limbile străine”, din numărul 4/1939 al revistei „*Eu şi Europa*”. Logic, volumul trebuie să fi apărut până în 1923, anul morții lui Révai Károly. Din analiza lucidă a condițiilor economice existente în epocă rezultă ca plauzibilă apariția lui înaintea izbucnirii primului război mondial.

Oricum, părintele Laurențiu Bran şi-a publicat aici toate traducerile proprii din lirica eminesciană, 22 la număr. Referindu-se în 1940 la acest volum, Leontin Ghergariu a semnalat câteva mici modificări făcute la textele publicate inițial în „*Szilágy-Somlyó*”, menite să amelioreze calitatea tălmăcirilor şi a dovedit fără dubii că misteriosul „Szamosújvári” ce semnase traducerile publicate în 1890 nu era altcineva decât omul nostru.

După război, părintele Laurențiu Bran, se implică trup şi suflet, plus avere, într-o nouă întreprindere publicistică. În 29 aprilie 1920 apare în Jibou şi în Zalău „*Sălajul*”, o foaie politică, culturală, întâi săptămânală, apoi bilunară, cuprinzând 4 pagini de format A3 (290 x 420 mm). Primele numere au fost multiplicate la Tipografia „Hermes” din Baia Mare. Preotul din Someş-Săplac a fost primul ei redactor-şef, iar ulterior editorul ei. „*Sălajul*” a apărut cu o oarecare regularitate până în 30 decembrie 1929. După isprăvirea marii crize mondiale, gazeta a reapărut o singură dată, în 15 aprilie 1933, de această dată la Cehu Silvaniei, ca organ de propagandă al Partidului Național Liberal (Duca).

Pe parcursul unui întreg deceniu, aici au apărut poezii sau texte semnate de G. Coşbuc, Octavian Goga, Grigore Alexandrescu, I. M. Sorescu, precum şi traduceri româneşti din marele poet maghiar, Petőfi Sándor. În 6 mai 1923, Laurențiu Bran a închinat un număr special activității lui George Pop de Băseşti, tipărit în condiții deosebite la Institutul de arte grafice „Minerva” din Cluj.

ÎNVĂȚĂTURA PĂRINTEASCĂ

În paralel, Laurențiu Bran a desfăşurat o intensă activitate culturală şi educativă, ca director al Despărțământului Jibou al Astrei. În iarna anului 1921, cu trei zile înainte de Crăciun, solicita oficiului sibian să-i pună la dispoziție 500 de abecedare pentru instruirea neştiutorilor de carte: „*suntem la începutul iernii, timpul cel mai prielnic pentru instrucția analfabeților, având şi învățători destoinici şi aplicați să țină cursuri specile cu adulții, ceea ce, în*

lipsă de cărți, este imposibil.” Prin bunăvoința preşedintelui Andrei Bîrseanu, manualele solicitate au fost trimise în 11 ianuarie 1922.

Din actele descoperite de Paul Abrudan în arhivele asociației rezultă că în 1924 Laurențiu Bran a fost delegat din partea despărțământului la manifestările culturale organizate la începutul verii în Bucureşti, iar la sfârşitul ei a participat la ciclul de manifestări dedicate centenarului naşterii lui Avram Iancu.

În numărul din august-septembrie 1926 al revistei „*Transilvania*” sunt publicate raportul general de activitate al Astrei pe anul 1925, prezentat cu prilejul Adunării Generale din 12-14 septembrie 1926 de la Zalău. De aici aflăm că despărțământul din Jibou avea şase cercuri culturale şi trei biblioteci poporale cu 376 de volume (beletristică şi lucrări ştiințifice editate de Astra), înființate în comunele fruntaşe din regiune. În cadrul lor se susțineau periodic şi diferite prelegeri. La Jibou activau 10 membri ai Astrei (în comparație: Bocşa - 12; Băseşti - 27, Şimleu Silvaniei - 12; Tăşnad - 33; etc.) În ultima zi a lucrărilor s-a inaugurat un monument al lui Mihai Viteazul la Guruslău şi s-a organizat o festivitate la mormântul lui Simion Bărnuțiu din Bocşa.

În vara anului 1940, Laurențiu Bran este prezent în primul număr al revistei regionale de cultură „*Țara Silvaniei*” (care ne-a fost pusă la dispoziție cu dragă inimă de domnul profesor Ion Ivănescu, unul dintre cei care s-au străduit să atragă atenția asupra importanței activității preotului-cărturar din Aluniş). Aici, bătrânul protopop publică articolul „*Începuturi de învățământ românesc în Sălaj*”, un studiu amplu, deosebit de documentat, bazat pe propriile cercetări şi o serie de acte originale, depuse ulterior la Biblioteca Universitară din Cluj. Acest studiu poate fi socotit atât ca o ultimă mărturisire de credință, cât şi ca un adevărat testament cultural al unui om care s-a străduit o viață întreagă să lumineze viețile semenilor săi.

Tot acolo, în cadrul articolului omagial „*Eminescu în ungureşte*” (în 1939 se împliniseră 50 de ani de la trecerea Poetului în luminoasele constelații ale spiritelor călăuzitoare), Leontin Ghergariu saluta prezența mai vârstnicului „colaborator al revistei noastre” şi lămurea cu argumente concrete unele neclarități dintr-un studiu similar, semnat de A. P. Topor, „*Eminescu în literatura maghiară*”, apărut în impresionantul volum comemorativ (el număra aproape 1000 de pagini) editat de revista „Convorbiri literare”. S-ar putea ca

în manuscrisul volumului „*Cărturari sălăjeni*”, semnalat de Doru E. Goron la dispariția lui Leontin Ghergariu, unde au fost adunate informații despre activitatea culturală a 25 de persoane „mai puțin cunoscute”, să găsim cuprinse şi alte date despre activitatea părintelui din Someş-Săplac (Aluniş).

În 1942, la 77 de ani, Laurențiu Bran adoarme întru pacea veşnică şi rămâne să-şi odihnească trupul în grădina bisericii, alături de templul unde a slujit atâtea decenii, atât ca păstor sufletesc, cât şi ca truditor pentru ridicarea obştei. O piatră cenuşie de mormânt, măcinată de vreme şi o troiță aşezată în tinda lăcaşului unde azi slujeşte părintele Horea Andrei Mureşan, căruia îi mulțumim pentru informațiile culese despre predecesorul său, îi păstrează trează amintirea printre urmaşii enoriaşilor săi.

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 8 ianuarie 2001, pag. 4.

BIBLIOGRAFIE:

Lucia Bălaş, Bódis Ottilia, *Oameni de seamă ai Sălajului* : dicționar biobibliografic, Zalău, Biblioteca județeană „Ioniță Scipione Bădescu” Sălaj, 2004.

Beke György, *Hepehupás Szilágyság* (Prin hârtoapele Sălajului), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

Castelul Wesselényi, fotografiat de pe treptele serelor de expoziție ale Grădinii Botanice „Vasile Fati” din Jibou

200 DE ANI DE LA CONSTRUIREA PRIMELOR SERE DIN JIBOU

(Grădini sălăjene I)

În 1988, editura Meridiane a pus la dispoziția iubitorilor de frumos două volume de „*Scrieri despre artă*”, semnate de eseistul italian Rosario Assunto: „*Filosofia grădinii şi filosofia în grădină*” plus „*Grădini şi ghețari*”. Le-am citit la vremea lor şi le-am redescoperit înțelesul în momentul când am văzut măiastra lucrare a profesorului Vasile Fati din Jibou. Ulterior, cercetând izvoarele istorice, am descoperit că pe cuprinsul Sălajului au trăit mai mulți oameni îndrăgostiți de frumosul natural şi care s-au străduit să-l cultive, la propriu şi în sens spiritual. Astăzi, când poluarea ciunteşte tot mai mult din ceea ce ar putea fi cu adevărat „*o gură de rai*”, am socotit nimerit să încep un ciclu de articole care să ne reamintească strădaniile înaintaşilor noştri şi să ne conştientizeze obligațiile pe care le avem față de Natură şi de copiii copiilor noştri.

CU TUNUL PRIN VECINI

Tumultuosul şi pătimaşul baron Wesselényi Miklós sr. (1750-1809), rămas în istorie ca *„bourul din Jibău*" („a sibói bölény"), datorită puterii fizice neobişnuite şi firii sale îndărătnice, s-a îndrăgostit de Heléna (1754-1831), fata lui Cserey Farkas sr. de Nagyajta. Cum acesta din urmă era un catolic fervent şi nu-şi dorea defel un ginere reformat, şi-a trimis fiica într-o mănăstire sibiană de maici. Dar furtunosul Wesselényi nu cunoştea nici un fel de oprelişti, aşa că în 1777 a răpit-o şi a luat-o de soție. Tinerii căsătoriți s-au refugiat în Galiția, unde era încartiruit regimentul de cavalerie din care făcea parte Wesselényi. Naşterea primului copil i-a surprins în Silezia, la începutul războiului cu Prusia. Baronului căpitan de husari i s-a interzis să-şi țină nevasta în tabăra militară, aşa că şi-a înaintat demisia. Era în 1778, anul când familia se mută la Jibou şi începe construirea celui mai frumos castel baroc din această parte a Europei.

Lucrările au durat aproape treizeci de ani, cu o stagnare mai pronunțată între 1785-1800, când raidul armat (mica armată de 400-500 de oameni ridicată de baron avea în dotare patru tunuri) condus în 16 octombrie 1781 împotriva contelui Johann Haller, vecinul său din Gârbou, a făcut să fie acuzat *„pentru şase crime: blasfemie, jurămînt strîmb, amenințare cu punere de foc, provocare la duel, infestarea şi arestarea de funcționari regeşti, turburarea securității publice*". Curioşii pot afla mai multe amănunte despre această afacere din cartea lui George Barițiu, *„Părți alese din istoria Transilvaniei, pe două sute de ani din urmă*". Noi vom reține doar faptul că însuşi împăratul a cerut pedepsirea rebelului jibouan şi l-a întemnițat în februarie 1875 *„la închisoarea statului din Kufstein în Tirol pe mai mulți ani în fiare, unde să fie deținut pînă cînd va da probe invederate de îndreptare*". Barițiu remarcă: *„Ce coincidență mai mult decît curioasă! În aceeaşi lună a lui Februarie 1785 şi anume în 14 s-a publicat în Alba-Iulia sentința sinucisului Georgie Crişan, iar în 26 februarie s-a publicat şi sentința de moarte a celor doi căpitani nefericiți Horia şi Cloşca, care apoi în 28 febr*[uarie] *s-a şi executat*".

Izbucnirea revoluției franceze i-a adus amnistierea. Confruntat cu concepțiile republicane, Iosif al II-lea n-a dorit să sporească numărul inamicilor cu încă unul. Wesselényi s-a întors acasă de Crăciun şi s-a pus pe treabă. Cât despre învățătura dobândită în

urma întemnițării, *„bourul din Jibău*” a declarat în public, cu prima ocazie care i s-a oferit: *„Împăratul m-a învățat să sufăr, dar nu să mă tem*”.

ÎNCEPUTURILE GRĂDINII DIN JIBOU

Câtă vreme soțul ei a fost găzduit în carcera imperiului, doamna Wesselényi a fost nevoită să conducă toate afacerile familiei. Deşi a trăit în plină epocă romantică, ea avea cu totul şi cu totul o altă structură sufletească şi, mai cu seamă, tăria eroinelor de roman (care a şi fost scris în perioada interbelică de un alt secui, Nyirő József, din care, dacă vom avea prilejul, vom publica un fragment).

Cserei Heléna a ținut un registru de cheltuieli care a supraviețuit secolelor, o adevărată mană cerească pentru istorici, precum Bíró József, B. Nagy Margit, Zsigmond Attila, care au putut să afle sau să deducă o serie de lucruri interesante referitoare la viața familiei. De asemenea, în scrisorile trimise rudelor sau prietenilor, se pot găsi multe amănunte picante, referitoare la începuturile amenajării grădinii castelului.

În vreme ce Napoleon dărâma imperii, începutul secolului al XIX-lea i-a surprins pe jibouani în plină treabă. În paralel cu intensa activitate de decorare a interioarelor, în 1800 se reiau şi lucrările de construcție ale castelului. La cererea lui Wesselényi, contele Károlyi József din Carei şi-a dat consimțământul ca meşterul Bitthauser să se mute la Jibou imediat ce îşi termină lucrările contractate. Conform datelor înregistrate în condica de socoteli, Bitthauser a efectuat la Jibou lucrări în valoare de 240 de forinți. Alături de aceste cheltuieli, găsim multe altele, legate în special de amenajările interioarelor sau a locurilor din împrejurimi: a fost plătită fântâna arteziană destinată să fie amplasată în centrul grădinii din partea nordică a castelului, au fost cumpărate vopsele, „cuptoare” [sobe de teracotă] manufacturate la Oradea, s-au comandat diferite piese de mobilier, iar tapiserului i s-a înmânat suma cuvenită „spalleritului” casei, va să zică tapetării camerelor.

Din corespondența familiei aflăm că fântâna arteziană a fost montată doi ani mai târziu, în 1802 de „meşterul apar” Kováts Sámuel, un clujean foarte experimentat, care cunoştea toate tainele „hidraulicii” şi care a instalat ulterior fântâni arteziene în mai toate parcurile din Ardeal: la reşedința Kemény din Brâncoveneşti

(Mureş), la castelul Bethlen din Idrifaia (Mureş), etc. Din 1804, Kováts Sámuel devine inginerul oraşului Cluj şi constructorul artezienei „Redoute”.

Pentru amenajarea spațiului din spatele castelului, a fost angajat un grădinar vienez, care, potrivit cheltuielilor reflectate de registru, a şi ajuns în cele din urmă în Jibou. Mai greu a fost să-l păstreze, deoarece când a văzut la ce treabă s-a înhămat, acesta a încercat să-şi părăsească stăpânul ca să fugă la Chiraleş, unde ar fi urmat să treacă în slujba lui Bethlen Ferenc. Spre a preveni orice tentativă de evadare, baronul, după ce a prins de veste despre intențiile grădinarului său, a pus ca să fie păzit de slujitori înarmați (*hajdúk*). Cel puțin aşa rezultă lucrurile dintr-una din scrisorile contelui Bethlen, fragment care face lumină asupra împrejurărilor în care a luat ființă grădina castelului din Jibou: „*...dacă aş dori să-mi amenajez o grădină mare şi frumoasă, aş putea s-o fac aducându-mi un grădinar din altă parte, nu neapărat din Jibou, unde, cu multă vărsare de lacrimi şi nenumărate văicăreli, a început să ia naştere o grădină cu adevărat mare şi frumoasă şi atunci, pesemne, n-aş fi nevoit să pun argații să-l păzească, ca nu cumva să fugă până să isprăvească lucrarea...*” (B. Nagy Margit)

Tot atunci a fost săpat micul tău cu nuferi şi a fost construit „pavilionul chinezesc”. O problemă aparte, reflectată separat în corespondență, a constituit-o determinarea dimensiunilor la care trebuiau să fie turnate clopotele ce împodobeau acest pavilion.

În anul următor, în 1801, deci acum 200 de ani, a fost terminată (textual: „*acoperită în întregime*”) sera ce adăpostea „*grădina de iarnă*”. Ca s-o populeze, Wesselényi sr. a negociat îndelung cu Károlyi József, vecinul său şi a reuşit în cele din urmă să obțină 120 de lămâi crescuți în pepinierele din Carei. Aceştia au fost puieții din care peste veacuri aveau să răsară impunătoarele globuri ale grădinii botanice din prezent, azi instituție cu profil universitar.

ARBORI CELEBRI DIN JIBOU

Încă de la începutul edificării ansamblului de clădiri, au fost plantați o sumedenie de arbori, indigeni sau aduşi de peste mări şi țări, dintre care şi unele specii mai longevive. Profesorul Vasile Diaconescu remarca în lucrarea sa „*Grădini botanice din România*” (1985) că fondul dendrologic al grădinii din Jibou „*dispune de o plantație de bază, datînd din anul 1781, în care se găsesc*

numeroase specii exotice lemnoase. Acestea sînt deosebit de valoroase, deoarece au trecut examenul timpului, oferind cercetătorilor concluzii importante privind comportarea lor în condițiile noastre de climă. Vechile plantații sînt un prețios îndrumar pentru lucrările actuale de introducere a unor noi specii exotice lemnoase”.

În frumoasa „*grădină romană*”, aflată în partea de vest a castelului, unde nu s-a construit nimic şi găsim în prezent o promenadă înveşmântată în zale de iederă, se pot vedea şi azi teii în umbra cărora au discutat scriitori (Kazinczy Ferenc, Kemény Zsigmond, Jósika Miklós, Újfalvi Sándor, Kőváry László), poeți (Vörösmarthy Mihály ori Kölcsey Ferenc, autorul versurilor imnului maghiar), oameni politici precum Széchenyi István, Kossuth Lajos sau Deák Ferenc, personalități de seamă din Ardeal sau Ungaria care împărtăşeau ideile progresiste, reformatoare, ale castelanilor.

„*Oare de ce se întâmplă atât de des să asociem teii cu amintirea poeților, a scriitorilor, a marilor personalități?*” se întreba Beke György în 1973, când a vizitat Jiboul. „*În Iaşi, pe când căutam urmele trecerii lui* Eminescu*, am fost condus la un asemenea tei multisecular. (...) Trunchiul gros, puternic şi robust, parcă ar fi ținut în poale întreg Copoul. Tovarăşii săi mai tineri stăteau aliniați disciplinat, numai acesta ieşea din rând, ca şi cum ar fi tăiat calea Timpului. (...) Localnicii au avut totuşi dreptate atunci când au ales un tei ca să-i sfințească amintirea. Întocmai precum şi jibouanii leagă amintirea lui* Wesselényi, Kazinczy *de nişte tei. Teiul este un copac credincios. Merită să-l iubim - este frumos şi impunător. Şi înțelept. Îşi ocroteşte tovarăşii. Pentru că ştie foarte bine că şi ei sunt tot tei. Fiecare a învățat să respecte legea firii: poate trăi doar în pământul unde nici vecinul său nu piere. Iar teiul iubeşte viața, este arborele unei existențe îndelungate ori poate chiar un sâmbure de veşnicie*”.

Atât despre filozofia grădinii. Iar data viitoare vă vom dezvălui ce legătură există între „*Ludas Matyi*” (Mateiaş Gâscarul) şi botanică.

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 24 şi 31 martie 2001, pag. 15.

BIBLIOGRAFIE:

George Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, Inspectoratul pentru Cultură al judeţului Braşov, Braşov, 1994.

Beke György, *Hepehupás Szilágyság* (Prin hârtoapele Sălajului), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

Vasile Diaconescu, *Grădini botanice din România*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1985, pag.71-74.

Szépréti Lilla, *Régi és új világ, képes levelezőlapok*, (Lume veche, lume nouă, cărţi poştale ilustrate), Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1981.

Primăvara în Gradina Botanică „Alexandru Borza” din Cluj

PRIMA GRĂDINĂ BOTANICĂ DIN ȚARĂ

(Grădini sălăjene II)

Am pornit pe urmele unui ciclu de articole publicate de domnul Nagy Károly din Crasna în primele numere ale săptămânalului de limbă maghiară „Szilágysági Vidéki Napló”, unde se relata despre repetatele încercări ale lui Cserey Farkas jr. (1773-1842), fratele mai mic al castelanei din Jibou, de a înființa o grădină botanică națională la Cluj.

Pe măsură ce adunam materialul documentar, am găsit o sumedenie de dovezi, imposibil de tăgăduit, în urma cărora Sălajul poate susține nişte priorități absolute pe tărâmul ştiințelor biologice, cu precădere în domeniul botanicii, în fața oricărei instituții universitare din țară.

Mai mult chiar, mi-a fost dat să descopăr surprinzătoarea legătură care s-a stabilit aici, pe cuprinsul Țării Silvaniei, între autorul care a scris „*Ludas Matyi*” (Mateiaş Gâscarul) şi ştiința care studiază alcătuirea plantelor.

PRIORITĂȚI SĂLĂJENE

Prima grădină botanică din vechiul Regat este cea din Iaşi, înfiinţată de Anastasie Fătu în 1856, care însă a avut o viaţă scurtă. Proiectul a fost dus la capăt abia după un veac, în 1963, de prof. Emilian Ţopa, grădina din Iaşi fiind în prezent cea mai mare din ţară.

În Bucureşti, ea a fost înfiinţată de dr. Carol Davila, tatăl dramaturgului, în 1860, pe lângă Şcoala de medicină şi farmacie. În 1874, grădina se mută în faţa Universităţii, ca apoi în 1884 să se stabilească definitiv în dreapta şoselei Cotroceni.

Deşi o serie de parcuri dendrologice sau *„grădini de iarnă”* (sere) au fost constituite mai devreme pe o serie de domenii nobiliare din Ardeal sau Banat, printre care se numără şi Jiboul, prima grădină din România destinată anume cultivării şi studierii ştiinţifice a plantelor a fost întemeiată în Crasna sălajană, în 1805, de Cserey Farkas jr. La vremea respectivă (1770), baronul Ignaz von Born, un savant trimis de curtea vieneză să prospecteze bogăţiile noilor provincii alipite imperiului, îi mărturisea cu obidă renumitului mineralog britanic John James Forber, că singura grădină de profil din această parte a Europei se găsea la Viena.

Terenul destinat de Cserey cultivării pasiunii sale se afla pe malul stâng al râului Crasna (a şi fost inundat de câteva ori), pe lângă drumul care duce către Vîrşolţ, în porţiunea de hotar denumită „Hosszú”. El a fost înconjurat de un gard viu, pentru a nu permite accesul animalelor la parcelele unde convieţuiau mai multe mii de specii vegetale, atât sub cerul liber, cât şi în culturi de seră.

Deşi n-a rămas nici o imagine care să ne-o înfăţişeze în toată splendoarea ei, am găsit o serie de mărturii ale contemporanilor care permit o reconstituire. Kazinczy Ferenc a vizitat-o în 31 octombrie 1816 şi printre rarităţile existente a remarcat frumosul copac-lalea nord-american, statura semeaţă a „*Aelianthus glandulosat*”-ei, „*Gledicia Triacanhost*” cea cu spinii mari. În micuţul eleşteu cu nuferi înotau peşti de aur, iar în voliere păşeau ţanţoşi fazani argintii. La baza nalbei mediteraneene cu frunze de viţă (*Kitaibelia vitiholia*), o plăcuţă îl cinstea pe fondatorului ştiinţei botanice maghiare. Altminteri, Dr. Kitaibel Pál (1757-1817) a cercetat anterior, în 1796, vegetaţia Sălajului şi a celorlalte regiuni din nord-vestul Ardealului, apoi şi-a publicat observaţiile în al doilea volum din „*Descriptiones et icones*” (1803), operă redactată

împreună cu contele Frantz Waldstein-Wartemberg (1759-1823) în latină.

În 1813, Cserey l-a avut ca oaspete şi pe dr. J. C. Baumgarten (1765-1843), un alt botanist cunoscut în epocă, autorul unui *„Enumeratio Stirpium Magno Transilvaniae Principatus...”* în trei volume (1816), unde găsim şi descrierea unui varietăți locale de arbuşti, botezată „*Silene Cserei*” în cinstea gazdei sale. Ierbarele voluminoase întocmite de acest medic neamț stabilit în Ardeal sunt păstrate în prezent la Grădina Botanică din Cluj.

Însuşi Cserey Farkas ar fi dorit să convingă *Gubernium*-ul transilvan sau Academia Vieneză să sprijine constituirea unei grădini botanice „naționale” la Cluj. În acest scop, a întocmit mai multe memorii, care au rămas fără nici un rezultat. Văzând nepăsarea oficialităților, naturalistul din Crasna a apelat la entuziasmul tineretului studios.

„MATEIAŞ GÂSCARUL” ŞI BOTANICA

Pe valea Someşului, în comuna Tohat, localitate aparținătoare de vechiul județ Sălaj, aflată în apropierea Cehului Silvaniei, s-a născut Petre Dulfu (1856-1953), cunoscut de cei mai mulți dintre noi drept „*părintele*” lui Păcală, în fapt, doctor în filologie cu o teză despre lirica lui Vasile Alecsandri, întemeietorul primei foi literare maramureşene, profesor la Şcoala Normală Superioară din Bucureşti, autorul mai multor lucrări, unele laureate de Academia Română. Doritorii pot afla mai multe date despre activitatea sa şi a consătenilor săi, precum Emil Bran, fost senator de Sălaj; Laurențiu Bran, primul român care l-a tradus pe Eminescu în maghiară ş.a. din monografia „*Tohat, străveche vatră românească de sub Codru*”, întocmită de Iulian Sălăjan, ajunsă în anul 2000 la cea de-a doua ediție.

Iată că, alături de Petre Dulfu, putem aminti prezența în Sălaj a unui alt scriitor celebru care, pornind de la snoavele populare, a făurit o capodoperă. Este vorba despre Fazekas Mihály (1765-1828), „*părintele*” lui Mateiaş Gâscarul.

Cunoscuta poveste a boierului pedepsit de trei ori de orfanul căruia i-a furat gâştele a fost terminată în 1804, dar a circulat în manuscris până în 1815, când un student vienez a publicat-o într-o primă „*ediție-pirat*”. Ediția „*oficială*” a apărut doi ani mai târziu şi i-a

adus autorului o faimă mondială. Printre altele, ea i-a înlesnit accesul în „*Dicționarul enciclopedic român*” întocmit de Academia R.P.R. în 1964.

La rândul lor, năstruşnicele întâmplări au cunoscut mai multe traduceri în româneşte. Prima dintre ele a apărut în colecția de cărți populare a „*Sămănătorului*” în 1916, autorul şi volumaşul fiind prezentați de însuşi Nicolae Iorga. Ea purta un titlu lung şi ciudat: „*O paradigmă a leneşului Pipelea Gîscarul, mult curioasă, în stihuri alcătuită de Ioan Barac*”. Au urmat tălmăcirile profesorului ieşean Avram P. Topor (1949), cea a lui Rusalim Mureşanu (1966), etc.

În 1806, la un an după înființarea grădinii din Crasna, Fazekas Mihály îl vizitează pe tânărul Cserey Farkas. Este începutul unei relații ce va dura mai mulți ani, deoarece pe cei doi îi unea o pasiune comună: botanica.

Fazekas Mihály chiar a alcătuit, împreună cu Diószegi Sámuel, cumnatul său, un prim manual de botanică redactat în limba maghiară: „*Magyar Fűvészkönyv*” (Cartea herboristului maghiar), apărut în 1807, la un an după vizita făcută în Crasna. Spre deosebire de cărțile anterioare de plante medicinale, în paginile acestui volum autorii renunță la poveştile medievale despre muşchiul ce creşte pe spânzurători, la mandragorele care se vaită când le dezgropi sau alte asemenea năzbâtii intrate în fondul de aur al superstițiilor şi aplică pentru prima oară principiile de sistematizare stabilite de Karl von Linné. Simultan, ei încearcă să facă ordine printre denumirile plantelor cunoscute în partea noastră de lume. Deşi premiată şi întâmpinată cu entuziasm de lumea savantă, inclusiv de botanistul nostru amator din Crasna, manualul culegătorului de ierburi a constituit un eşec comercial: din cele 3.000 de exemplare s-au vândut până în 1810 doar o treime. 1500 de exemplare au fost achiziționate în 1823 de conducerea liceului din Debrețin, restul au căzut pradă şoarecilor.

UN EŞEC IREPROŞABIL

Pe parcursul tentativelor sale de a iniția fondarea unor grădini unde oamenii să studieze foloasele şi să deprindă îngrijirea plantelor, Cserey Farkas a trimis în 1807 la Târgu Mureş, Cluj, Sárospatak şi Debrețin, principalele centre de învățământ maghiare (reformate), o circulară prin care solicita conducerii şcolilor să aloce

nişte suprafețe de teren pentru înființarea unor grădini şcolare pe lângă aceste licee şi se oferea să furnizeze gratuit semințele şi materialul săditor necesar populării lor cu specii vegetale.

În Ardeal, demersurile sale au fost încununate de succes. În acelaşi an, 1807, deci cu aproape o jumătate de veac înainte de înființarea centrului similar din Iaşi, profesorul de ştiințe naturale Borosnyai Lukács János din Târgu Mureş a amenajat parcela primită şi a pus să se construiască o seră. La Cluj, terenul destinat a fost ales lângă zidul cetății, iar cel mai destoinic îngrijitor al grădinii s-a dovedit a fi un elev de origine sălăjeană, Dobai György. Nagy Károly, cercetătorul nostru din Crasna, consideră că entuziastul învățăcel ar merita un studiu aparte pentru modul exemplar în care s-a achitat de sarcini.

În Ungaria, bunăvoința lui Cserey n-a avut ecoul scontat. Colegiul din Sárospatak a emis o rezoluție de tipul: „*deşi nu este unul dintre coreligionarii noştri...*” Va să zică, la Sárospatak, ştiința lui Cserey nu a fost suficient de reformată.

Consiliul orăşenesc din Debrețin a răspuns favorabil la cererea colegiului. Nici că se putea altcumva, câtă vreme acolo funcționa Fazekas Mihály, care îşi asumase din 1806 funcția de „*perceptor*” (casier) al liceului. Ulterior, după o intervenție eroică (în 1811 a salvat puțina avere a şcolii dintr-un incendiu care i-a distrus şi propria lui casă), el a condus şi percepția fiscală a oraşului. Revenind la grădinile noastre, consiliul a desemnat o parcelă cu o arie de 2091 stânjeni pătrați (1 stânjen = 6 picioare ? 190 cm). Cserey le-a trimis lista plantelor selectate pentru expediere, cu instrucțiuni amănunțite asupra modului cum trebuie plantate, dar lucrările de pregătire a locurilor unde urmau să fie răsădite n-au fost începute niciodată. La insistențele botanistului din Crasna, autorul lui „*Mateiaş Gâscarul*” avea să-i răspundă cu amărăciune în 13 iunie 1810:

„*În ceea ce priveşte acest subiect, atât eu, cât şi cumnatul meu, st.[imabilul] Diószegi, am uitat de mult de acesta, ca de nişte lucruri întâmplate în fragedă pruncie; aşa că o rog şi pe Domnia Voastră să uite de grădina noastră botanică şi să nu-şi facă nici cheltuieli, nici inimă rea din cauza ei*”.

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 21 aprilie 2001, pag. 15.

BIBLIOGRAFIE:

Beke György, *Hepehupás Szilágyság* (Prin hârtoapele Sălajului), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

Dicționar enciclopedic român, *Vol. II D-J*, Editura Politică, Bucureşti, 1964, pag. 355.

Imagine din spectacolul de operetă „János Vitéz” de Kacsóh Pongrác, reprezentat la Opera Maghiară din Cluj, cu Sziklavári Szilárd în prim plan, centru

HAIDUCII LA GURUSLĂU

Din Şimleul Silvaniei se trage atât mama lui Matei Corvinul, Szilágyi Erzsébet, cât şi familia Báthory. Legenda zice că lângă oraş s-a pripăşit un balaur care a pus stăpânire pe fântâni şi le dădea cetăţenilor apă de băut şi de adăpat animalele cu ţârâita (eternă realitate sălăjană!), dar nu în schimbul unei taxe indexate lunar, ci a câte unei fecioare. Un cioban s-a hotărât să pună capăt acestei stări, a înfruntat jivina şi a răpus-o. În semn de preţuire, regele l-a înnobilat. Deci, curajosul [magh. „*bátor*”] păstor a întemeiat familia care a dat Poloniei un rege, Lituaniei un ctitor de universitate, iar Ardealului mai mulţi principi, printre care şi Zsigmond (Sigismund), adversarul lui Mihai Viteazul.

Cei doi s-au înfruntat de mai multe ori, iar ultima bătălie au dat-o în Sălaj, la Guruslău, în după-amiaza zilei de 3 august 1601, adică acum fix patru secole, cifră dodoloaţă, care urmează să fie aniversată în curând. Ca totuşi să nu ne facem de râs într-un asemenea moment festiv, credem că sunt binevenite câteva precizări menite să tempereze pornirile demagogice.

Iată un exemplu. În mod paradoxal, în oastea de 40.000 de mii de oameni condusă de Sigismund erau mult mai mulți români (în special, moldoveni de-ai lui Ieremia Movilă, dar şi susținători munteni ai fratelui său, Simion), decât în cea a lui Mihai.

Zice cronicarul Radu Popescu: „*În mijlocul vremilor acestora, s-au unit Batăr Jicmon cu Irimiia-vodă den Moldova şi Simion-vodă den Tara Românească, şi toți au ridicat oşti asupra lui Mihai Vodă.* (...) *Au avut război mare la Somliu, şi au biruit Mihai-vodă...*”

Vistiernicul lui Mihai, grecul Stavrinos, ne-a lăsat socoteala curată a oştilor lui Mihai: „*Pedeştri erau mii trei, toți înzăuzați. Erau şi fevgeresi* (magh. „*fegyveres*”), *patru mii. Spanioli şi valani* (valoni), *cam două mii. Haiduci erau, deosebiți, nouă mii. Serbi şi moldovani, alte trei mii. Călări şi pedeştri, toate oştile lor, în mii erau douăzeci - asta era toată armata lor.*”

Deci sub comanda lui Mihai Viteazul, au luptat patru mii de vestici plus nouă mii de unguri. Nicolae Iorga, care în operele din tinerețe a amintit doar trecător această luptă, recunoaşte acest lucru în „*Istoria românilor pentru poporul românesc*”:

„*Se puse la cale o împăcare între Mihai şi Basta, cari erau să lupte împreună pentru a da Ardealul împăratului Rudolf al II-lea. Sigismund ieşi înaintea oştirii cu plată, în care erau numai foarte puțini români, în părțile Şimlăului, dincolo de munții ardeleni. Aici la satul Gorăslău, într-un ținut de dealuri asemenea cu acela al Mirăslăului, care trebuia răzbunat acuma, se dădu lupta, la 3 august (st. n.) 1601. Călăreții lui Mihai şi pedestraşii lui Basta o hotărâră. Sigismund fugi, cu aceeaşi neputință de a înfrunta primejdiile, până în părțile Rodnei...*”

Cine erau haiducii bihoreni care, sub comanda energică a voievodului muntean au decis soarta bătăliei de la Guruslău? Cuvântul „*hajdu*”, deformare nemțească a lui „*hajtó*”, desemna la origine pe țăranul ungur crescător de animale, păstorul de vite cu gaci largi, „*licențiat*” în mânuirea harapnicului. El a fost obligat să se transforme în soldat după căderea Budei (1541), ca să-şi apere turmele de prădăciunile trupelor turceşti. În timpul războaielor religioase, ce n-au reuşit să învrăjbească şi Ardealul, o parte dintre haiduci au devenit pedeştraşi în leafă, viteji în luptă, dar grabnici la prădat, dobândindu-şi astfel o anumită notorietate, îndulcită şi

preluată ulterior de limba sârbă şi apoi transpusă la noi în folclor, unde haiducul reprezintă eroul cel mai popular.

Mulți dintre ei au fost recrutați în vara lui 1601 la Debrețin, apoi încartruiți în tabăra de la Moftinul Mic (lângă Satu Mare). Nicolae Iorga, care nu cunoaştea noțiunea de „*betyár becsület*” (onoarea tâlharului), îi caracteriza în „*Istoria lui Mihai Viteazul*” ca fiind „*mercenari la îndemâna oricui*”. Afirmația este cu totul gratuită: înaintea hătăliei, Báthory a încercat să-i cumpere pe căpitanii lor, dar fără succes. Asta nu l-a împiedicat pe Basta să-şi împărtăşească temerile legate de fidelitatea lor într-o scrisoare adresată împăratului (să nu uităm însă că, din cauza lor, ranchiunosul Basta fusese nevoit să întârzie ridicarea taberei de la Moftin).

După asasinarea lui Mihai Viteazul, haiducii au prădat o vreme prin țară, concurându-i pe lefegii lui Basta, apoi s-au răsculat şi s-au alăturat principelui ardelean Bocskai István (1605-1606), cel chitit să-i dea afară pe nemți din țară. Drept răsplată pentru sprijinul căpătat, Bocskai i-a căpătuit, le-a dăruit pământuri şi dreptul de a se conduce singuri. De aici şi de atunci se trage numele județului unguresc Hajdu-Bihar, başca numele unei sumedenii de sate şi denumirea slugilor înarmate (arnăuților boiereşti) de la conacele din Ardeal.

Articol inedit

BIBLIOGRAFIE:

Nicolae Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Editura Militară, Bucureşti, 1968.

Nicolae Iorga, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, Editura Minerva, Bucureşti, 1993.

Mihai Viteazul şi Sălajul, Guruslău 375, Zalău, 1976.

Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Minerva, Bucureşti, 1979, p.28

Poeme şi cronici despre Mihai Viteazul. În volumul : Cartea cronicilor, Editura Junimea, Iaşi, 1986, pag.77-115.

Radu Popescu, *Istoriile domnilor țărîi rumâneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1984, pag.100.

Gheorghe Tomozei, *Cronica lui Stavrinos*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1975.

Copie după *Lupa Capitolina*, amplasată în fața Primăriei din Zalău

IMAGINARUL ADMINISTRATIV

(Lupoaica... leoaică)

Am găsit printre monumentele publice cu care se mândreşte municipiul nostru pe pagina dedicată în situl propriu (*http://www.zalausj.ro/ro/monumente.htm*) şi unul de care nu ştiam. Alături de grupul de statui centenare, reprezentându-i pe baronul Wesselényi Miklós şi pe baciul Samson Pop din Rona, am identificat în lista oficială tandemul poeților Ady Endre şi Octavian Goga din fața Liceului teoretic, busturile lui Simion Bărnuțiu, Al. Papiu Ilarian, Mihai Viteazul, Corneliu Coposu, Iuliu Maniu, Andrei Şaguna, plus monumentul „Îngeraşul” de la fântâna din centrul civic vechi. Iată însă că la sfârşit este trecută şi o statuie necunoscută: „monumentul LEOAICĂ, din fața primăriei”.

În fața Primăriei din Zalău, există într-adevăr un monument, dar n-are nimic leonin în înfățişare, ci este o replică a celebrei Lupa Capitolina găsită la Roma, ce reprezintă o lupoaică nițel costelivă, dar în putere, feroce şi vigilentă, dând țâță lui Romulus şi Remus, eroii care au întemeiat Cetatea Eternă cu aproape trei milenii în

urmă. Dacă intuiția nu ne înşeală, misterul începe să lămurească: iată o dactilografă cu unghii frumos lăcuite şi şoldurile îndesate într-o fustiță mini, o vedem cum ia o listă scrisă de mână, aproape ilizibilă şi, fără să arunce o privire pe fereastră, către grupuşorul de pe soclul înălțat la nivelul geamului, unde până la trecerea în noul mileniu s-a înălțat un mic obelisc cu o stea roşie, dedicat ostaşului sovietic, gândul femeii îi fuge la salariul ei de bugetar, prea micuț pentru prețurile din piață, chiar atunci când e socotit în sute de feline africane. Prin urmare, sărăcuța de dactilografă bate repede „*leoaică*” în loc de „*lupoaică*”, numai să se ştie scăpată de-o grijă. La urma urmei, nu-i plătită să şi corecteze ceea ce a scris, aşa cum nu-i nici grija *webmaster*-ului, el are doar datoria să posteze textul pe *web*.

Ori poate că era o fată nevinovată şi a acționat un impuls lăuntric de pudicitate, cu gândul la versul poetului: „*Leoaică tânără, iubirea*”. Spre deosebire de marile feline, lupoaicele nu se bucură de un bun renume, pentru că în perioada de împerechere dau dovadă de un apetit sexual exagerat, drept care numele lor a fost asociat cu damele vesele, găzduite cândva în stabilimentele numite „*lupanare*”. Anticii credeau că un fir de păr din coada lupului poate aduce iubirea oricărei femei. Istoricul Titus Livius susține în opera sa capitală, „*De la fundarea Romei*”, că s-ar putea ca Acca Larentia, soția ciobanului Faustulus, mama adoptivă a gemenilor născuți de vestala Rhea Silvia, să fi fost poreclită „*lupoaica*” de către ciobanii din regiune, pentru că era o desfrânată.

Grecul Plutarh ne povesteşte că, într-una dintre lunile de iarnă ale anului, sezonul când femelele de lup intrau în călduri, aveau loc ritualurile de protejare magică a turmelor de atacurile fiarelor sălbatice. În timpul sărbătorii numite „*lupercalii*”, preoții romani tăiau din pieile animalelor jertfite zeului Luperculus curele subțiri şi, cu ele în mână, făceau ocolul colinei Palatinului, pornind de la locul unde, conform legendei, Romulus şi Remus ar fi fost alăptați de o lupoaică. Sacerdoții îi biciuiau cu aceste cureluşe pe toți cei întâlniți în cale. Lumea răbda cu bună voie, deoarece se credea că loviturile aduc noroc bărbaților, iar femeilor le uşurează naşterea. Curelele se numeau „*februa*”, de aici şi numele lunii: februarie.

Statuia originală provine din Etruria şi se consideră că a fost realizată de un artist grec necunoscut, în secolul al VI-lea sau al V-lea dinainte de Hristos. În 296 î.H., o altă reprezentare (o „*tabula*”) a fost comandată şi amplasată pe Palatin de frații Quintus şi Cnaeus

Ogulnius, edilii oraşului. Plinius cel Bătrân a asistat la aducerea statuii în forumul roman, fapt consemnat în „*Istoria naturală*”. Marcus Tullius Cicero ne povesteşte în „*Despre divinație*” (De divinatione) că a fost lovită de un fulger. După prăbuşirea imperiului roman din Apus, actuala statuie a fost adăpostită în biserica San Teodoro până în 1471, când a fost strămutată în Palatul Conservatorilor, unde se află şi în prezent. Deşi apar împreună în multe alte reprezentări: pe monede, în picturi, pe sarcofage, stele funerare sau basoreliefuri, se crede că gemenii de sub această statuie au fost adăugați ulterior, fie în secolul al XV-lea de Antonio Pollaiuolo, fie ceva mai târziu, de Guglielmo della Porta.

Conform lui Constantin Pop, în 2000, Ungaria (fosta provincie romană Pannonia) deținea un număr record de vestigii arheologice cu figura lupoaicei. Urmăm noi, la egalitate cu francezii, cu câte 8 piese: şapte reliefuri funerare în Transilvania şi o lespede sepulcrală în Dobrogea. Cinstit ar fi fost să se adauge şi gema, piatra de inel, descoperită la Resca-Dobrosloveni în Oltenia.

Primele cinci replici moderne au fost donate în 1921 de statul italian şi au fost amplasate în Timişoara, Cluj, Târgu Mureş, Bucureşti şi Chişinău. Cu excepția primeia, amplasată în 1926, tocmai de Sângeorz, în fața Catedralei Mitropolitane din marele oraş bănățean, toate celelalte au avut o existență zbuciumată. Cele din Chişinău şi Bucureşti au fost distruse, astfel încât capitala a primit o altă replică în 2003, cu ocazia vizitei preşedintelui Ion Iliescu la Vatican. Statuia din Cluj a fost mutată de mai multe ori, iar apoi dusă pentru conservare la Muzeul de Istorie al Transilvaniei („*băgată la beci*”, cum bine zicea presa locală), mai întâi în 1994, de celebrul primar Gheorghe Funar, iar în 2006 de Emil Boc (după reamplasarea ei, la 1 Decembrie 2002, în fața bisericii ortodoxe cu hramul „Schimbarea la față”). Copia din Târgu Mureş a fost adusă la Turda, ca să nu fie distrusă, precum cea din Chişinău, unde acum a dispărut şi o altă replică, donată Moldovei de către statul român, după declararea independenței acesteia.

În jurul lui 1930, dictatorul Benito Mussolini a dorit să strângă relațiile dintre patria mamă şi fii ei strămutați în S.U.A., aşa că a dăruit o altă serie de statui mai multor comunități italiene din Lumea Nouă: Cincinnati (Ohio), Rome (Georgia), New York.

Lupoaica cu gemenii a devenit emblema jocurilor olimpice de vară de la Roma, organizate în perioada 25 august - 11 septembrie

1960. Simbolul latinităţii beneficiază de un sit belgian specializat, realizat de Alain Meurant: *Lupa Capitolina Electronica* (*http://lupacap.fltr.ucl.ac.be/*), în şase limbi: franceză, engleză, italiană, spaniolă, germană şi olandeză. Atenţie, ca să-l accesaţi trebuie să daţi un clic pe grămada de cărţi din josul primei pagini, aflată în dreapta unei inscripţii rulante. Din păcate, nici una dintre copiile româneşti nu este amintită aici, dar nu cred că aceasta ar fi vina entuziastului *webmaster*.

Articol apărut în:
Caiete silvane, nr. 3 (38) / martie 2008, pag. 25.

BIBLIOGRAFIE:

Titus Livius, *De la fondarea Romei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1959.

„Centrul Financiar” din Zalău, văzut din Complexul de magazine „Silvania”

JUDEȚUL SĂLAJ ÎN N.A.T.O.

La cea de-a noua ediție a Festivalului „Primăvara Poeziei”, tradiționala întâlnire la Zalău a poeților români şi maghiari, am avut parte de o surpriză de proporții când Lakatos Mihály a anunțat apariția la Editura M-érték a unei traduceri din proza lui Ioan Groşan, „*Vaslui megye a NATO-ra gyúr*”, transpunerea în maghiară a foiletonului „*Județul Vaslui în N.A.T.O.*”, apărut între 1999-2001 în revista „*Academia Cațavencu*” şi publicat în volum de către Editura Aula din Braşov în 2002.

Autorul este un umorist celebru, o legendă vie. În ianuarie 1987, când m-am întâlnit cu colegii de la cenaclul „Echinox”, ei mi-au arătat cu mândrie celebra gazetă de perete de la Facultatea de Litere din Cluj, în fața căreia se bulucise lumea vreme de trei zile, de n-a putut trece tovarăşul decan pe acolo. Când Domnia-Sa s-a interesat de ce toată această agitație, i s-a spus că Asociația Studenților Comunişti i-a dat lui Ioan Groşan sarcina să aducă gazeta de perete a facultății în atenția publicului, drept care

şugubățul a umplut-o cu bancuri care-l aveau ca personaj principal pe Bulă.

Tot pe atunci, în amurgul „*Iepocii de Aur*”, grupul „Ars Amatoria”, format din Ioan Groşan, Radu G. Țeposu, George Țîra, Lucian Perța, Ioan Buduca şi alții, a publicat săptămânal serialul „*O sută de ani la porțile Orientului*” în revista „Viața studențească”. Numele grupului fusese inspirat de titlul cărții lui Publius Ovidius Naso, care-l costase pe poet exilul la Pontul Euxin şi nu înseamna deloc „*arta amatorilor*”, ci „*arta de a iubi*” (arta de a face dragoste). Cu complicitatea involuntară a unor cenzori neştiutori de latină, pleiada de tineri umorişti s-a lansat în mai multe acțiuni subversive, lansând parodie după parodie. În genul SF politic, ei au publicat în revista „*Ştiință şi tehnică*” şi în „*Almanahul Anticipația*” un serial la fel de cucuiet: „*Epopeea spațială 2084*” sau „*Planeta M*” (de la „Mediocri”).

2084, adică fix un secol de la orwellianul an 1984, reprezintă şi perioada când județele Sălaj şi Vaslui concurează cu înverşunare ca să fie admise în Pactul Nord-Atlantic. Ele două constituie ultimele unități administrative româneşti neprimite în N.A.T.O., deoarece scriitorul a pornit de la premiza că țara noastră urma să fie primită în marea organizație militară în mod eşalonat, județ cu județ. În viziunea inițială, din 1999, la început, în 2049, vor fi admise numai capitala şi Clujul, Constanța şi Timişul, urmate după trei ani de Braşov, locul de producție a elicopterelor „Dracula”. În 2053, cu sprijinul puternic al lobby-ului maghiar, va veni rândul județelor secuieşti (Covasna, Harghita, Mureş), dar şi a Călăraşi-ului, unde se va construi un puternic Combinat de Prelucrare a Bumbacului. Provocat de performanțele economice modeste din statisticile economice curente, umoristul înfige cuțitul până la os: în viitor, Pactul Nord-Atlantic va deveni practic o instituție de dimensiuni globale, din care vor lipsi doar Rusia, Bielorusia, Ucraina, republica Transnistreană, China, Lesotho şi cele două județe ale noastre (da, da, până şi Cuba a aderat).

În dimineața zilei decisive de marți, 4 aprilie 2084, Aurel Aflorăchioaiei, prefectul de Vaslui, priveşte cu satisfacție coloanele de muncitori de la Combinatul de Paraşute, care manifestează împotriva primirii Sălajului în N.A.T.O., dar din Zalău i se trimite un mesaj cifrat care-l pune serios pe gânduri. Sălăjenii au ieşit cu mic, cu mare, tot județul, în stradă la un carnaval, momiți şi de tonele de palincă pusese la bătaie de prefectura silvană, ca să glumească şi

să râdă pe seama Vasluiului. În plus, oficialitățile oraşului le-au mobilizat şi pe handbalistele de la SILCOTUB Zalău, câştigătoarele Cupei Parteneriatului pentru Pace:

„Erau fete tinere, sărace, le ardeau buzele pentru câțiva dolari şi ce n-ar fi făcut ele pentru nişte generali americani chiauni de palincă, numai să intre Sălajul în N.A.T.O.? Când îşi imagină câteva secunde cheful din vila foarte bătrânului Virgil Măgureanu *de la Giurtelec, cu tot staff-ul american descheiat la cămăşi şi prohaburi şi cu handbalistele numai cu genunchiere pe ele cântând* „Aşa beu oamenii buni*"* *şi* „Love me tender*", prefectul Aflorăchioaiei simți că turbează.*"

Reprezentantul din Vaslui al guvernului se hotăreşte să exercite discret presiuni asupra Comisiei Aliate de Control, cazate la motelul „Hanu Victoriei" de la Podu-Înalt. Hangiță este, evident, o altă Ancuță, *„la Bovary roumaine*", o femeie coaptă, nurlie, epilată, antrenată, cu mijlocelul strâns mioritic într-un bătrân brâu de lână şi cu nişte glezne fine, *„lipsite totalmente de varice*". Faptul că Ancuța este nevasta lui Sir Rodion Aniprulesei nu contează prea mult. În politică, de la Machiavelli încoace, se ştie că: *„scopul scuză mijloacele*", iar mijlocul Ancuței, *„... ehei, mijlocul... poate ar trebui aici pana unui Faulkner sau a lui Cristian Tudor Popescu să ne zugrăvească exact ce avea Ancuța în mijloc...*"

Deoarece Lakatos Mihály a publicat cu un prim titlu, *„Vaslui megye a NATO-ban*", traducerea primelor 49 (dintre cele 132) de capitole în revista „Nagyvilág" 12/2008, publicație prezentă şi pe internet, cunoscătorii limbii maghiare îşi pot face uşor o idee despre calitatea transpunerii. Textul este fluent, dinamic, cuceritor, dar totuşi uneori pierde mult din farmecul originalului românesc. O bună parte din savoarea lui este asigurată de forma dialectală vorbită de găgăuzele din Ansamblul „Prichindelele nopții". Apariția lor este anunțată în episodul 38, apoi apar la bordul unui vechi autobuz „Karosa" în următorul şi rămân în centrul atenției până la sfârşit, când pică din senin viteazul locotenent Liubomir Vladimirovici Kurskov de la Prima - şi din păcate Ultima - Divizie Aeropurtată Găgăuză.

În vara anului 2001, Ioan Groşan a abandonat foiletonul. În ultimul episod, prefectul de Vaslui îşi propunea să deschidă un lanț

de sifonării în tunelul săpat între Republica Găgăuză şi judeţul moldovean care ne-a concurat la sânge. Aşa că, în lipsa unor repere concrete din realitatea imediată, mă tem că va trebui să aşteptăm până în 2084 ca să aflăm: a intrat Sălajul în N.A.T.O. ori ba?

Articol apărut în:
Caiete silvane, nr. 6 (53) / iunie 2009, pag. 24.

BIBLIOGRAFIE:

Ioan Groşan, *Judeţul Vaslui în N.A.T.O.*, Editura Aula, Braşov, 2002.

Lămpaşe de Halloween, realizate de elevii de la Grupul Şcolar „Octavian Goga” din Jibou

NĂLUCI AUTOSTOPISTE

Deunăzi a trecut pe la biblioteca noastră un şcolar, în căutarea unei cărți de folclor. I-am dat una cu numărători şi ghicitori, dar n-a fost mulțumit, vroia o carte cu cântece populare. Recunosc, a fost un dialog al surzilor, unde fiecare a înțeles altceva: el, cu gândul la emisiunile de pe TVR sau Etno, ceruse folclor muzical; eu, cu gândul la vârsta şi preocupările lui, m-am gândit la folclorul copiilor.

Am căzut pe gânduri, deoarece noțiunea de folclor este foarte cuprinzătoare. A fost o vreme când „*trage badea din tractor/ brazdă nouă pe ogor*” era considerat un folclor „*nou*”, de tip „*revoluționar*”, total opus strigăturilor decadente, gen: „*taci nănaşule din gură/ că te spun la toată lumea/ ce-ai făcut cu mine-n şură...*” Tot folclor este şi cel adunat în cartea lui Jan Harold Brunvand, „*Encyclopedia of Urban Legends*” (2001), unde autorul a adunat tot felul de poveşti năstruşnice, culese din marile şi micile oraşe, unde circulă din gură în gură până când ajung în ziare şi, uneori, provoacă adevărate isterii în masă.

Un caz tipic, înregistrat nu demult în Sălaj, a fost legenda „*dubei negre*”, relatată de cotidianul „*Magazin sălăjean*” (12 martie 2007). În Zalău s-a răspândit zvonul că prin oraş circulă o maşină cu chinezi care răpesc copiii, îi duc pe Meseş şi le scot organele ca să le vândă celor dornici de transplanturi. Povestea a fost lansată de o emisiune de televizor de pe un post național, a făcut furori în tot județul, dar, până să ajungă pe malul Someşului, a suferit, ca orice narațiune populară, tot felul de modificări, astfel încât jibouanii au jurat că este vorba despre o maşină de culoare... portocalie.

Pentru un folclorist, nimic nou sub soare, este vechea temă a lupului/ ursului/ țiganului care fură copii, transpusă de George Coşbuc în binecunoscutul său „*Cântec*”: „*A venit un lup din crâng,/ Şi-alerga prin sat să fure/ Şi să ducă în pădure/ Pe copiii care plâng.*” Pentru profesorul american, este tema „*hoților de organe*” (Organ Thefts), tipică țărilor din lumea a treia.

J. H. Brunvand a rezervat capitole aparte relatărilor „*specifice*”, culese din diferite țări: Argentina, Australia, Canada, Polonia etc. România este prezentă cu trei cazuri.

Primul este unul de „*canibalism accidental*”, poveste asemănătoare cu cea din „*Pastramă trufanda*” de I. L. Caragiale: o mătuşă din S.U.A. a lăsat cu limbă de moarte să fie incinerată şi să-i fie trimisă cenuşa în țară. Întrucât urna era una frumos nichelată, cu inscripții aurite, strălucitoare ca un trofeu de preț, vameşul s-a îndrăgostit de ea şi a hotărât s-o păstreze pentru sine. A deşertat conținutul într-un borcan de condimente culinare şi l-a trimis aşa destinatarilor. Când rudele au văzut că scrie „Vegeta” pe el, au folosit praful ca să facă supă din el.

Al doilea caz este cel al falsei echipe de control, trimisă, chipurile, să adune mostre de aer sau apă. Escrocii umblau din uşă în uşă şi ziceau că li s-au terminat recipientele pentru recoltare, drept care cereau un borcan sau o sticlă (care să se închidă ermetic!) de la gazdă. Când strângeau destule, duceau la alimentară sticlele adunate prin acest şiretlic şi le vindeau.

Cel de-al treilea caz este cel al „*autostopistelor dispărute*”. După ce vor citi rezumatul, foştii sau actualii liceeni vor începe să râdă cu poftă, deoarece este o versiune a binecunoscutei poveşti folosite de Mircea Eliade în nuvela fantastică „*La țigănci*”. Ei bine, iată că în America ea a devenit un exemplu de cazuistică românească.

Un şofer de cursă lungă culege nişte autostopiste de pe marginea drumului, le duce până acasă la ele, unde fetele îi mulțumesc, în unele versiuni chiar îl găzduiesc peste noapte, apoi dimineața se despart cordial şi omul îşi continuă cursa. Când, peste un timp, trece din nou prin localitatea respectivă, îşi aduce aminte de ele şi le caută, însă nu le găseşte la adresa ştiută, vecinii dau din cap, ridică din umeri şi-i spun fie că respectivele n-au locuit niciodată acolo, fie că au murit cu mulți-mulți ani în urmă.

Motivul „*autostopistelor fantomă*” are o cazuistică foarte bogată în lume şi foarte multe subvariante. Imediat după Revoluție, am auzit o astfel de poveste şi la noi în județ. O activistă de la fosta organizație de femei a partidului comunist a plecat să țină o şedință într-unul dintre satele de pe Valea Someşului, nu mai ştiu dacă la Letca sau la Lozna, dar undeva pe-acolo. Ca de obicei, a trebuit să le lămurească pe femei să sporească cantitatea de lapte contractată la stat şi să le îmboldească să nască cât mai mulți prunci, că țara are nevoie de oameni harnici şi brațe puternice. După partea oficială, a urmat întrunirea tovărăşească, cu prăjituri, cafele şi un pic de pălincă, apoi țărăncile s-au întins la bârfe, ca între nişte femei bucuroase că au ocazia să scape pentru o scurtă vreme de treburile de acasă. Va să zică, s-a înnoptat de-a binelea până au ajuns să pună punctul final după concluzii.

Cum povestitoarea avea o rudă la Dej, echipa de propagandă nu s-a întors la Zalău, care era mai departe şi drumul prost, ci au urcat în sus pe vale. În dreptul satului Rus este o intersecție, unde se poate coti la dreapta şi merge peste pod, la Simişna sau Zalha. Dacă se merge înainte, în dreapta e calea ferată şi Someşul, iar în stânga o coastă nesfârşită, cu o pădure deasă, abruptă. Ori de unde ar veni, când omul ajunge în dreptul podului şi vede dincolo de el spațiul deschis al luncii, parcă i se ia o greutate de pe piept şi primeşte o gură cuprinzătoare de aer.

Ei bine, aici în intersecție, noaptea târziu, au văzut în bătaia farurilor două siluete fantomatice făcându-le semn să oprească. Şoferul a dat să încetinească, însă ceilalți pasageri i-au cerut să meargă mai departe, ar fi trebuit să se înghesuie ca să le facă loc şi oricum era un ceas înaintat în noapte, iar ei se grăbeau să ajungă la Dej. Când au trecut de autostopiste, toți cei din maşină au auzit desluşit, repet, în interiorul vehicolului, nişte voci tânguitoare care le cereau:

- Luați-ne şi pe noi! Nu ne lăsați aici!

Bineînțeles că şoferul s-a speriat, a apăsat pedala de accelerație până la podea şi a țâşnit ca din puşcă, lăsând în urmă nebuloasele făpturi. Ajunşi în Dej, au povestit cele întâmplate neamurilor, care i-au lămurit că întâmplarea are cu adevărat ceva ieşit din comun, deoarece în locul cu pricina avusese loc cu câteva zile un teribil accident de circulație, soldat cu două victime.

Articol apărut în:
Caiete silvane, 33 / octombrie 2007, pag. 42-43.

BIBLIOGRAFIE:

Jan Harold Brunvand, „*Encyclopedia of Urban Legends*”, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2001

Ion Luca Caragiale, *Pastramă trufanda*. În vol.: Ion Luca Caragiale, *Nuvele, povestiri, amintiri, varia*, Editura Minerva, Bucureşti, 1981, pag. 290-296.

George Coşbuc, *Cântec*. În vol.: George Coşbuc, *Versuri*, Editura Facla, Timişoara, 1986, pag. 133.

Mircea Eliade, *La țigănci*. În vol.: Mircea Eliade, *Proză fantastică 2. Pe Strada Mântuleasa*, Editura Moldova, Iaşi, pag. 5-36.

Unul dintre cei doi lei de piatră de la conacul Jósika din Surduc (Sălaj), strămutați în Grădina Botanică „Vasile Fati” din Jibou

LEII DE PIATRĂ

Deasupra „grădinii romane” din parcul castelului Wesselényi, lângă teii multiseculari ce umbresc Clubul Copiilor, se află doi lei de piatră. Ei nu sunt localnici, ci nişte oaspeți aduşi la sfârşitul anilor '70 (cândva între 1978-1980, potrivit domnului Silviu Săvan) de la conacul baronilor Jósika din Surduc, de către profesorul Vasile Fati, astăzi directorul Centrului de cercetări biologice din JIbou.

Neamul Jósika e vechi şi renumit, atât pentru rolul jucat în istoria Ardealului cât şi pentru colecțiile de artă adunate de-a lungul secolelor. Dacă Wesselényi Miklós sr. şi-a împodobit pereții castelului cu scene de vânătoare pictate de Franz Neuhauser, nobilii surducani au preferat să adune portrete şi nuduri.

După revoluție, au trecut pe la biblioteca din oraş o pereche de cercetători maghiari, aflați în căutarea unor tablouri pierdute la sfârşitul celui de-al doilea război mondial. Stând de vorbă la o cafea, ei ne-au povestit pățania unei țărănci din Surduc, al cărei soț făcea ce făcea şi tot dispărea din casă. În cele din urmă, lelea Mărie l-a

aflat pe baciul Ion în fundul curții, la privată. Treaba s-a repetat de câteva ori, deşi omul era sănătos, nu-l durea burta şi nici nu-l chinuia pântecăraia. Femeia, curioasă, a aşteptat până când bărbatul i-a plecat la lucru, apoi a pornit să dezlege misterul. Scotocind prin căbănuța de lemn, a găsit o pictură de ulei, rulată sul, ascunsă deasupra uşii, sub şindrilă. Pânza fusese decupată cu briceagul din ramă, cu ocazia jefuirii conacului de către țărani. Ea reprezenta o preafrumoasă femeie, cu totul goală, operă a unui pictor italian. Ei bine, în seara aceea, când s-a întors de la câmp, baciu Ion a căpătat ceva, dar nu de mâncare.

Cel mai cunoscut dintre ioşicanii din Surduc este romancierul Jósika Miklós (1794-1865), prezent în manualele de literatură şi în istoriile literare cu romanul „*Abafi*” (1836), scris chiar în comuna sălăjeană, reeditat de nenumărate ori, dar încă netradus în româneşte. Aproape de-o vârstă şi bun prieten cu Wesselényi Miklós jr. (1796-1850), el i-a împărtăşit ideile liberale, reformatoare şi l-a susținut în lupta pentru eliberarea iobagilor. Referindu-se la furtunoasele dezbateri din Dieta de la Cluj (1834-1835), unde susținuseră necesitatea reformelor sociale, Jósika îi scria după izbucnirea revoluției din 1848: „*Sper însă că ajungând la Cluj, o să fie recunoscut Jósika Miklós de la mişcările din 1834-35, dacă nu m-au identificat după cele 50 de volume ale mele.*”

Cifra de 50 de volume nu este o exagerare. Proprietarul de odinioară al leilor de piatră din grădina botanică de azi ne-a lăsat moştenire o operă vastă, în special povestiri şi romane, cu subiecte istorice sau sociale: „*Ultimul Báthori*” (Az utolsó Báthori, 1837), „*Cehii în Ungaria*” (A csehek Magyarországon, 1839), „*Zrínyi, poetul*” (Zrínyi, a költő, 1843), „*Casa cu două etaje din Pesta*” (Egy kétemeletes ház Pesten, 1847). După sfârşitul nefericit al revoluției, Jósika a plecat în exil, unde a continuat să scrie şi să publice. Cel mai cunoscut roman din această perioadă este „*Eszther*” (1853). Prin nuvela „*apocaliptică*” „*Zilele sfârşitului lumii*” (Végnapok, 1847), Jósika Miklós se înscrie printre precursorii literaturii science-fiction, oferindu-ne una dintre primele profeții funeste de la începutul erei industriale. A murit la Dresda, în 1865. La sfârşitul secolului al XIX-lea, cu puțin înainte de împlinirea a 100 de ani de la naştere (1897), osemintele i-au fost aduse în Cluj şi îngropate în cimitirul Házsongárd.

Articol apărut în:
Someşul de Jibou, 9 / septembrie 2006, pag. 1.

BIBLIOGRAFIE:

Jósika Miklós, *Abafi*, Füskúti Landerer Lajos Ny., Pest, 1836.

Kádár József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*, Dej, 1901.

Szilágysági Magyarok (Maghiarii din Sălaj), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1999.

Imagine de epocă a centrului vechi din Zalău

O STATUIE CÂT VEACUL

În 18 septembrie se vor împlini 100 de ani de când în centrul Zalăului a fost amplasat grupul statuar realizat de Fadrusz János, sculptorul care, asemeni lui Constantin Brâncuşi, s-a născut într-o familie de ţărani săraci, dar a avut geniu, a muncit din greu şi a ajuns celebru. Compoziţia cuprinde două figuri, doi oameni uniţi printr-un ideal: libertatea umană. Atât aristocratul Wesselényi cât şi baciul Samson Pop, zis Coleră, au trăit la poalele monumentalului Piscui ce străjuieşte Jiboul şi câmpul de bătălie pe care a pierit oastea principelui Rákóczi; primul în cel mai mare castel baroc din această parte de lume, celălalt într-o colibă ciobănească din Rona, satul vecin de dincolo de apa Someşului. Să spunem câteva cuvinte despre fiecare.

SCULPTORUL

Fadrusz János a văzut lumina zilei la Bratislava, în 1858. După ce a terminat şcoala elementară, a absolvit două clase de gimnaziu în Bratislava, apoi părinţii, care nu aveau pământ, l-au înscris ucenic

la un lăcătuş. Tânărul i-a uimit pe meşteri cu ciopliturile sale în lemn, iar la examenul de meserie a prezent o poartă forjată de fier cu care a obținut o medalie de aur. În 1875, ajunge la şcoala de artă din Zayugroc, dar cariera sa a fost definitiv determinată abia după ce a fost încorporat (a fost bună şi armata „chezaro-crăiască" la ceva). În perioada cât şi-a satisfăcut stagiul militar la Praga, l-a cunoscut pe celebrul sculptor ceh Myslbek, care l-a convins să persevereze.

După ce a fost lăsat la vatră, a început să-şi câştige existența cu picturi pe porțelan. Începe să realizeze şi sculpturi. *Capul lui Ahasverus* realizat din ghips a atras atenția cunoscătorilor. Cu ajutorul unor iubitori de frumos, tânărul a dobândit o bursă şi a studiat în atelierului sculptorului neobaroc Tilgner, iar apoi a devinit elevul sculptorului Hellmer. Pe lângă „temele" de studiu obligatorii, harnicul student a realizat o întreagă serie de portrete: *Cesar Scomparini* (1886), *Naiszidler Károly* (1889), doamna lui *Ortvay Tivadar* (1888) etc. Devine celebru după ce realizează crucifixul care azi se găseşte la Galeria Națională Maghiară. Prima comandă importantă a constituit-o realizarea statuii împărătesei *Maria Tereza* de la Bratislava. În 1894 se prezintă la concursul pentru realizarea unei statui ecvestre a regelui Matei Corvinul la Cluj şi proiectul său câştigă competiția. Statuia a fost dezvelită în 1902. În acelaşi an a fost instalată şi statuia lui Wesselényi în centrul oraşului Zalău, iar ulterior tot acolo a realizat şi un monument destinat descălecării căpeteniei ungureşti Tuhutum (vă reamintim că Zalăul este una dintre primele localități pomenite în *Cronica lui Anonymus*).

Fadrusz a mai realizat cele două statui alegorice amplasate în 1893 pe Ministerul Justiției de atunci, astăzi muzeu de etnografie; statuia ecvestră a lui *Wenckhein Béla* (1901); statuia lui *Tisza Lajos* (1904). Un alt grup statuar cunoscut este cel al lui *Toldi cu lupii* (1902), aflat în prezent tot la Galeria Națională Maghiară. A murit la Budapesta, în 1903. Precum se va vedea mai jos, posterioritatea încă n-a ajuns la o concluzie definitivă în ceea ce priveşte valoarea operelor sale. Totuşi, vocile avizate ponderate, demne de încredere, îl remarcă pentru că *„a reuşit să se îndepărteze de spiritul epocii, care punea accentul pe aspectele exterioare patetice, false şi să creeze opere ce perpetuează tradițiile clasice ale sculpturii*".

UN NOBIL CU ADEVĂRAT NOBIL

Tânărul baron Wesselényi Miklós de Hodod a fost una dintre figurile proeminente ale revoluţiei paşoptiste din Ardeal. Ca să nu fiu bănuit de subiectivism, voi cita portretul făcut de George Bariţiu în monografia sa istorică „*Părţi alese din istoria Transilvaniei, pe două sute de ani din urmă*”: „*deştept la minte, însă şi de o tărie fizică robustă, spătos şi vânos, om de aceia pe care românul îi numeşte Sfarmăpietrii, era ţinut de către părintele său ca să se deprindă în toate ramurile gimnastice, umblare la vânat, călărit, luptat în arme, alergat, călătorit zile întregi pedestru şi altele ca acestea...*” Deşi nobil şi privilegiat, tânărul Wesselényi a încercat să schimbe statutul social al iobagilor săi, să facă oameni liberi din ţăranii arşi de soare. Când vântul schimbării a început să bată şi revoluţiile europene au secerat ultimele rămăşiţe de feudalism, Wesselényi Miklós, deşi orb şi bolnav, a ţinut să vină în întâmpinarea vremurilor şi, întocmai ca şi Dinicu Golescu în Muntenia, şi-a eliberat pălmaşii şi i-a împroprietărit cu fâşia de pământ pe care o munceau, deşi nu exista nici o lege care să-l oblige să facă aceasta. În 27 martie el îi scria lui Wesselényi Ferenc: „*Dragul meu prieten. Îţi trimit acea declaraţie care ieri a fost citită şi explicată ţăranilor mei. Românilor le-a citit-o protopopul din Popteleac tradusă în româneşte. Oamenii au primit-o cu mare simpatie. Sper că şi efectul va fi favorabil...*” (scrisoare e publicată în întregime în vol.: *Revoluţia de la 1848-1849 din Transilvania*, vol.I, 2 martie-12 aprilie 1848, Editura Academiei R.S.R, Bucureşti, 1977, p. 148)

Nu a fost o hotărâre oportunistă, cum încearcă unii să acrediteze ideea. Toată viaţa lui Wesselényi a fost consacrată emancipării iobagilor. Pentru aceasta a susţinut şcoala din localitate, a creat prima grădiniţă din ţară, a organizat prima şcoală agricolă, unde i-a învăţat pe tineri cum să se gospodărească. Vocilor care mârâie că a făcut toate acestea doar ca să maghiarizeze populaţia românească le reamintesc că tinerii care se înscriau în şcoala agricolă din Jibou trebuiau să cunoască limba română ÎN MOD OBLIGATORIU. Wesselényi a fost primul cetăţean european din acest colţ de lume, pionierul dezvoltării industriale a unei zone în care numai Nicolae Ceauşescu a mai făcut câte ceva (dar prost gândit), intelectualul care a combătut prejudecăţile unei societăţi anchilozate în apărarea privilegiilor pe care le deţineau o mână de

oameni. Pentru toate acestea, merita o statuie şi ne bucurăm că Zalăul i-a dedicat-o amintirii sale.

BACIUL SAMSON POP DIN RONA

Ciobanul care se apropie respectuos, însă nu servil, de seniorul cocoțat pe un țanc de stâncă, a fost modelat de Fadrusz după chipul unui cioban din Rona, în vârstă de 80 de ani, pe nume Samson Pop. Folclorul local a interpretat astfel compoziția: „*Da' unde ți-s oile, bade?*” „*Iaca or plecat să-şi coate un măgar*”. O variantă din 1988, care încă mai circula după Revoluție, prezenta „poanta” într-o variantă radical schimbată. „*Da' unde ți-s oile tale, tovarăşe cioban?*” „*Iacă au trecut cu măgar cu tot în Ungaria*”. Apoi, ca nimeni să nu mai repete pățania, Ceauşescu s-a apucat să întindă sârma ghimpată de-a lungul întregii granițe de vest.

Octavian Goga cunoştea foarte bine dedesubturile ridicării statuii, probabil de la prietenul său, poetul Ady Endre, care fusese elev la colegiul Wesselényi din Zalău (actualul Colegiu Silvania). În mod interesant, „*poetul pătimirii noastre*” n-a ştiut să se identifice cu țăranul mândru, a cărui înțelepciune şi cunoaştere adâncă îi brăzdează chipul în ridurile turnate în bronz. Într-unul dintre articolele sale din timpul războiului (1916), Octavian Goga îl acuza şi declara că nu şi-ar fi schimbat conştiința cu dânsul, văzând într-însul ditamai trădătorul de neam. Dar lui Goga nu i-au plăcut nici Iuliu Maniu, nici Alexandru Vaida-Voevod, nici alți ardeleni care i-au criticat politica.

Nici Ady Endre nu i-a recunoscut pe strănepoții lui Samson Pop în figura luminată de credința că Dumnezeu chiar i-a făcut pe toți oamenii egali. În articolul său publicat în „*Nagyváradi Napló*” (Oradea), cu o zi înainte de dezvelirea grupului statuar, spunea:

„*Țăranul din vecinătatea Zalăului, cel al cărui bunic iobag a fost ridicat alăturea de Wesselényi, acum îşi amăgeşte foamea ce i-a cotropit pântecele ronțăind un măr sau un fir de paie.* (...) [*El*] *se buluceşte la porțile Bratislavei, ca să salute cu urale înțelegerea ce-l va jupui de piele, ca să sărute piciorul care-l va zdrobi, făcând tot ce a fost posibil ca să redevină iarăşi sclavul unor magnați înfumurați şi cu toane*”.

Vor veni şi alții, care vor judeca în fel şi chip atitudinea lui baciu Pop. Cu toții uită un lucru, el e unul dintre noi, un om care, spre deosebire de domnii care îşi macină nervii şi sănătatea în lăcomia de a pune mâna pe putere, şi-a trăit traiul şi şi-a mâncat mălaiul, a trecut demn peste greutăți şi umilințe ca să descopere că aşteptările i-au fost împlinite. În împăcarea lui nu există nici un pic din mult amintita resemnare mioritică, ci făptura lui e plină cu seninătatea omului care ştie că nimic din cele ce-a pătimit nu-l va face să roşească când, depărtându-se de domnii pământeni, va da socoteală Domnului din ceruri.

ISTORIA PROPRIU-ZISĂ A STATUII LUI FADRUSZ

Povestea ridicării grupului statuar Wesselényi a apărut în numărul din 22 septembrie 1902 al săptămânalului „*Szilágy*”.

Încă la începutul ultimului deceniu al secolului XIX, fiecare localitate a început căutările de a se remarca în răstimpul sărbătoririi unui mileniu de la coborârea celor şapte triburi maghiare în câmpia panonică. Fiecare oraş, fiecare sătuc şi-a examinat istoria, şi-a căutat un model istoric pe care să-l perpetueze. În mod fericit, sălăjenii l-au ales pe tânărul Wesselényi Miklós. Ideea i-a venit profesorului Pungur Gyula, profesor la şcoala publică de băieți din Zalău, care a înaintat inspectoratului şcolar județean o propunere în acest sens în 2 octombrie 1891. În şedința publică din 19 octombrie a consiliului județean, condusă de subprefectul Szikszay Lajos, propunerea a fost discutată şi aprobată. A fost constituită o comisie însărcinată cu construirea statuii din din care au făcut parte: subprefectul Szikszay Lajos, preşedintele comisiei; notarul şef Moni Gyula, secretarul comisiei; contele Bethlen András, ministrul agriculturii; Pechy Tamás, preşedintele Camerei Deputaților; Gyulai Pál, membru al Academiei de Ştiințe şi Gerloczy Károly, viceprimarul Budapestei, ca membrii ai comisiei. Dintre aceşti şase membri numai doi aveau să apuce dezvelirea statuii, restul de patru trecând întru odihnă veşnică pe parcurs. Mai târziu, comisia a cooptat printre membrii ei şi pe baronul Diószeghy Zsigmond, primarul oraşului Jibou; Kincs Gyula, directorul colegiului evanghelic reformat din Zalău; Munczhart József, inginer-şef regal; dr. Both István, profesor la gimnaziul principal; dr. Veress Sándor, solgabirăul-şef din Zalău;

antrepenorul Orbán Károly jr. şi dr. Octavian Felecan (Felekán Oktáv) vicenotar judeţean.

Prima şedinţă de lucru a avut loc în 9 noiembrie 1891. Atunci au fost redactate şi trimise primele liste de circumscripţie, care cereau persoanelor cu stare să sprijine ridicarea monumentului. Ea a fost urmată de o circulară trimisă în 13 decembrie tuturor organelor administrative din ţară.

Prima donaţie, de 10 forinţi, a sosit în 7 dec. 1891, din partea oraşului Vârşeţ (Versec), urmată în curând şi de alte donaţii mai substanţiale. Cea mai importantă dintre toate a fost donaţia de 1000 forinţi oferită de Budapesta. Judeţul Sălaj a contribuit la cheltuielile statuii cu 17.648 coroane şi 96 fileri în baza hotărârii 229 din 2 septembrie 1894. Actul oficial cuprindea cerinţele privitoare la întocmirea statuii. Potrivit acestora monumentul trebuia terminat în întregime şi amplasat până la 1 mai 1896; cheltuielile trebuiau să fie mai mici de 40.000 de coroane. Au fost invitaţi să participe cu lucrări la concurs artiştii budapestani Széchy Antal, Szenyi Károly, Bezerédy Gyula şi Holló Barnabas.

În cele din urmă, la competiţie au participat două lucrări, cele ale lui Holló Barnabas şi Bezerédy Gyula. După audierea opiniilor lui Zala György şi Strobl Alajos, comisia n-a acceptat niciuna dintre operele propuse. Nu se ştie cine a venit cu ideea să se vorbească cu Fadrusz János, care dobândise notorietate în urma realizării statuii împărătesei Maria Tereza din Bratislava şi tocmai câştigase concursul pentru realizarea statuii lui Matei Corvinul din Cluj (despre modul în care a decurs concursul, vezi fragmentul din cartea lui Murrádin Jenő, publicat de cotidianul „*Szabadság*” (Cluj), nr.164 din 20 iulie 2002). Deşi era încă practic necunoscut în Ardeal, comisia l-a contactat pe artist prin intermediul deputatului dr. Neményi Ambrus.

Sculptorul a prezentat modelul în miniatură al statuii în ziua de 1 august 1896, care a fost acceptat cu bucurie de comisie. În zilele următoare, comisia a semnat şi contractul cu Fadrusz János. În temeiul acestuia, Fadrusz ar fi trebuit să pregătească statuia pentru dezvelire până la 1 iulie 1897, adică să întocmească modelul, să-l toarne în ghips, iar apoi în metal, muncă pentru care urma să primească 40.000 de coroane.

Pe atunci, locul statuii era stabilit în piaţa Kossuth (azi Iuliu Maniu), dar în 22 iulie 1899 Fadrusz a propus ca loc de amplasare

definitivă bazinul fântânii arteziene din piața Kossuth. Comisia a luat o decizie în această privință în 29 aprilie 1900, când a solicitat în scris ca primăria să mute mai încolo bazinul fântânii.

În 30 ianuarie 1901 au sosit de la turnătoria budapestană Bescharner cele două personaje ale statuii. Ele au fost depozitate la sediul prefecturii, cu gândul că vor fi montate şi dezvelite în luna mai sau iunie a anului respectiv. Dar 1901 era un an electoral, aşa că în 27 februarie comisia s-a întrunit din nou şi a amânat evenimentul pentru luna septembrie. Tot atunci a fost luată hotărârea să-l invite pe Szilágyi Dezső, ministrul justiției, care urma să țină cuvântarea festivă. Moartea ministrului a modificat acest plan. În 5 ianuarie 1902 a fost solicitat Thaly Kálmán să rostească discursul omagial, dar el nu a acceptat această sarcină de onoare, invocând motive de sănătate. În 22 martie toată lumea a căzut de acord asupra persoanei menite să țină cuvântarea inaugurală. Profesorul universitar şi prozatorul Beöthy Zsolt şi-a asumat această sarcină nobilă. În şedința conducerii județene din 30 aprilie data festivității dezvelirii a fost stabilită drept 18 septembrie 1902, care a rămas definitivă.

NIŞTE STATUI FĂRĂ NOROC

Deşi s-ar crede că bronzul e un material nemuritor, care răzbate prin veacuri, iată că nu-i adevărat. Fadrusz n-a avut noroc cu statuile sale. Cea a Mariei Tereza a fost dărâmată după primul război mondial, fiind considerată ca un simbol al dominației Habsburgice. Statuia lui Matei Corvinul de la Cluj a purtat mai multe inscripții, ultima fiind adăugată de actualul primar al municipiului Cluj, binecunoscutul Gheorghe Funar. Deşi a depus multe străduințe, Funar încă n-a reuşit ceea ce le-a reuşit autorităților sălăjene în 1935 şi anume să demonteze statuia lui Wesselényi. Din fericire, ea n-a fost topită şi a fost remontată în 1942. După 1945, autoritățile comuniste au acceptat rolul jucat de baronul paşoptist în eliberarea iobagilor şi i-au dat pace, dar răbufnirile naționaliste de imediat de după Revoluție şi-au lăsat urma pe statuie. Într-o noapte din martie 1990 (cred că în 20, dar trebuie să verific în presa vremii), cineva a aruncat cu un borcan de vopsea galbenă (din cele folosite la vopsitul țevilor de gaz) în baronul înmărmurit şi, deşi poliția a reacționat prompt şi a alergat la ceasul cucuvelelor să curețe urmele barbariei, sub gulerul baronului se mai zăreşte şi azi o fâşie limonie uitată, pe

care apărătorii ordinii n-au remarcat-o atunci la lumina becurilor de stradă.

Cu monumentul lui Tuhutum din Zalău e o altă poveste. Că n-a avut o viață lungă o dovedeşte faptul că nici zălăuanii cei bătrâni nu-şi amintesc de el. Din câte ştiu, vulturul fadruszian se află în custodia şi în pivnițele muzeului zălăuan, deoarece unii încă se tem că odată scos la lumină, el ar putea să dea cu ciocul. E o optică păguboasă, de tip *„ochelari de cal*”. *„Turulul”* din vârful fostului monument Tuhutum e totuşi opera unui sculptor renumit, ale cărui opere sunt cunoscute pe plan mondial, iar unele dintre ele sunt înscrise în patrimoniul UNESCO. Admitem că amplasarea lui într-un spațiu public ar stârni dispute politice, mai ales între persoanele care nu ştiu o boabă de istorie, totuşi s-ar cuveni ca el să ocupe locul central într-una dintre sălile de la Galeriile Sima, pentru ca iubitorii şi criticii de artă să aibă acces la el, să-l examineze, să-şi bucure privirea cu lucrul ieşit din mâinile unui meşter.

Dar să fim precauți, artiştii sunt invidioşi! De exemplu, statuia lui Wesselényi e considerată de actualii critici de la Academia maghiară de arte frumoase din Budapesta ca „*o operă de duzină* (zsánerszerű), *în stil naturalist, care nu atinge nivelul celorlalte două* (Maria Tereza şi Matei Corvinul), *dar care, în ciuda acestui fapt, s-a bucurat dintotdeauna de un succes deosebit*” (navigați până la situl instituției amintite, verificați şi vă minunați).

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 13 septembrie 2002, pag. 4.

BIBLIOGRAFIE:

Ady Endre, *Wesselényi*. În ziarul: *Transilvania jurnal*, 6 septembrie 2002, pag.4. Traducere de Györfi-Deák György.

George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, Inspectoratul pentru Cultură al județului Braşov, Braşov, 1994.

Beke György, *Hepehupás Szilágyság* (Prin hârtoapele Sălajului), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

Festivalul „Primăvara Poeziei” din Zalău, ediția a 8-a (2008)
În rândul din față, de la stânga la dreapta: Lakatos Mihály, Kiss Lehel, Dina Horvath, Daniel Hoblea, Halmosi Sándor, Simone Györfi

OAMENI DE SEAMĂ AI SĂLAJULUI

De Sărbători, Biblioteca Județeană „Ioniță Scipione Bădescu” a strecurat în sacul lui Moş Crăciun primul volum din dicționarul biobibliografic „*Oameni de seamă ai Sălajului*”. El a fost realizat de doamnele Lucia Bălaş şi Bódis Ottilia de la Serviciul bibliografic, din dorința de a remarca oameni şi fapte de seamă, care, fără grija urmaşilor, ar fi acoperite de pulberea anilor şi-a uitării.

O astfel de carte „*ar trebui să fie adânc prilej de meditație, un arc peste timp între culturi diferite şi oameni diferiți*”, mărturiseşte doamna directoare Florica Pop în introducerea volumului. Dicționarul îşi propune să înlăture „*umbra necunoaşterii prin descoperirea tezaurului nemuritor înmagazinat în volume, unde altundeva decât în BIBLIOTECI, aceste «democrații perfecte ale spiritului»*”.

Inedita apariție însumează un efort de mai mulți ani, răstimp în care doamnele bibliotecare au identificat persoanele care au publicat cel puțin o carte, au scos cel puțin un disc, s-au remarcat prin expoziții de pictură sau sculptură. Acestea au fost contactate în

scris, cerându-li-se diferite date biografice. În cazul persoanelor decedate, s-a apelat la alte surse de referință: dicționare, ghiduri, memorii, bibliografii. A fost identificat şi scanat un bogat material iconografic, majoritatea fişelor fiind ilustrate cu fotografiile personalităților prezentate. Au fost şi persoane care au uitat ori, din modestie sau alte rațiuni, au evitat să trimită informațiile cerute.

Primul volum cuprinde în cele 232 pagini un număr de 207 personalități sălăjene, al căror nume încep cu literele de la A la K. O parcurgere statistică a indicelui de nume de la sfârşit ne arată că 116 dintre ei sunt români, iar 91 unguri. 27 articole au fost dedicate activității unor femei (poete, prozatoare, pictorițe, cântărețe etc.), în vreme ce bărbaților le revine *„partea leului”* (180 articole). Precum se vede din aceste date cantitative, dicționarul biobibliografic reflectă o muncă tenace de strângere, ordonare, corectare şi actualizare a informațiilor, care va fi împlinită prin apariția următorului volum (literele L-Z).

Efortul depus de doamnele Lucia Bălaş şi Bódis Ottilia nu este singular, ci vine firesc în continuarea unei tradiții seculare. Prima întreprindere asemănătoare a fost dusă la bun capăt de poetul Petri Mór, fost inspector şcolar, cu exact un secol în urmă. El a alcătuit „*Szilágy vármegye monographiája*” (Monografia județului Sălaj), o operă monumentală în 6 tomuri publicate între 1901-1904, dintre care două au fost dedicate prezentării familiilor nobiliare din județ. Găsim aici familii ungureşti, româneşti, austriece, slovace, poloneze, chiar italiene.

Profitând de întrunirea Astrei la Şimleu, în 1908 s-a tipărit „*Schița monografică a Sălagiului*”, întocmită de Dr. Dionisie Stoica şi Ioan P. Lazăr, un *„tablou actual cultural şi economic al românilor sălăjeni”*, care reia unele informații din Petri Mór şi le completează cu noi date, incluzând şi personalități fără *„sânge albastru”*. Capitolul V, *„Bărbați distinşi”*, este dedicat în întregime prezentării intelectualilor: fețe bisericeşti, avocați, dascăli sau conducători de instituții economice.

Mult mai angajată politic este monografia lui Ioan Ardeleanu senior, „*Oameni din Sălaj. Momente din luptele naționale*”. Ea a apărut la Zalău, în 1938, într-o perioadă a naționalismului dus la extrem, când învățământul sălăjean a trecut printr-o serie de dureroase transformări, iar statuia lui Wesselényi din centrul Zalăului a fost demontată şi n-a lipsit prea mult să fie topită. Acoperită de

umbra celui de-al treilea Reich, firava ramură de măslin a păcii şi toleranţei n-a rodit atunci nici dragoste, nici înţelegere.

Din câte ştim, următoarea apariţie demnă de semnalat este „*Schiţa monografică a judeţului Sălaj*”, alcătuită de profesorii Ioan Han şi Vasile Lucăcel, sub coordonarea lui Grigore Beldeanu. Ea a fost editată de Comitetul judeţean Sălaj al Partidului Comunist Român, Secţia de propagandă şi prezintă în capitolul VI, „*Personalităţi de seamă din Sălaj*”, vieţile lui Simion Bărnuţiu, Alexandru Papiu Ilarian, Ady Endre şi Ioniţă Scipione Bădescu.

După Revoluţia din 1989, istoricul dr. Cornel Grad a reluat munca de cercetare a activităţii predecesorilor şi s-a străduit să adune noi şi noi date despre personalităţile din Sălaj. În cei patru ani de apariţie a revistei „*Limes*” (1998-2001), au apărut mai multe fragmente dintr-un „*Microdicţionar selectiv*”, început în nr. 2-3/1998, continuat în numerele următoare şi rămas (încă) neîmplinit prin dispariţia acestei autentice reviste de cultură.

Deşi apariţia cărţii le-ar fi îndreptăţit să includă un minimum de date personale în şirul celorlalţi, doamnele Lucia Bălaş şi Bódis Ottilia au evitat cu modestie să-şi treacă numele în acest prim volum, care marchează un veritabil debut. Dicţionarul biobibliografic „*Oameni de seamă ai Sălajului*” constituie un exemplu strălucit de simbioză interculturală şi un prim pas către revelarea trăsăturilor cu care Ţara Silvaniei se va putea mândri în momentul când va trebui să-şi afirme o personalitate distinctă, recognoscibilă, în vastitatea unei Europe cosmopolite.

Pentru că tot se întâmplă să fim la început de an, să urăm colectivului condus de doamna directoare Florica Pop ca în 2005 să-şi vadă munca împlinită prin identificarea unor surse de finanţare şi să ne bucurăm cât mai curând de apariţia volumului secund.

Articol apărut în:
Graiul Sălajului, 28-29 ianuarie 2005, pag. 5.

BIBLIOGRAFIE:

Lucia Bălaş, Bódis Ottilia, *Oameni de seamă ai Sălajului* : dicţionar biobibliografic, Zalău, Biblioteca judeţeană „Ioniţă Scipione Bădescu” Sălaj, 2004.

Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája*, 1901-1904.

„Storygami”, figurine împăturite din hârtie folosite în teatrul de păpuşi
Imagine din vremea Festivalului „Trăistuța cu poveşti”, Jibou, 2007

ORIGAMI LA JIBOU

interviu realizat de Duşan Baiski

Cine eşti tu, Györfi-Deák György?

M-am născut în Timişoara şi mi-am petrecut primii ani la subsolul unei case din Piața Lahováry (azi Bălcescu), demolată ulterior, prin fața căreia trecea zornăind tramvaiul 7. Tata era mecanic specialist, a construit mai multe fabrici de bere în țară, ne-am tot mutat în diferite oraşe, dar în vacanțe întotdeauna reveneam la bunicii din partea mamei, în Fratelia. I-am iubit foarte mult (bunicul, Bakk Géza, încă trăieşte şi e în putere, anul acesta va împlini 93 de ani), aşa că am ținut neapărat să învăț la Universitatea din Timişoara. Inițial m-am pregătit pentru biologie, dar Nicolae Ceauşescu a desființat facultatea cu un an înainte de admitere. Aşa am ajuns să studiez şi să obțin în cele din urmă o licență la fizică.

În Timişoara m-am format ca scriitor de science-fiction. Am frecventat ambele cenacluri de profil. La „H. G. Wells”, găzduit de Casa Studenților, am învățat multe de la prozatorul Viorel Marineasa. La îndemnul lui, am devenit redactor la „*Forum*

studențesc” şi la suplimentul SF „*Paradox*”, activitate care mi-a adus primele premii literare. Vineri seara ne mutam cu prietenii la Clubul Helion, unde amfitrion era Cornel Secu, acum directorul editurii Sedona. Inițial, şedințele s-au ținut la Casa Tineretului, apoi, nici nu ştiu când, toată trupa s-au mutat la Casa Universitarilor.

Am publicat în toate cele trei reviste timişorene editate atunci (*Paradox, Helion, Biblioteca Nova*), am participat cu desene, colaje şi picturi la expozițiile realizate de grupul AVSF (Arte Vizuale SF), condus de Ilie Tudorel, pe atunci student la Construcții. Eram ambițioşi şi doream să devenim nişte noi Sandu Florea sau Sergiu Nicola. În 1987, la 15 ani de la prima apariție (1972), colecția „*Paradox*” a fost premiată la Eurocon-ul din Montpéllier.

După ce mi-am terminat şcolile, am fost trimis să predau fizică în satul Drighiu (Sălaj). După Revoluție, am părăsit învățământul ca să mă mut la oraş, în Zalău, reşedința de județ. Am dat concurs şi m-am angajat la biblioteca județeană, apoi am urmat un curs de biblioteconomie de doi ani şi am devenit bibliotecar cu patalama. M-am căsătorit cu poeta Elisabeta Simone Deák, care a debutat în volum la Editura Marineasa, cu placheta „*Galaxia cotidiană*”. Desenul de pe copertă îmi aparține. În 1996, după doi ani de căsnicie şi de navetă cu trenuri neîncălzite, am dat un nou concurs şi m-am transferat mai aproape de familie, la biblioteca din Jibou.

Cum de ai ajuns la origami?

Nu ştiu. E ceva instinctiv. Alții au câte o poveste. Un mare maestru japonez a lucrat ca miner, până când prăvălirea unui bloc de piatră i-a sfărâmat mâna. I s-a recomandat să plieze figurine ca să-şi recapete dexteritatea. Alții s-au apucat să împăturească hârtia pentru că erau deprimați, nu-şi găseau locul în lume. În Germania, arhitecții fac obligatoriu şi cursuri de origami la facultate. La urma urmei, hârtia e un material de construcție în Japonia, ea acoperă panourile culisante din casele tradiționale.

În cazul meu nu s-a întâmplat nimic spectaculos. N-am nici un fel de reper pentru începuturi. Cred că origami a fost dintotdeauna în mine, neştiut, ca un altfel de simț al echilibrului. În copilărie m-am jucat, ca toți ceilalți, cu avioane, pocnitori şi solnițe de hârtie. Laleaua gonflabilă am învățat-o în familie. Nu ştiu când am realizat prima broască săltăreață. Îmi amintesc că, în anii '80, Dan Ursuleanu, realizatorul emisiunii radiofonice „*Exploratorii lumii de*

mâine”, remarca stilul aparte de împăturire a foilor de hârtie pe care îi scriam. După repartizarea în învățământ (1988), îmi îndulceam timpul pierdut pe parcursul lungilor şedințe de învățământ politic cu cadrele didactice învățându-le pe colegele educatoare să plieze diferite tipuri de flori.

Care sunt principalele manifestări la care ai participat cu expozitii de origami?

În 1994 am participat la concursul pentru crearea unei mascote a Convenției Europene de Science-Fiction (euROcon'94, Timişoara) cu un liliac împăturit din hârtie, o variantă personală, adaptată după o formă găsită într-o carte maghiară. Figurina a şi fost publicată în „*Jurnalul SF*”, în numărul 74, din iunie 1994: „*Cum să-ți faci singur propriul tău Dracula*”. N-am câştigat concursul, dar mi s-a propus să fac un „*workshop*”, adică o expoziție-atelier, cu ocazia manifestării.

Expoziția a fost găzduită în rotonda din foaierul Operei din Timişoara şi a fost vizitată de nume cunoscute pe plan mondial precum John Brunner (soția sa era o pictoriță chineză, care a confirmat că ideogramele atârnate la loc de cinste semnifică ceea ce trebuie), Joe Haldeman (de la care am primit şi o sticluță de whisky în schimbul uneia dintre figurine), etc.

Atelierul a cuprins trei şedințe de lucru, în trei zile diferite, şi a fost permanent vizitat de echipele de la televiziunile locale, care au filmat pe rupte. La a doua şedință a venit şi televiziunea națională, care a înregistrat strădaniile participanților şi mi-a luat un scurt interviu, difuzat două săptămâni mai târziu, într-o după-amiază de duminică, la o oră de audiență maximă.

În 1995, de Moş Nicolae, am fost invitat să organizez o altă expoziție, de această dată la biblioteca județeană din Reşița, unde Gheorghe Cramanciuc, directorul de atunci, a adunat toți bibliotecarii cu preocupări artistice din țară. Organizarea desăvârşită, „*nemțească*”, a contribuit din plin la succesul expoziției. Le-am dăruit figurinele, poate se mai găsesc la secția de împrumut pentru copii din oraş.

O altă expoziție importantă a fost cea de la Târgul de jucării KIDEX 2004, din vara anului trecut. Aici am expus la standul emisiunii Junior.ro, realizată de doamna Mara Popa de la Radio România Tineret. A fost rodul unei colaborări de peste un deceniu cu o veritabilă profesionistă a emisiunilor pentru copii, care a avut

multe idei îndrăznețe şi nu s-a sfiit să le pună în practică. Dau numai un exemplu. În iarna dintre 2001-2002, în cadrul *Junior.ro* s-a transmis prima lecție de împăturire „*oarbă*” a unei figurine (evident, un Moş Crăciun), când predarea se face fără contactul vizual dintre profesor şi elev, modalitate cunoscută în Occident ca „*origami prin telefon*”.

Anul trecut, între 9-12 decembrie, colecția de semne de carte origami inspirată de romanul „*Stăpânul inelelor*” (J. R. R. Tolkien este o altă mare pasiune a mea) a fost expusă la un festival internațional organizat de „Origami Mitra” în Mumbai, India. Din fericire, organizatorii trăiesc în interiorul peninsulei şi au scăpat doar cu spaimele provocate de cutremure, fără să fie afectați de uriaşul val seismic. Ca o curiozitate, să reținem că exponatele au călătorit trei săptămâni până să ajungă la destinație, deşi le-am trimis „par avion”. Ele îi reprezentau pe Aragorn, Arwen, Arborebărbos, Gandalf şi Balrog. Expoziția poate fi vizitată la această adresă.

Care este situatia acestei arte in Romania?

Există mai multe grupări active în România. Una ar fi A.C.T.O.R., Asociația Culturală pentru Teatru şi Origami din România, care organizează anual un concurs pentru copii, seminarii, diferite expoziții. Gruparea a beneficiat întotdeauna de o excelentă mediatizare a acțiunilor.
Are şi un sit, accesibil la *http://www.actor.go.ro/origami.htm*

Pe internet am găsit o mulțime de şcoli religioase din România, aparținând practic tuturor cultelor: ortodoxe, catolice, protestante, neo-protestante, care au inclus origami în oferta educațională şi folosesc figurinele de origami pentru interpretarea unor piese de teatru pentru păpuşi („*story telling origami*”, mai nou: „*storigami*”).

Am prieteni bibliotecari, precum Sándor Attila din Sfântul Gheorghe, care îşi învață micii cititori să descopere cât de prețioasă e orice bucățică de hârtie. De expoziția din Mumbai am aflat de pe lista de discuții *origami_arro@yahoogroups.com*, gestionată de învățătoarea Iulia Lazăr din Arad.

Exista vreo expozitie permanenta de origami in strainatate si in Romania?

Prima expoziție permanentă ce trebuie amintită este cea din Parcul Păcii din Hiroshima. La 6 august 1945, aici a fost detonată prima bombă atomică. Au murit pe loc, volatilizati de imensa căldură degajată, 70.000 de oameni. Alti 28.000 au murit în chinuri cumplite

în zilele imediat următoare, printre ei fiind şi o actriță extrem de populară, Naka Midori. Supraviețuitorii, asa-numiții „*hibakusha*”, au suferit în continuare din cauza bolilor produse de radiațiile atomice. Printre ei, eleva Sasaki Sadako, o fetiță de 12 ani. Când a aflat că s-a îmbolnăvit de leucemie, un cancer al sângelui, iar medicii au renuntat să-i mai acorde vreo sperantă, s-a apucat să facă un „*senbazuru*”. Credea că se va însănătosi dacă va face o mie de cocori din hârtie, cum spune credința populară niponă. Mâinile ei au încetat să se mai mişte la cel de-al 643-lea cocor. La apelul colegilor de clasă ai micuței Sasaki Sadako şi cu contribuția elevilor din întreaga țară, în 1958 a fost ridicată statuia de formă paraboloidală, ce reprezintă un cap de rachetă, susținut de trei piloni supli. Pe vârful acestui soclu stă în picioare o fetiță cu bratele ridicate către cer, care susțin un cocor de hârtie cu aripile desfăcute. Vizitatorii, mai ales copii, depun zilnic flori sau atârnă şiraguri multicolore de cocori din hârtie, făcute de ei sau trimise de copiii din lumea întreagă.

Unde si cu cat se pot gasi carti despre origami?

Cea mai veche carte de origami este „*Hiden Senbazuru Orikata*”, imprimată în 1797. Ea a fost scanată şi se găseşte pe situl asociației japoneze de profil. Am învățat pasărea care dă din aripi în armată, un coleg avea „*Amuzamente matematice*” de Martin Gardner. Matematicianul american a scris şi o povestire, tradusă în româneşte cu titlul „*Profesorul fără nici o parte*”, unde un cutezător dispare în spațiul multidimensional după o împăturire mai ciudată. De altfel, matematicienii au fost întotdeauna atraşi de origami. Lewis Carroll, părintele Alisei, a petrecut o zi de neuitat când, adult fiind, a împăturit prima pocnitoare din hârtie.

Formele sino-japoneze le-am deprins din cartea lui Joachim Schonherr, „*Jucării din hârtie*”, publicată în 1979 printr-o colaborare între Editura Ion Creangă din Bucureşti şi Rudolf Arnold Verlag, Leipzig. Ea mi-a fost împrumutată pentru câteva zile de Adrian Bologa, colegul ce preda literatura română la Drighiu. Logodnica sa lucra pe atunci la Căminul de copii din Bădăcin (Sălaj), ulterior s-au căsătorit şi s-au mutat în Beclean.

Celelalte cărți au fost cumpărate în țară sau dăruite de prietenii care au călătorit în străinătate. Cea mai dragă dintre toate îmi este „*Amazing origami for children*”, adusă din Anglia de Lucian Ionică,

atunci când a studiat acolo pentru doctorat. De la Costel Baboş, un coleg de cenaclu care trăieşte acum în Canada, am primit alte două volume importante. Cele mai multe le-am cumpărat de la librăria „Tulipán”, ungurii editează mult şi la preţuri accesibile. Cum diagramele sunt marcate cu semne convenţionale, ele pot fi folosite şi de amatorii români. Origami trece peste barierele lingvistice. În româneşte am văzut mai ales ediţii de lux, tip album, tipărite color, pe hârtie cretată, dar există şi cărticele tip caiet de lucru, precum cea tipărită de Cristiana Smărăndescu la Alcor Edimpex în 1995.

Există cumva mişcări în origami?

Ce să înţeleg prin „*mişcare*”? Evoluţie, curente sau manifestaţii? Din câte văd pe internet, există toate trei. *Oriland*, frumosul sit întreţinut de Yuri şi Katrin Shumakov tocmai şi-a schimbat înfăţişarea. Acum cuprinde mai multe animaţii Flash şi dezvăluie diagramele unora dintre figurinele „ascunse” în ediţia anterioară. E doar un exemplu de evoluţie. Există o varietate de stiluri şi curente. Ştiu amatori care se distrează împăturind bancnote de 1 dolar (*money folding origami*), în vreme ce alţii modelează hârtia de pe pliculeţele de ceai. Merită să amintesc *Pureland*-ul, o mişcare de creaţie orientată către copiii, care şi-a propus să realizeze figurine spectaculoase, uşor de realizat, prin câteva operaţii simple. În ceea ce priveşte manifestaţiile, există mişcarea pacifistă a celor O mie de cocori împăturiţi din hârtie: *http://www.sadako.org/foldingcranes.htm*

O altă iniţiativă itinerantă este *Copacul Păcii*, care se mută anual din ţară în ţară. În ianuarie 2006, el va fi găzduit de greu-încercaţii prieteni indieni de la „*Origami Mitra*” din Mumbai. Ei pot fi contactaţi la adresa: *pune@origami-mitra.com*

Raspunde-mi la oricare intrebare pe care nu ti-am pus-o si trebuie neaparat sa-mi raspunzi.

Nu m-ai întrebat: ce înseamnă „*origami*”? E un cuvânt japonez compus din două sintagme: „*ori*” = a îndoi, „*gami*” = hârtie. Se referă la figurinele obţinute printr-o succesiune de plieri ale unei singure coli de hârtie. Tradiţia japoneză cere ca pe parcursul lucrului să nu se folosească nici un fel de lipici, foarfeci sau creioane, vopsele pentru colorat. Este un act magic, care îi farmecă pe copiii de orice vârstă.

Interviu aflat la originea articolului lui Duşan Baiski din: *Agenda*, suplimentul „*Senzațional*”, 8 ianuarie 2005, pag. 3.

BIBLIOGRAFIE:

Steve and Megumi Biddle, *Amazing origami for children*, Bracken Books, London, 1992.

Steve and Megumi Biddle, *The New Origami*, Random House, London, 1993.

Stella Eschenasy, Edith Ghitnic şi Laurian Marcovici, *Carte de jocuri pentru cei mici*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1957.

Martin Gardner, *Amuzamente matematice*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1968.

Martin Gardner, *Alte amuzamente matematice*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1970.

Györfi-Deák György, Origami – arta de a îndoi hârtia. În revista: *Şcoala noastră* (Zalău), Anul V, Nr. 3 / 1995, pag. 103-113.

Joachim Schonherr, *Jucării din hârtie*, Editura Ion Creangă, Bucureşti; Rudolf Arnold Verlag, Leipzig, 1979.

Cristiana Smărăndescu, *Origami*, Alcor Edimpex, s.l., 1995.

John Ronald Reuel Tolkien, *Stăpânul inelelor*, Editura RAO, Bucureşti, 2002.

Biserica „Sfântul Nicolae” din Rona (Jibou)

ORTODOXIA SALVEAZĂ ETNOGRAFIA

Încă în 1892, monografistul Kádár József, despre care am scris şi altădată, arăta în însemnările sale (publicate în 1995 de Francisc Kiss la Zalău) că slujbele făcute de preotul român de atunci din satul Moldoveneşti (jud. Cluj) se bucurau de mare apreciere şi în rândurile populației maghiare, mai cu seamă când era vorba despre aflarea unor bunuri furate:

„În primăvara anului 1867, preotul unitarian din Moldoveneşti, Francisc Orbok, îl rugă pe tatăl meu, care avea drum la Turda, să ducă două pâini, slănină şi ceva haine de corp, împachetate într-un desag, la fiii acestuia, elevi în oraş. Tatăl meu, pune desaga în căruță, o leagă bine şi porneşte la drum, dar abia a depăşit hotarul satului când observă că desaga nu mai este. A căutat peste tot, dar în zadar. S-a întors acasă supărat, s-a interesat pe la săteni, dar fără rezultat. Povesteşte cele întâmplate şi preotului român Ioan Deac, care în prezent slujeşte în satul Borzeşti. Preotul, care ținea şi la mine pentru că îl mai îndrumam pe Iuliu, fiul acestuia, i-a spus tatălui meu: «Nu te mai necăji, dragă domnule Andrei, voi încerca să

fac ceva pentru tine». A intrat în biserică şi numai el ştie ce a făcut acolo, dar este adevărat că în ziua de luni dimineața desaga cu hainele a apărut în curtea noastră, fără pâine şi slănină.”

DOAMNE, OCROTEŞTE-I ŞI PE MAGHIARI!

Faptul că credincioşii unguri, fie reformați, fie catolici, recurg uneori la serviciile „popii” (denumire generică, ce individualizează preotul ortodox) este cât se poate de obişnuit în zonele unde cele două etnii conviețuiesc, precum este şi cazul Jiboului.

Găsim numeroase asemenea exemple într-un studiu publicat de tânăra cercetătoare Czégényi Dóra, originară din acest orăşel de pe Someş, azi cadru universitar în Cluj. El poartă titlul: „*A hiedelem és hiedelemszöveg mint reprezentáció*” (Credințele populare şi forma lor textuală ca reprezentare) şi a apărut în volumul „*Emberek, szövegek, hiedelmek*” (Oameni, texte, credințe. Studii de mitologie populară) editat în 2001 de Asociația Etnografică „Kriza János” din Cluj.

Una dintre persoanele intervievate de autoare mărturiseşte:

„*Românii sunt mai credincioşi decât suntem noi (...) ei cred cu multă tărie. Iar preoții români se ocupă de ei. De pildă, degeaba se duce omul la un popă catolic. Degeaba. Sau la un preot reformat, n-are ce căuta la dânsul. Aia, aia e o altă religie*” (Jibou, unguroaică).

FĂURITORII DE MINUNI

Veştile despre puterile paranormale ale unor slujitori ai bisericii ajung uneori până foarte departe, mult dincolo de hotarele județului. Deşi persistă bănuiala că unii dintre ei, cunoscători ai magiei negre, ar întreține legături şi cu forțe demonice, atât românii, dar şi ungurii recurg la serviciile lor, ca urmare a influenței psihologice a comunității majoritare. Cazurile disperate cer măsuri disperate.

„*Păi, e un pericol, e ceva nepermis. Eu cel puțin am umblat, sunt convinsă că a fost împotriva lui Dumnezeu. Şi totuşi oamenii merg. Da. Nu cunosc adevărul. Dar numai la noi ortodocşii îi aşa. Dar preotu' ortodox ajută şi oameni catolici, reformați. Categoric... nu se ține cont de religie sau, nici vorbă*” (Jibou, româncă).

Nu orice absolvent de teologie hirotonisit este capabil „*să facă şi să desfacă*”. Cunoştiințele magice sunt împărtăşite numai anumitor generații, ce apar o dată la 33 sau 99 de ani. Sunt preoți care te ajută pentru că aşa le cer îndatoririle, fără să accepte nimic drept răsplată, sunt alții care solicită insistent să fie plătiți în valută. Un statut aparte îl au călugării, oameni sfinți, care s-au dezis de averile lumeşti şi adesea nu acceptă decât ceva de mâncare.

În acțiunea sa magică, preotul foloseşte nişte cărți magice, cu coperți negre, care poartă diferite nume: pravilă (carte de rugăciuni), carte de blesteme, carte mare, biblie neagră.

Sunt şi unii care iau aceste lucruri în şagă. Un rognean puțin „*aghezmuit*”, ce pescuia fără succes pe malul Someşului, l-a văzut pe părintele din sat cum trecea pe pod şi i-a strigat:

- Desfă, părinte, apele, să prind şi eu ceva!

Popa a văzut cine-i şugubățul şi l-a amenințat în glumă:

- Vezi să nu-ți „fac” ție ceva, că acolo rămâi.

HOȚIE LA CEC

Sunt multe lucruri interesante în acest studiu academic de aproape şaptezeci de pagini, dar nu ne-am propus să-l traducem în întregime, ci numai să-i semnalăm apariția. El nu se adresează numai specialiştilor. Limbajul accesibil folosit şi bogăția de informații furnizate îl fac atractiv pentru orice categorie de cititori. Voi încheia cu unul dintre cazurile mai incitante:

„Asta s-a întâmplat chiar aici, la CEC. O ştiu de la F.I., întreab-o numai. A venit o bătrână din careva dintre satele de-aici, zicând că vrea să depună cinci mii de lei la CEC. Apoi, pe timpul acela, cinci mii de lei era o sumă. Era o sumă foarte mare. Şi a găsit acolo un ceferist, l-a rugat să fie drăguț şi să-i completeze formularul, că ea e prea bătrână, nici nu vede, nici să scrie nu ştie.

- Cum să nu, cu plăcere!

Omul a completat hârtia, dar cu propriul său nume, iar când bătrâna a dat banii, a împins înainte propriul său carnet de economii. Funcționarele n-au stat să verifice, că doar era carnetul acolo, au trecut suma în el şi cu asta gata. A trecut ceva timp, apoi, cam după un an, vine bătrâna, să scoată o mie de lei de la CEC. Degeaba au căutat:

- Tanti, aici nu-i trecut nici un leu.

- Apoi, cum să nu fie, că eu am fost atunci aici şi am pus cinci mii de lei şi omul acela, ceferistul, mi-a scris mie țidula, aşa că trebuie să fie.

- Aici nu sunt.

S-au apucat funcționarele să scotocească prin fişe, bonuri, adeverințe, alte acte oficiale, banii niciunde. Bătrâna s-a tot certat cu ele, ba încă le-a şi blestemat:

- O să vedeți că banii aceia vor apare!

*Şi s-a dus. Da, numai că omul acela s-a îmbolnăvit. Ceferistul era din Var. L-au adus la spital, că-i asta, că-i aia, i-au dat nişte medicamente şi l-au trimis acasă. Dar nu s-a simțit mai bine. L-au dus la Zalău. Omul a ajuns să fie pe moarte. I-a zis nevestei sale: «*Du-te acasă şi du-i banii ăia femeii cutare. Cinci mii de lei. Că altfel mă prăpădesc.*»*

Soția s-a întors acasă, a luat cei cinci mii de lei şi i-a dus bătrânei. Ba i-a dat încă şi ceva pe deasupra, să o îmbuneze, că omul ei a greşit, că i-a luat dracul mințile. L-a scăpat cumva. I-a dat înapoi cei cinci mii de lei şi s-a întors la Zalău. Bărbatul ei s-a simțit imediat mai bine. L-au lăsat acasă, şi-a reluat serviciul, acum e pensionar. Cu siguranță că bătrâna s-a dus la careva dintre popi."

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 10 octombrie 2001, pag. 19.
Preluat ulterior pe situl *Pro-Scris nr. 9-10 / 2001*

BIBLIOGRAFIE:

Czégényi Dóra, *A hiedelem és hiedelemszöveg mint reprezentáció*. În vol.: *Emberek, szövegek, hiedelmek: tanulmányok*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2001.

Francisc Kiss, *Credințe populare din Sălaj, culese de Kádár József, până în anul 1892*. În volumul : *Acta Musei Porolissensis*, XIX, Zalău, Muzeul de Istorie şi Artă, 1995, pag.523-536.

Papagali multicolori în Piața Iosefin din Timişoara

PHOENIX-UL SĂLĂJEAN

Când vine vorba despre textierii care au scris versurile melodiilor cântate de formația „Phoenix”, primul nume răsărit pe buze este Ştefan Foarță, autorul „*Micii Țiganiade*”. Dar alături de Andrei Ujică şi însuşi Nicu Covaci, populara trupă de rock a colaborat fructuos şi cu Victor Cârcu, azi regizor la teatrul din Karlsruhe (Germania). Născut în Timişoara, traiectoria lui s-a intersectat în mod natural cu cea a muzicienilor bănățeni. Buni prieteni, el a scris textele de la „*Mugur de fluier*”, „*Fată verde cu părul pădure*” şi alte „*hit*”-uri din anii '70.

I-am parcurs biografia citind un volum de interviuri publicat de Adriana Cârcu, „*Povestea zilelor noastre. Artişti români plecați în străinătate*”, recent publicat la Editura Institutului Cultural Român. Iată 12 oameni de cultură, împreună cu regizorul şi dramaturgul menționat la început, un artist cu rădăcini sălăjene mărturisite cu nostalgie, apoi bateristul Eugen Gondi, pictorul Valeriu Sepi, actrița Zuchi Dobrozemsky (Georgine Cares), scriitorul Cătălin Dorian

Florescu, actorul şi podgoreanul Walter Roth, muzicianul Nicu Covaci, sculptorul Doru Covrig, cineastul şi omul de televiziune Răzvan Georgescu, criticul de artă Coriolan Babeți, arhitecta şi designera Anda Andrei şi actrița Ingeborg Meyer.

Însăşi autoarea ineditului volum este o profesoară stabilită în Germania, unde predă cursuri de „*Creative Writing*” la Universitatea Populară din Heidelberg. A păstrat legăturile cu țara natală. De fapt, inițial această serie de interviuri fusese proiectată să apară în revista „*Orizont*”, unde Adriana Cârcu publică în mod constant la rubrica „*Cronică sentimentală*”, însă Adriana Babeți a sfătuit-o s-o transforme în carte.

Victor Cârcu începe prin a mărturisi că s-a hrănit de la țăranii din Ardeal, asezați sub nuc, la o masă cu picioare înfipte în pământ, în fața cooperativei, unde jucau cărți, sorbeau pălincă şi recitau diferite poezii. De altfel, a străbătut aproape toate meandrele Someşului de la Dej la Baia Mare. cu pasul ori cu bicicleta: Iapa, satul bunicilor; Letca, unde se măritase o verişoară; Ileanda, unde mama sa fusese învățătoare; Ciocmani, unde sora mamei se căsătorise cu preotul Alexandru; Jiboul: „*care arăta ca un oraş dintr-un western; din gară dădeai într-o stradă largă, prăfoasă, pe care se întețeau clădirile spre centru şi apoi iar se răreau - n-avea mai mult de două intersecții.*”

Părintele Alexandru locuia în casa parohială aflată într-un vârf de dâmb, având rezervată o cameră pentru bibliotecă, numită „*cea-cameră*”. Un tâmplar dibaci meşterise un dulap şi-l decorase quasi-Jugendstil. Rafturile respective erau pline cu diferite cărți cu cotoare viu colorate, în general romane. Deasupra lor, aşezate pe dulap, se înşiruiau borcane cu dulceață etichetate cu grijă, grupate ca vinurile, pe ani. Astfel, într-adevăr, zăbava asupra cărților devenea cu adevărat dulce.

Satul de pe malul drept al Someşului reprezenta o lume perfect armonică, neatinsă de sistem, un spațiu ancestral, care ar fi putut fi oriunde pe acest pământ. Totul era la îndemână. Când i se făcea foame, țăranul lua găina de pe ouă şi o arunca în cratiță, aducea legume din grădină, culegea fructele din pom. Uşile nu se încuiau,

când plecau de-acasă, oamenii puneau o mătură de-a curmezişul uşii.

Miraculosul era la el acasă. Preoteasa fierbea diferite leacuri pentru oameni, cu care oblojea răni şi vindeca boli. Fetele ei văzuseră odată zburând icoana Maicii Domnului printre prunii din livada bisericii (altminteri, părintele fierbea cea mai bună pălincă din sat). Pruncii porniți în miez de noapte să fure struguri s-au întâlnit cu un moş pletos, aidoma unuia dintre săteni, pierit cu vreo 30 de ani în urmă. Lumea mergea cu rândul la cioban, după lapte şi brânză de oaie. Pe când se cobora de la stână, era deja noapte, aşa că drumeții aprindeau lămpaşe, la lumina cărora în dosul fiecărui copac părea că se ascund pitici şi licurici. Poate şi zâne, ori, cine ştie, vreo *„fată verde cu părul pădure*”.

Fântâna preotului era una cu „*balauri*”: din când în când, ciutura scotea şi câte o salamandră, pusă apoi la păstrare într-o găleată, spre folosința babelor. Altminteri, ceva mai târziu, „*domnişorul Biptoraş*” a pățit-o şi el. După studenție, a profitat de un turneu al trupei „Phoenix” la Cluj şi l-a determinat pe Valeriu Sepi să viziteze gura de rai a copilăriei sale. Conform modei din epocă, după obiceiul hippioților, cei doi tineri non-conformişti îşi lăsaseră plete şi barbă şi se îmbrăcaseră haios. De cum au coborât din tren, lumea a început să-i ia la întrebări, iar când au ajuns la casa preotului, au văzut că deja acolo se adunase multă lume, inclusiv „*o delegație de femei*”. Toată agitația fusese provocată de o crimă. În vară, una dintre fetele localnice fusese omorâtă în Cluj, iar mama ei făcuse „*rugăciuni şi bozgonii*” pentru ca ucigaşul să vină la Ciocmani şi să se predea. S-a întâmplat ca în ziua respectivă să se împlinească exact un an de la nefericitul eveniment.

„*Lumea de pe Someş*”, ne mărturiseşte artistul, „*este un univers care conține poveşti, embleme, personaje, peisaje. Are culoare şi formă. Mă plimb prin locurile acelea, mai schimb o vorbă, mă uit la jocul razelor prin frunzişul nucului şi mă relaxez, mă umplu de lumină. Este ca o rugăciune, ca o mantră pe care o repet, ca să mă relaxez.*”

De altfel, acesta este şi titlul interviului: „*Ardealul ca o mantră*”. Un giuvaier de lotus cuprinzând un tărâm atemporal, atotcuprinzător,

sieşi îndestulător. În perpetua goană după ziua de mâine, mulți dintre noi nu pot să-l perceapă, nu reuşesc să-l rețină, n-ajung să se bucure de el. În „*mileniul vitezei*”, sunetul repezit al paşilor şi răsuflarea chinuită acoperă muzica discretă izvorâtă din „*mugurii de fluier*”.

Articol apărut în:
Caiete silvane, 56 / septembrie 2009, pag. 15.
Republicat în:
Anuarul presei sălăjene 2009, Asociația Jurnaliştilor din Sălaj, Zalău, 2008, pag. 41-42.

BIBLIOGRAFIE:

Adriana Cârcu, *Povestea zilelor noastre. Artişti români plecați în străinătate*, Editura Institutului Cultural Român, Bucureşti, 2009.

Gara nouă din Jibou, un vechi nod de cale ferată (1890) din Nord-Vestul țării, cu legături către Dej, Zalău şi Baia Mare

PRIMA MONOGRAFIE VIRTUALĂ A JIBOULUI

Curiosul care va citi prima pagină de web dedicată Jiboului (atunci când ea se lasă accesată), nu va găsi mare lucru acolo. Dacă în limba maghiară există o sumedenie de informații despre localitate, în ultimii cinci ani fiind publicate trei lucrări ample, cu caracter monografic, dedicate istoriei bisericii reformate („*A zsibói református egyház története*”) sau prezentării comunității maghiare, independent („*Torony Erdély kapujában. Tanulmányok Zsibó életéből*”) sau în cadrul județului („*Szilágysági magyarok*”), de către preotul Molnár Endre, inginera Mátyus Éva şi profesorul Deák Zoltán, cine nu cunoaşte această limbă nu va reuşi să obțină prea multe informații despre această localitate.

Inițiativele unor organizații non-guvernamentale, precum Fundația „Speranță pentru România”, au rămas limitate de spațiul redus oferit de un simplu pliant, precum şi de unele informații culese din goana calului, care uneori nu „puşcă” întocmai cu realitatea. Oricum, acest pliant nu a cunoscut o prea mare răspândire, dovadă

eforturile depuse de Biblioteca Orăşenească pentru a-şi procura unul.

Cum, după crearea zonelor defavorizate, o serie de firme au început să se intereseze asupra posibilităților oferite de orăşelul de pe malul stâng al Someşului, Primăria Jibou a avut inițiativa alcătuirii unei mini-monografii ilustrate în cinci limbi, alcătuită de un colectiv de cadre didactice. Ea a fost terminată şi şi-ar fi îndeplinit menirea dacă la rectificarea bugetară ar fi intrat ceva bani în casieria oraşului. În prezent, atât de necesara lucrare aşteaptă în tipografie sosirea unor vremuri mai prielnice.

PRIN HÂRTOAPELE SĂLAJULUI

În aceste condiții, dat fiind interesul crescând pentru informațiile legate de Jibou, Biblioteca Orăşenească l-a contactat pe profesorul de geografie Andrei Mureşan, care în 1974 a întocmit o valoroasă „*Schiță monografică turistică a zonei în care este situat oraşul Jibou, privită din punct de vedere instructiv-educațional*” şi l-a rugat să permită copierea în format electronic, pentru a se facilita răspândirea ei, ceea ce autorul a acceptat cu dragă inimă, la fel cum pe vremuri a pus-o la dispoziția ziaristului maghiar Beke György, care a vizitat localitatea acum 27 de ani, în vremea când amintita lucrare tocmai fusese întocmită:

„Existența [Jiboului] a fost consemnată încă în 1219, sub numele de „Villa Cybo”. Apoi „Zsibótelke” în 1387, „Sybo” sau „Zybo” în secolului al XIV-lea, ca în 1564 să fie „Oppidum Sibo”, adică un oraş-târg. Forma maghiară actuală, „Zsibó”, apare prima dată în 1582, apoi apare amintit ca „Dsibó”, „Zsibou”, „Sibou”, „Sibó”, „Jibău”. Potrivit lui Petri Mór, în perioada secolelor XV-XVI, a fost oraş vreme îndelungată, ca ulterior să apară menționat ca sat. Toate aceste date şi denumiri le-am citat din monografia românească, foarte amănunțită, întocmită de Andrei Mureşan*, profesor de geografie din Jibou, care mi-a oferit o seamă de repere temporale utile pe parcursul hoinărelilor mele prin istoria locului. Fie ca sat, fie ca oraş, Jiboul a apărut foarte des în actele oficiale, în însemnări, deoarece îndeplinea un rol important de-a lungul Someşului, cale de apă care întotdeauna a fost dublată de şoseaua de pe mal - drumul sării extrase la Ocna Dejului. Bătrânii îşi mai amintesc că în 1945,*

circulaţia prin Jibou a fost brusc reanimată de căruţaşii veniţi adesea de la mare depărtare după sarea de la Dej.” (*Szilágysági hepehupa*, 1975)

ORAŞUL ŞI TINERII SĂI

În prefaţa lucrării sale, profesorul jibouan, pe atunci directorul casei de cultură din localitate, prezintă imboldul care l-a determinat să o întocmească: „*Dorinţa de a menţine legături permanente între generaţii, constituie una din motivaţiile pentru care am abordat tema, precum şi numărul foarte redus de materiale legate de turismul din judeţ şi localitate*”. Din păcate, tendinţa evadării din „*orăşelul patriarhal*” se menţine şi în prezent. Deşi o mare parte a absolvenţilor de la Liceul Teoretic din Jibou au devenit studenţi la facultăţile din Cluj, Oradea, Baia Mare ori chiar centre universitare mai îndepărtate, numai cîţiva s-au întors acasă (mulţi şi-au găsit slujbe bine plătite în Occident).

Schiţa monografică caracterizează mai întâi din punct de vedere geografic regiunea, cu date amănunţite despre relief, climă, sol, floră, faună (toţi bărbaţii din familia Wesselényi au fost mari vânători şi s-au îngrijit îndeaproape de menţinerea efectivelor cinegetice), capitol urmat de un scurt istoric al dezvoltării localităţii şi al populaţiei.

COPACUL DE LA ÎNCEPUTUL VREMURILOR

Urmează o „*Privire generală asupra potenţialului economic şi social-cultural al localităţii Jibou*”, aflat pe atunci la începutul unei prime etape de industrializare, dar centrul de interes cade pe cea mai voluminoasă parte a cărţii: „Patrimoniul turistic al oraşului şi împrejurimilor”, unde sunt prezentate, pe rând, atracţiile pe care le oferă Jiboul, în condiţiile în care: „subliniez că atât cele naturale cât şi cele antropice, social-culturale, sunt insuficient cunoscute şi valorificate”, situaţie care, precum am văzut, nu prea s-a schimbat până în prezent. Profesorul Andrei Mureşan prezintă succesiv atracţiile naturale ale zonei (depresiunile învecinate, Pietricica Varului şi formele carstice din împrejurimi, Cheile Ţicăului, stîncile „Moşul şi Baba” din Someş-Guruslău, „Grădina Zmeilor” din Gâlgău Almaşului, Piscuiul Ronei, Dumbrava Brebi, Valea Someşului). Am aflat de aici despre existenţa unor rarităţi dendrologice, precum

existența (în 1974) a unui *Ginkgo biloba*, arborele cu frunze în formă de evantai, unul dintre primii copaci apăruți pe Pământ, în curtea Cooperativei Agricole de producție din comuna Năpradea. Cum Ginkgo este o plantă sexuată, adică există separat „arbori bărbătuşi” şi „pomi femele”, răspândirea lor se face copăcel-copăcel...

ATRACȚII JIBOUANE

Prezentarea obiectivelor antropice de interes turistic începe cu monumentul din cimitirul românesc şi continuă cu castrele de la Tihău şi Moigrad, castelul feudal de la Cheud, castelul baroc al familiei Wesselényi din Jibou, castelul Béldy, casa orăşenească de cultură, ce adăpostea şi pe atunci biblioteca orăşenească, punctul muzeistic desființat ulterior de un „*mare mahăr*” de partid, stațiunea experimentală a tinerilor naturalişti (că nu era voie să i se spună „*grădină botanică*”). Lucru rar întâlnit în epocă, Andrei Mureşan prezintă (pe scurt) şi edificiile religioase din localitate, insistând asupra vechimii şi caracteristicilor arhitecturale ale bisericilor de lemn ce se găsesc în satele aparținătoare.

Autorul trece în revistă „*Formele de turism ce se practică în oraş şi zonă*”, analizează rețeaua căilor de comunicație şi de transport existentă (Jiboul având avantajul de a fi un nod feroviar) şi face o seamă de propuneri „*pentru dezvoltarea de perspectivă ce rezultă din condițiile existente în oraş şi împrejurimi*”, multe dintre ele idei valoroase, ce-ar merita o abordare realistă din partea investitorilor interesați, deoarece cu eforturi şi amenajări minime se pot obține câştiguri însemnate: un ştrand cu apă rece pe Valea Firizei lângă băile curative; alături o bază sportivă alcătuită din teren de volei, tenis, handbal, popicărie; o altă bază sportivă pe malul Someşului la Rona cu teren de volei, handbal şi o mică bază nautică cu bărci de rîu; un parc de distracții, amenajat lângă actualul stadion de sport; organizarea şi amenajarea unui patinoar la băile Jibou şi pe malul oraşului în timpul iernii, etc.

În încheierea lucrării, autorul propune patru trasee turistice cu plecare din centrul localității.

O BIBLIOTECĂ FĂRĂ CALCULATOR

Prima monografie în format electronic a Jiboului este însoțită de 19 fotografii, în format JPG, dintre care 2 color. Şi să nu uităm un

amănunt de senzație, pentru că Biblioteca Orăşenească Jibou nu este dotată nici în prezent cu un calculator, prelucrarea lucrării amintite a fost realizată prin bunăvoința unor persoane particulare. Monografia va putea fi găsită atât la principalele unități de învățământ din localitate, cât şi la deja celebrul Internet Café din localitate. Mulțumim tuturor celor care s-au gândit la oraşul lor şi s-au unit pentru a duce la bun sfârşit această inedită acțiune.

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 30 octombrie 2001, pag. 11.

BIBLIOGRAFIE:

Beke György, *Hepehupás Szilágyság* (Prin hârtoapele Sălajului), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

Mátyus Éva, Molnár Endre, *A zsibói református egyház története* (Istoria bisericii reformate din Jibou), Zsibó, 1996.

Andrei Mureşan, *Schiță monografică turistică a zonei în care este situat oraşul Jibou, privită din punct de vedere instructiv-educațional*, lucrare de gradul I, Jibou, 1975.

Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája*, 1901-1904.

Szilágysági Magyarok (Maghiarii din Sălaj), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1999.

Torony Erdély kapujában, tanulmányok Zsibó életéből (Turn în poarta Ardealului, studii despre viața din Jibou), Zsibó, 1996.

Expoziția „*Provincia provinciei*” de la biblioteca orăşenească, cuprinzând cărți ale autorilor jibouani, în bună parte cadre didactice din oraş

PROFESORI CĂRTURARI

La început de an şcolar, Biblioteca Orăşenească Jibou le reaminteşte elevilor, studenților, părinților şi dascălilor că a adunat un bogat şi variat fond documentar despre istoria şi cultura oraşului: cărți, fotocopii şi materiale în format electronic, scrise de învățătorii şi profesorii din localitate, de-a lungul a peste 100 de ani. Multe dintre ele au fost digitalizate şi pot fi citite pe internet, la adresa *http://www.bilet.go.ro/*

În capul listei se cuvine să aşezăm seculara monografie a lui Petri Mór, „*Szilágy vármegye monographiája*” (Monografia județului Sălaj), o operă monumentală în 6 tomuri publicate între 1901-1904. Alte informații se găsesc în „*Schița monografică a Sălagiului*”, întocmită de Dr. Dionisie Stoica şi Ioan P. Lazăr, tipărită în 1908, la Şimleu Silvaniei. Ambele cărți au fost fotocopiate de pe originalele puse la dispoziția noastră de profesorul Ion Ivănescu.

Învățătorul Dumitru Ilea, fost director de şcoală, ulterior promovat inspector şcolar, a tipărit în 1936 „*Monografia şcoalei primare din comuna Jibou*”. Autorul reia şi dezvoltă o afirmație a lui

Petri Mór, pentru a stabili o prioritate în domeniul învățământului: „*Cea dintâi grădină de copii din întreg Ardealul în era ungurească a fost înființată în Jibou.*” Mica, dar importanta lucrare a fost fotocopiată de pe originalul aflat în posesia profesorului Ioan Turcu.

Regretatul profesor Andrei Mureşan, fost director al Casei orăşeneşti de cultură, ne-a permis să reproducem pe situl bibliotecii lucrarea „*Schiță monografică turistică a zonei în care este situat oraşul Jibou privită din punct de vedere instructiv-educațional*” (1974). La vremea respectivă, ea a fost utilizată pentru documentare şi citată de ziaristul şi scriitorul Beke György în volumul „*Hepehupás Szilágyság*” (Prin hârtoapele Sălajului, 1975), carte prezentă în colecția bibliotecii.

Tot în 1974, doamna profesoară Eva Iacob Ianchiş a susținut lucrarea de diplomă „*Monografia istorică a oraşului Jibou*” la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj. Prin bunăvoința autoarei, un exemplar fotocopiat a fost pus la îndemâna cititorilor şi poate fi consultat la sala de lectură.

În 1996, cu prilejul bicentenarului Wesselényi Miklós, preotul reformat şi profesorul de religie Molnár Endre a tipărit „*A zsibói református egyház története*” (Istoria bisericii reformate din Jibou). Ulterior, lucrarea a fost reprodusă integral, sub forma unui capitol din volumul „*Torony Erdély kapujában. Tanulmányok Zsibó életéből*” (Turn la poarta Ardealului, 1996). Autorul a donat câte un exemplar din fiecare, pentru colecția bibliotecii orăşeneşti.

În antologia de texte şi studii istorice „*Torony Erdély kapujában*”, găsim şi o cronologie întocmită de profesorul Deák Zoltán, multă vreme director al secției cu predare în limba maghiară. Ea a fost tradusă în româneşte şi e accesibilă în ambele limbi pe internet. Ulterior, autorul a amplificat-o la dimensiunile unei lucrări de sine stătătoare, cuprinsă şi publicată în masivul volum omagial „*Szilágysági magyarok*” (Ungurii din Sălaj, 1999), capitol prezent şi pe situl bibliotecii.

În 2002, la cererea Primăriei şi Consiliului Local Jibou, profesorii Iosif Daróczi şi Gheorghe Coste au întocmit o mini-monografie, bogat ilustrată cu fotografii de profesorul Marin Grec. Alături de versiunile în limbile română şi maghiară, sunt prezente în text paralel traduceri în franceză, engleză şi germană, realizate de profesorii Rodica Moga, Marcel Petcu, Iosif Daróczi, Maria Ciocian, Gabriela Cosma, Carmen Banu.

Anul 2005 a oferit prilejul sărbătoririi a 800 de ani de la prima atestare documentară. Cu această ocazie profesorul şi publicistul Ion Ivănescu a publicat „*Jiboul la 800 de ani*”, carte publicată cu sprijinul Consiliului Local şi al Primăriei Jibou. În ea, îi găsim amintiți pe profesorii, învățătorii şi educatorii de la toate unitățile de învățământ din oraş, cu un accent aparte pe activitatea de la Liceul Teoretic, instituție care în 2007 îşi va sărbători semicentenarul.

Prilejul de sărbătoare a facilitat şi apariția unui album fotografic, realizat în condiții tipografice deosebite, de preşedintele UDMR, Sárközi Pál, împreună cu profesorii Boda Zoltán Dániel şi Csatlós Sándor: „*Zsibó képekben*” (1205-2005). El numără aproape 100 de pagini, ilustrate cu imagini alb-negru şi color. Cuvântul înainte şi prezentările de capitole au fost traduse în româneşte (Simone Györfi), engleză (Gabriela Cosma) şi germană (Czégényi Dóra).

Articol apărut în:
Someşul de Jibou, 8 / septembrie 2006, pag. 3.

BIBLIOGRAFIE:

Iosif Daróczi şi Gheorghe Coste, *Jibou 2002 (monografie)*, Jibou, 2002.

Ion Ivănescu, *Jiboul la 800 de ani*, Jibou, 2005.

Mátyus Éva, Molnár Endre, *A zsibói református egyház története* (Istoria bisericii reformate din Jibou), Zsibó, 1996.

Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája*, 1901-1904.

Andrei Mureşan, *Schiță monografică turistică a zonei în care este situat oraşul Jibou, privită din punct de vedere instructiv-educațional*, lucrare de gradul I, Jibou, 1975.

Dionisie Stoica şi Ioan P. Lazăr, *Schița monografică a Sălagiului*, Şimleu Silvaniei, 1908.

Szilágysági Magyarok (Maghiarii din Sălaj), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1999.

Torony Erdély kapujában, tanulmányok Zsibó életéből (Turn în poarta Ardealului, studii despre viața din Jibou), Zsibó, 1996.

Zsibó képekben 1205-2005, Jibou, 2005.

Expoziția „*Presa jibouană*” din holul bibliotecii orăşeneşti

REVISTELE ŞCOLARE DIN JIBOU

Biblioteca Orăşenească Jibou dispune de o bogată colecție de publicații realizate de-a lungul timpului de către elevii din oraş, îndrumați de cadre didactice entuziaste, convinse că educarea limbii şi simțului estetic nu se opreşte la poarta şcolii. Ori de câte ori am prins zvonul vreunei noi apariții, am insistat să ne procurăm un exemplar, pentru a fi păstrat pentru generațiile viitoare. Totodată, colecția a fost expusă cu prilejul fiecărei ediții a Zilelor Oraşului, lucru care a ajutat la popularizarea strădaniilor noastre. Articolul de față se bazează, în principal, pe revistele şcolare depuse la instituția noastră şi, în mai mică măsură, pe informațiile semnalate în presă sau în diferite lucrări de istorie.

Revista „*Mugur Mugurel*”, realizată de profesoarele Cornelia Rusu şi Eugenia Şerban de la Şcoala generală nr.1, constituie prima apariție de după 1968. Ea a fost înregistrată şi semnalată de Valentin Dărăban şi Doru E. Goron în articolul „*Contribuții la istoria presei româneşti în Sălaj*” (*Acta Musei Porolissensis*, vol.6, Zalău, Muzeul de Istorie şi Artă, 1982, p.473-501). Revista avea formatul

A4, a fost multiplicată prin dactilografiere şi a apărut între 1969-1972. Biblioteca orăşenească nu posedă o copie a colecției.

Prima apariție publicistică tipărită o reprezintă revista „*Lyceum*" de la Liceul de matematică-fizică, coordonată de tânărul profesor de limba română Aurel Păşcuț, mai târziu director al institutei. Numărul 1-2 a apărut în 1970 şi a fost urmat de încă un număr dublu. Conform datelor oferite de Valentin Dărăban şi Doru E. Goron, publicația a fost multiplicată la Intreprinderea Poligrafică Cluj (nr. 1-2) şi I.P.M. Baia Mare (nr. 3-4), într-un tiraj de 500 exemplare. Din monografia întocmită de profesorul Ion Ivănescu, aflăm că apariția ei a fost salutată, elogiind conținutul ei, de revista „*Tribuna*" din Cluj (an XIV, nr. 34/708 din 20 august 1970) şi de ziarul „*Năzuința*" din Zalău (an III, nr. 137 din 15 august 1970). Sumarul primului număr poate fi consultat pe situl bibliotecii orăşeneşti, „*Bilet de voie*" (*www.bilet.go.ro*), împreună cu o selecție ce cuprinde câteva articole reprezentative: Vasile Fati - *Grădina botanică şcolară, un auxiliar important pentru studiul botanicii*, Ion Ivănescu - *Consemnări într-un muzeu*, Aurel Păşcuț - *Rânduri despre tânăra poezie românească*. Apelăm la ajutorul cadrelor didactice sau la bunăvoința foştilor elevi şi-i rugăm să ne doneze sau să ne permită să copiem şi numărul 3-4.

Nu cunoaştem existența altor reviste şcolare apărute în perioada 1968-1989.

Liceul teoretic din Jibou a revenit în atenția publicului cititor în Anul Eminescu (2000), cu „*revista de cultură şi divertisment a elevilor*" numită sugestiv „*Cuvinte regăsite*". Ea poartă ca motto: „*Nimic nu e posibil când totul e posibil.*" Toate cele 5 numere apărute până în decembrie 2002 (data trecută pe copertă) au fost coordonate de profesorul şi poetul Viorel Tăutan, autorul plachetelor de versuri „*Jurnal în răspântii*" (Dacia, 1997) şi „*Gesturi în oglindă*" (Paralela 45, 2002). Revista a apărut tipărită, în format A4, cu un număr variabil de pagini: 16 (1/iunie-noiembrie 2000), 28 (2/ianuarie-aprilie 2001), 24 (3/probabil toamna anului 2001), 20 (4/mai 2002), 16 (5/decembrie 2002).

În „*Argument*" din numărul de debut se precizează că publicația „*se adresează cu prioritate elevilor, însă nu refuzăm colaborarea dascălilor din şcoala noastră*". Începând cu numărul doi, ea a cuprins şi suplimentul „*Viața noastră, ce facem cu ea?*" Rând pe rând, din redacție au făcut parte liceenii Raluca Anton, Adela Bujor,

Alin Hodiş, Alexandru Temeş, Szabó Enikő, Raul Buduşan, Miriam Corina Chiş, Cristina Ciocan, Paula Sighițean, Alexandrina Bîgi, Anamaria Deac, Linda Hamid, Fehér Timea şi mulți alții. O parte dintre materialele publicate aici au fost postate pe situl liceului: *www.licjibou.as.ro*, la realizarea căruia a contribuit substanțial elevul Andrei Avram. Să remarcăm articolul „*De ce Ion Agârbiceanu*?" din numărul 4, unde directorul de atunci, profesorul Aurel Păşcuț, motivează alegerea marelui scriitor drept patron spiritual al liceului, lăcaş de luminare şi educare a tinerei generații, aflat peste drum de casa unde au locuit frații şi surorile prozatorului.

După Revoluție, prima revistă şcolară din Jibou a fost realizată de elevii de la Şcoala generală nr. 1 (azi: Grup Şcolar „Octavian Goga"), coordonați de profesoara şi poeta Györfi-Deák Elisabeta Simone, autoarea volumului de poezie „*Galaxia cotidiană*" (Marineasa, 1999). De dimensiuni modeste: o foaie A4 mărunt tipărită pe ambele fețe, ea a fost botezată „*Fițuica*", un nume familiar elevilor, incitant, uşor de reținut. Această „*foaie a elevilor*" a debutat deodată cu postul de televiziune ProTV, în 1 Decembrie 1995. În răstimpul a nouă ani şcolari, sub conducerea directorilor Ioan Turcu şi, ulterior, Ioan Şerban, mica revistă a înregistrat 78 de apariții, unele cu un sumar de 4 pagini, dintre care să amintim nr.7 (16) din 14 februarie 1997, dedicat Sfântului Valentin, realizat de profesoara Gabriela Cosma împreună cu elevii de la liceul din localitate. În 2003, nr. 7 (65) din 20 martie, realizat de profesoara Leontina Şerban şi dedicat Săptămânii Francofoniei, a numărat chiar 32 pagini.

„*Fițuica*" a fost laureată de mai multe ori la concursul revistelor şcolare (1999, 2001, 2002, 2003), iar în vara anului 2004 elevii din redacție au participat la Tabăra Junior.ro de la Leghia - județul Cluj, organizată de Societatea Română de Radiodifuziune. Directoarea taberei a fost doamna Mara Popa, astăzi realizatoarea emisiunii pentru copii „*Baloane de săpun*", difuzată în fiecare duminică dimineața pe postul „Radio România Cultural". Numerele au fost multiplicate prin fotocopiere, de obicei într-un tiraj de 100 exemplare, de sponsorul Banca Română pentru Dezvoltare, filiala Jibou, prin grija domnului director Ioan Ianc.

Odată cu transformarea celei mai vechi şcoli gimnaziale din oraş în Grupul şcolar „Octavian Goga", componența publicului țintă s-a modificat considerabil şi „*Fițuica*" s-a transformat în

„*Interferențe*”, o revistă semestrială, tipărită în 500 exemplare, 28 pagini A4, copertă policromă. Încă de la prima apariție, ea a fost distinsă cu premiul II la ediția 2005 a concursului revistelor şcolare. În ultimii ani activitatea publicistică a micilor condeieri a fost susținută constant de Vasile Borota, fost elev al şcolii, astăzi om de afaceri în Portland, S.U.A., care a donat laboratorului de informatică mai multe calculatoare MacIntosh (Power PC) şi a sprijinit financiar ultimele apariții publicistice.

Biblioteca Orăşenească Jibou se mândreşte cu o mai veche şi fructuoasă colaborare cu Şcoala gimnazială nr. 2 din localitate. În vremea când minirevista „*Bilet de voie*” (8 numere, 13 septembrie 1996 - 25 august 1999) apărea pe hârtie, instituția noastră a editat şi un supliment literar pentru copii, botezat „*Bilețel de voie*”. Realizat cu sprijinul profesoarei Eva Ianchiş, el a numărat 5 apariții: Crăciun 1996; Paşti 1997; Înălțare 1997; 1 Iunie 1998; 21 mai 1999. Să remarcăm faptul că în foaia de format A4, pliată în 4, a debutat Miriam Chiş, o elevă ce a câştigat ulterior mai multe concursuri literare şi a devenit într-o vreme redactor-şef al revistei liceului, „*Cuvinte regăsite*”, azi studentă. Precum am mai amintit, „*Bilet de voie*” s-a transformat în 2002 într-un sit pe internet, definit ca „*Arhiva electronică on-line a principalelor documente şi mărturii ce se referă la istoria şi cultura oraşului Jibou*”, unde veți găsi mai multe informații despre presa jibouană.

Primul număr al revistei „*Nebănuitele trepte*” a apărut în 1 noiembrie 2000. El şi următoarele au fost realizate de elevii clasei a V-a C, sub îndrumarea profesorului de geografie Iosif Daróczi. Numerele 1-5 au fost realizate câte o foaie de format A4, împăturită în 3. Numărul festiv de Crăciun din 2001 a fost un pic mai gros, cuprinzând 6 pagini. Toate aparițiile au fost multiplicate prin fotocopiere. Numerele au avut un caracter tematic, pe două serii: Literatură (1/1 noiembrie 2000; 3/ianuarie 2001; 5/martie 2001; 6/Crăciun 2001) şi Geografie (2/decembrie 2000; 4/februarie 2001).

„*Pietre pentru templul meu*” reprezintă o certă reuşită. Subintitulată „revistă pentru cultură şi divertisment a elevilor de la Şcoala «Lucian Blaga» din Jibou”, realizată de soții Sorina şi Emil Pop-Cozac, ea a fost lansată la sfârşitul lunii mai 2002, în cadrul festiv al schimbării numelui instituției din Şcoala gimnazială nr. 2 în Şcoala „Lucian Blaga”. Festivitățile au fost integrate în ciclul de manifestări prilejuite de prima ediție a Zilelor Oraşului. „*Pietre pentru*

templul meu” reprezintă o „*sugestivă metaforă a verbului care se instituie în lume ca o redare fidelă a modelului prim al realităţii*” şi „*e sinonimă cu zidirea sufletească*” (Sorina Pop-Cozac). Din cuprins, să remarcăm articolul „*De la nr.2 la «Lucian Blaga»*”, semnat de profesorul Gheorghe Moga, fost director al instituţiei (articol postat pe „*Bilet de voie*”) şi poemul „*La Villa Chybur*” semnat de poetul Viorel Mureşan, profesor la această şcoală.

Altminteri, *Viorel Mureşan* e şi redactorul şef al revistei „*Unu*” din Oradea, autorul volumelor „*Scrisori din muzeul pendulelor*” (Albatros, 1982), „*Biblioteca de os*” (Dacia, 1991), „*Pietrele nimicului*” (Dacia, 1995), „*Ramele Nordului*” (1998) şi „*Lumina absentă*” (Paralela 45, 2000), colaborator al mai multor reviste culturale importante din ţară, poet optzecist amintit în mai multe dicţionare şi istorii literare. Să amintim aici apariţia omagială „Viorel Mureşan - 50”, realizată de poetul şi profesorul Viorel Tăutan şi lansată în 1 aprilie 2003, an în care colegul şi prietenul său împlinea 50 de ani.

Anul 2005 a adus revistelor de gimnaziu realizate de elevii de la Şcoala „Lucian Blaga” o serie de premii, la categoriile reviste de profil şi reviste de clasă. Conform datelor publicate în cotidianul „*Graiul Sălajului*” din 30 mai 2005, printre laureaţi se numără revista „*Micii sanitari*”, format A4, multiplicată pe imprimantă color, realizată de elevii din claselor a II-a A, îndrumaţi de învăţătoarele Sanda Vereş, Ana Hideg, Eugenia Moldovan, Virginia Oniga şi Irina Borzan. Învăţătoarea Sanda Vereş a realizat separat, împreună cu şcolarii din clasa a II-a C, şi revista „*Universul copiilor*”, în aceleaşi condiţii grafice. La aceeaşi categorie, un alt premiu a fost câştigat de revista „*Suflet de copil*”, realizată de micii condeieri din clasa a IV-a A, învăţătoare Daniela Coste. La concurs a participat, fără să obţină un premiu, şi „*Gânduri*”, revista claselor a III-a, coordonată de învăţătoarele *Angela Măsălar*, *Florica Berar*, *Livia Fazacaş* şi *Eva Moldovan*.

O apariţie deosebită în peisajul publicistic contemporan o constituie „*Dascăli de nota 10*”, o revistă format A4, de 74 pagini, rezultatul unui proiect iniţiat şi dus la capăt de învăţătorii din această şcoală. Acest veritabil caiet metodic poartă ca motto un citat din Nicolae Iorga: „*Şcoala trebuie să te înveţe a fi propriul tău dascăl, cel mai bun şi cel mai aspru.*” Directorul şcolii, profesorul Gheorghe Coste, precizează în „*Cuvântul înainte*”: „*Nota 10 reprezintă ţelul*

suprem spre care tinde orice persoană care respectă şi se respectă.” Alături de învăţătorii din şcoală, publică articole şi educatoarele de la toate cele trei grădiniţe din oraş. Să remarcăm, ca apropiat de sfera de interese a bibliotecii, articolul „*Ce cărţi a mai citit copilul meu?*” de învăţătoarea Eugenia Moldovan.

Tot în primăvara anului 2005, elevii de la Şcoala „Lucian Blaga” au participat la Programul „Eco-Şcoala”, ocazie cu care au editat mai multe lucrări cu conţinut ecologic. Revista „*Floare de colţ*”, realizată de şcolarii îndrumaţi de învăţătoarele Sanda Vereş, Ana Hideg, Eugenia Moldovan şi Irina Borzan, cuprinde poveşti şi întâmplări, poezii, ghicitori, sfaturi şi jocuri... isteţe. Printre documentele manifestării se numără şi un Proiect, ce cuprinde un Eco-Cod întocmit cu înţelepciune. Să remarcăm şi manifestul „*S.O.S. - Planeta albastră*”, realizat de elevele Iulia Pop-Cozac şi Dana Bălaie.

Articol apărut în:
Caiete silvane, 6 / iulie 2005, pag. 19.

BIBLIOGRAFIE:

Valentin Dărăban şi Doru E. Goron, *Contribuţii la istoria presei româneşti în Sălaj*. În revista: *Acta Musei Porolissensis*, vol.6, Zalău, Muzeul de Istorie şi Artă, 1982, p.473-501.

Györfi-Deák Elisabeta, *Galaxia cotidiană*, Editura Marineasa, Timişoara, 1999.

Viorel Mureşan, *Scrisori din muzeul pendulelor*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.

Viorel Mureşan, *Biblioteca de os,* Editura Dacia, 1991.

Viorel Mureşan, *Pietrele nimicului*, Editura Dacia, 1995.

Viorel Mureşan, *Ramele Nordului*, Editura Dacia, 1998.

Viorel Mureşan, *Lumina absentă*, Editura Paralela 45, 2000.

Viorel Tăutan, *Jurnal în răspântii*, Editrua Dacia, Cluj, 1997.

Viorel Tăutan, *Gesturi în oglindă*” Editura Paralela 45, Bucureşti, 2002.

Copiii de la secția maghiară a Grădiniței nr. 2 pe scenă, pregătiți de educatoarea Molnár Ilóna, la cea de-a doua ediții a Zilelor Oraşului Jibou (23-25 mai 2003)

SĂRBĂTORILE DIN FLORAR

ARBORELE DE MAI

Denumirea populară a lunii mai este florar, menită să sublinieze faptul că e perioada cea mai frumoasă a primăverii. Luna începe cu Armindenul, sărbătoare contopită ulterior cu proletarul 1 Mai, ziua internațională a celor ce muncesc (şi cu brațele, şi cu mintea). În calendarul ortodox este ziua Sfântului Prooroc Ieremia, iar catolicii îl prăznuiesc pe Sfântul Iosif, tâmplarul. Din vremea celților păgâni, a rămas obiceiul de a se înălța un copac tânăr, cu câteva ramuri în vârf, uneori împodobit cu panglici colorate, numit Arbore de Mai. Tradiția a fost preluată de creştini, cu explicația că atunci când Pruncul divin a fost ascuns în Bethleem de ostaşii regelui Irod, cineva a pus o ramură înaltă înfrunzită la poarta casei unde se adăpostiseră Iosif şi Maria, ca ucigaşii de prunci să meargă la sigur. Când au aflat tărăşenia, credincioşii şi-au pus şi ei câte una şi i-au zăpăcit pe soldați.

„MAJÁLIS” LA CASTELUL DIN JIBOU

De Armindeni, lumea ieşea la iarbă verde şi se tăvălea în mod obligatoriu prin ea, apoi, dacă îşi permitea, frigea un miel şi bea vin roşu cu pelin, „pentru înnoirea sângelui”. La castelul Wesselényi din Jibou, se organiza o petrecere în fazanărie. Conform celor consemnate de doamna învăţătoare Molnárné Szántó Erzsébet, la eveniment participa toată suflarea: aristocraţi, haiduci, târgoveţi, argaţi, funcţionari, plugari. Lumea se îmbrăca simplu, fără bijuterii şi zorzoane, conştientă că nu poate să concureze cu frumuseţile naturii. Fetele ieşeau la dans, iar băieţii se întreceau la căţărat, încercând să adune lucrurile atârnate în vârful Arborelui de Mai. Se organiza o tombolă, iar banii adunaţi erau folosiţi pentru nevoile bisericii sau pentru ajutorarea familiilor sărace. În secuime, flăcăul aducea iubitei un astfel de semn, numit acolo „creanga lui Iacob” (jakabfa) sau „pomul zorilor” (hajnalfa). În Anglia, tinerii împleteau cununi de flori, pe care le atârnau pe ramurile înverzite aşezate la ferestre; Sir James George Frazer ne spune că în departamentul francez Mayenne, băieţii numiţi Maillotins obişnuiau să meargă cu o creangă verde în mână din gospodărie în gospodărie şi cântau colinde pentru care primeau bani sau băutură.

SFINŢII FRIGUROŞI

În mai, am scăpat de frigul iernii, totuşi rămâne pericolul brumelor sau al îngheţului. Ca să-şi ferească holdele şi livezile de efectele temperaturilor coborâte, ungurii sărbătoresc câţiva sfinţi geroşi preluaţi de la călugării nemţi, odată cu trecerea la creştinism: Pongrác (din grecul Pancratius, „atotputernic, atotstăpânitor”, celebrat în 12 mai), Szervác (din latinul „Servatius”, cândva episcop într-o localitate aflată acum în Belgia, ţinut în 13 mai), Bonifác (din latinul Bonifatius, „cel favorizat de soartă”, 14 mai) şi temutul Orbán (din latinul Urban, „orăşeanul”, cu semnul de „*om cultivat, educat, politicos*”, prăznuit în 25 mai). Numele ultimului a fost purtat de mai mulţi papi, dintre care cel mai cunoscut este Urban al II-lea, iniţiatorul primei Cruciade.

CĂLUŞUL ÎMPOTRIVA IELELOR

Au loc la 50 de zile după Paşti şi la 10 zile după Ispas (Înălţare). Întrucât în 2007 Paştile au fost devreme (8 aprilie), Înălţarea

Domnului a avut loc în 17 mai, iar Rusaliile urmează în 27 mai. În vechime, aceasta era perioada când jucau Căluşarii, cete feciorești chemate să alunge răul pricinuit de iele, fecioare ce locuiau în văzduh şi aveau puteri supranaturale. Se zicea că ele jucau noaptea în poieni şi dacă erau zărite de un trecător, îl luau la dans şi răsuceau prin văzduh, lăsându-l apoi să cadă pe pământ. Dimitrie Cantemir, domnitorul cărturar, a scris în „*Descrierea Moldovei*" că ceata de căluşari era formată dintr-un număr impar de dansatori (7, 9 sau 11), jurați să rămână curați şi să vină împreună cu ceilalți vreme de 9 ani. În tot răstimpul sărbătorii, flăcăii dormeau sub acoperişul bisericii şi ziceau că, dacă s-ar odihni într-alt loc, „*i-ar căzni de îndată strigoaicele*".

CRAIUL DE VARĂ

În 27 mai 1822, Wesselényi Miklós îşi nota stupefiat în jurnal că englezii sărbătoresc o singură zi de Rusalii, iar luni totul revine la normal, prăvăliile se deschid, oamenii merg la lucru. În Ardeal, sărbătoarea dura uneori o săptămână încheiată. După slujba religioasă, feciorii alegeau un crai şi câțiva tovarăşi, judecători cu puteri depline, meniți să pună sub semnul întrebării moralitatea hotărârilor luate peste an de forurile oficiale, obicei similar cu „*roțile de foc*" şi strigăturile peste sat. „*Domnia lor*" trecătoare (*pünkösdi királyság*) este amintită în documente încă din secolul la XVI-lea. În unele locuri, precum în satele someşene din jurul Gherlei, ca să nu iasă scântei, Craiul de Rusalii era înlocuit de un boulean frumos împodobit cu flori. În părțile dunărene ale Ungariei, se alegea un rege şi o regină, iar crăiasa era săltată cât mai sus, pentru a-i arăta cânepii cât de înaltă să crească.

BREAK DANCE ŞI DIPLOME SEMICENTENARE

În Jibou, prima ediție a zilelor oraşului a fost organizată în 23-26 mai 2002. Cu excepția ediției aniversare din 2005, când oraşul de pe Someş a sărbătorit la începutul lunii august 800 de ani de la prima atestare documentară, celelalte manifestări au fost organizate la sfârşitul lunii mai. În 2003, cu această ocazie a avut loc deschiderea oficială a Parcului Industrial. În mai multe rânduri, manifestarea a coincis cu festivalul internațional de dans pentru copii „Someş, cântecele tale". După concursul „*Allegretto*" al preşcolarilor şi

tradiționalul „*Dialog dintre şcoli*”, pe scena instalată în fața casei de cultură au evoluat atât formații şi solişti de muzică populară, cât şi trupe de muzică uşoară sau country. La primele două ediții, spectacolele au fost transmise de un car de televiziune de la TVR Cluj, care va reveni în acest an şi duminică, 27 mai, va transmite emisiunea „*Vine Cluju' pe la noi*”. Surpriza absolută a zilelor oraşului din 2007 este organizarea primei ediții „*BBoy Jam Jibou - Battle Break Dance*”. O altă noutate o constituie acordarea diplomelor „*50 de ani de căsnicie*”. Din program, să mai remarcăm parada moto şi demonstrațiile de grafitti, distracții programate sâmbătă. Ca de obicei, manifestarea se va încheia duminică seara, cu un foc de artificii.

Articol apărut în:
Sălajul European, An I, nr. 31 / 25 mai 2007.

BIBLIOGRAFIE:

Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editura Ion Creangă, Bucureşti, 1978.

James George Frazer, *Creanga de aur*, Editura Minerva, Bucureşti, 1980.

Wesselényi Miklós, *Útinapló* 1821-1822, Concordia, Kolozsvár, 1925.

Corul de copii din biserica romano-catolică sărbătoreşte Naşterea Domnului (25 decembrie 2009)

SĂRBĂTORILE LA MAGHIARI

CALENDARUL DULCE

Sărbătorile de iarnă debutează la ungurii catolici împreună cu Adventul, un fel de început al postului de Crăciun, care însă durează numai patru săptămâni, față de şase, câte sunt la români. Numele de „Advent” provine din latină şi a fost tradus în maghiară ca „Úrjövet”, adică „Venirea Domnului”. În prima zi, e obiceiul să se facă o cunună din cetini de brad, împodobită cu nuci poleite, conuri de brad aurite, funde roşii şi patru lumânări. Pe rând, în fiecare duminică de până la Crăciun, se aprinde câte o lumânare. Adventul este sărbătorit în acelaşi chip şi de credincioşii reformați, dar fără obligația de a posti în această perioadă.

Mai mult chiar, calviniştii unguri au preluat de la protestanții germani datina calendarului de Advent, obicei promovat şi de fabricanții elvețieni de ciocolată: o cutie mare de bomboane, acoperită cu un carton colorat, care-l reprezintă pe Moş Crăciun, prevăzută cu mai multe ferăstruici, de unde copilul are voie să

scoată în fiecare zi câte ceva: ba un marțipan, ba o caramea, ba o fondantă. Am văzut şi cutii care aveau imprimate pe spatele fiecărei ferăstruici câte un mesaj, de obicei, versete din Evanghelie ori îndemnuri educative .

SFÂNTUL NICOLAE

Poartă numele de „Mikulás” (Miculaş) şi vine în seara dinaintea zilei de Sfântul Nicolae. El cercetează ghetuțele puse de copii în fereastră. Moşul este însoțit de o ceată de drăcuşori, care se numesc „Krampusz” (Crampus) ori, mai alintat, „Krampuszkák”. Dacă ghetele ori cismulițele sunt văcsuite, atunci „Mikulás” le umple cu dulciuri, fructe exotice, nuci. Jucăriile au apărut mai recent, de când sărbătoarea cu pricina a căpătat renumele de „Kis Karácsony”, adică de Crăciunul cel mic. În mod tradițional, Moşul le aducea doar dulciuri copiilor care-şi ascultau părinții (vă întreb eu, cine a văzut babă frumoasă şi copil cuminte ?). Odraslele neastâmpărate erau date pe mâna drăcuşorilor, care-i băteau cu nuieluşele de mesteacăn, ce poartă numele de „virgács” (virgaci).

SFÂNTA LUCIA

13 decembrie e o zi magică. Gospodina intră noaptea în cotețul găinilor şi tulbură somnul ouătoarelor cu următoarea formulă magică:

„*Găinile mele tot câte-un ou, ou, ou,*
Ale altora doar cot, cot, cot.”

Ori smulge un pai din acoperişul casei vecine şi îl lipeşte pe partea laterală a cuptorului. Ca urmare, ei i se vor înmulți orătăniile, în aceeeaşi măsură în care va scădea numărul păsăretului din vecini. În acelaşi scop, se poate fura şi o aşchie de lemn, care se pune sub cuibul găinii.

La acțiunea de sporire a producției de ouă participă şi tineretul. Copiii se strecoară până la gardul ce împrejmuieşte ograda vecină şi strigă:

„*Aici mare să fie cotcodăceala,*
Iar la noi, ouă-n toată vara.”

Bineînțeles, de obicei, afacerea se termină cu o păruială generală între copiii vecini.

Tot de Sfânta Lucia, cel care doreşte să descopere vrăjitoarele din sat, se apucă să facă un scaun, care va fi isprăvit exact de Crăciun. Îndrăznețul trebuie să facă în fiecare zi câte o componentă, dar numai una, altfel lucrează degeaba, scaunul va fi unul obişnuit. De Crăciun, părțile se fixează cu cuie, cu grijă ca două bucăți să fie prinse doar de câte un singur cui, apoi curiosul merge cu el la biserică, se aşează în pridvor şi examinează lumea ce vine la slujbă.

COLINDATUL

Credincioşi reformați au părăsit o seamă de obiceiuri. Cum perceptele religioase interzic cultul sfinților şi reprezentarea chipului Mântuitorului ori al lui Dumnezeu, calviniştii n-o sărbătoresc pe Sfânta Lucia şi nici nu organizează cete de irozi, în schimb țin la mare cinste cântările şi colindatul de Crăciun. Grupurile de colindători, formate numai din băieți, de obicei de vârstă şcolară, trec pe la rude, pe la oamenii mai înstăriți, pe la oficialitățile din sat (preot, cantor, învățător, notar, etc.) şi-i cheamă să se bucure de naşterea Pruncului divin împreună cu ei. Unele colinde sunt cuprinse în cartea de cântări bisericeşti, altele, mai din prostime, sună uneori înduioşător de naiv, precum „Kis Karácsony, nagy Karácsony”, unde se zice că dacă podul casei nu-i plin de cârnați, Crăciunul nici nu-i sărbătoare. Colindatul se face în tindă sau în curte, adesea în protestele vehemente ale dulăilor, ce se trezesc legați la căderea serii. Copiii sunt răsplătiți de obicei cu bani, dar mai primesc şi dulciuri, nuci, mere ori portocale. Cine nu primeşte colindătorii, se poate trezi a doua zi de dimineață că nu mai are poartă şi va fi nevoit să colinde toată ulița sau întreg hotarul ca să şi-o regăsească.

DANSUL DE CRĂCIUN

La începutul Adventului, flăcăii începeau nişte pregătiri mai aparte pentru sărbătoare. Îşi alegeau un şef, care se îngrijea dintâi să găsească o sală încăpătoare, potrivită pentru Balul Crăciunului. Odată aleasă, fiecare se străduia să aducă cel mai bun vin al său, colaci şi bucate preparate din carne de porc. O zi anume era

rezervată pentru a aduce din pădure lemnele necesare încălzirii încăperii şi a le crăpa.

În satele mari, cu mai multe uliţe, erau mai multe astfel de locuri şi feciorii se concurau reciproc încercând să arvunească cea mai bună „bandă” de hegheduşi, adică o ceată de lăutari, formată de obicei din: un „primaş” (vioara întâi), un „contraş” (contrabasistul), un ţambalagiu şi un clarinetist, care trăiau ca regii vreme de trei zile, fiind găzduiţi de obicei în şura „celui mai mare peste feciori”.

Balul începea în seara primei zile de Crăciun şi ţinea vreme de trei zile. Dacă în prima seară participau cu toţii, mici şi mari, plus rudele venite în ospeţie şi lucrurile decurgeau într-o atmosferă cu adevărat sărbătorească, în cea de-a doua zi de Crăciun patimile se încingeau şi adesea petrecerea se termina cu o bătaie ca în filme. Cauza era de fiecare dată alta: o fată mai fâşneaţă, o jignire neştearsă, o târguială înşelătoare, o problemă de întâietate, cine ştie ce alt orgoliu nesatisfăcut. Drept semn, mai întâi se spărgeau lămpile de petrol, ca femeile, fetele şi copiii să se refugieze pe băncile aşezate de-a lungul pereţilor, după care flăcăii se apucau să-şi regleze conturile pe întuneric. În dimineaţa celei de-a treia zi, învinşii îşi oblojeau rănile şi se întorceau să-şi continue petrecerea alături de învingători, consolându-se cu ideea că, lasă, la anul le-o arătăm noi !

PUTEREA BOBULUI DE MUŞTAR

Cum iarna nu prea e de lucru, în multe sate maghiare se sărbătorea, după zilele închinate celor ce poartă numele de István (Ştefan - 26 decembrie) şi János (Ioan - 27 decembrie), şi cea de-a patra zi de Crăciun, cunoscută ca sărbătoarea „sfinţilor mărunţi” (28 decembrie). În această zi, bărbaţii treceau pe la casele cunoscuţilor, chemau gospodina şi-i susţineau că i-a trimis nevasta după un bob de muştar, ca să li se vindece cocoşul. Drept care, stăpâna casei scotea măturoiul din ramuri de mesteacăn sau de nuiele ascuns după uşă şi-i aleluia pe toţi, ca apoi să-i aşeze la masă, unde îi ospeţea cu băutură şi colaci.

Dar nu numai mahmurii umblau după boabe de muştar, ci şi copiii, grupaţi în cete de câte 3-4 băieţi, care cereau mărunta mirodenie în numele lui David şi al sfinţilor mărunţi (că i-a trimis

mama, tot pentru lecuirea cocoşului). După ce gospodina îi bătea cu mătura, îi împăca împărțindu-le bani mărunți şi felii de cozonac.

ANUL NOU

În noaptea dintre ani, în satele ungureşti se trăgeau clopotele la miezul nopții, iar pe înălțimi se aprindeau focuri uriaşe, ale căror flăcări se întindeau până la cer. Flăcăii se distrau aruncând şomoioage de paie cât mai sus în aer, care între timp au fost înlocuite cu focurile de artificii, menite să alunge întunericul lungilor nopți de iarnă.

Bătrânii luau toate măsurile cuvenite ca nu cumva să se stingă focul în vatră. Gospodinele se fereau anume să uite vreo haină spălată pe frânghia de rufe în această noapte, altminteri riscau să provoace o tragedie, căci în casa respectivă urma să se spânzure cineva în cursul anului ce urma.

Multe dintre celelalte superstiții legate de prima zi a anului se găsesc atât la români, cât şi la unguri, precum şi la alte popoare.

Gospodarul trebuie să se trezească dis de dimineață, să dea de mâncare la vite, înainte de apariția zorilor. Cine leneveşte nu va avea spor un an întreg.

În prima zi, nu se dă nimic în afară din casă, altfel tot anul va fi păgubos. Copiii se străduiesc să fie cât mai liniştiți, căci cine este bătut în prima zi din an, va căpăta bătaie tot anul. Cine se ceartă, va suporta urmările vreme de 365 de zile. Orice acțiune va determina un efect de lungă durată. De aceea, oamenii se străduiesc să fie veseli, să aibă de toate în casă, să nu fie nevoiți să facă munci grele sau neplăcute, ca să le meargă bine tot anul.

Bucatele mîncate în această zi au fost pregătite din timp. Ele sunt obligatoriu din carne de porc, nicidecum din carne de pasăre, deoarece porcul râmă (răscoleşte pământul) înainte, în vreme ce găinile, bibilicile, curcile scurmă înapoi.

În noaptea de Anul nou se fac şi previziuni, fie pentru a desluşi destinul oamenilor (la oraş, în ceaşca de cafea; la țară se toarnă plumb topit în apă rece), fie pentru a afla cum vor evolua condițiile meteorologice. Foarte popular este calendarul de ceapă, şi el întâlnit atât la unguri, cât şi la români: dintr-o ceapă se desprind 12 foi, corespunzătoare celor 12 luni, în care se presară sare. Dacă sarea

se topeşte până dimineaţa într-una dintre foi, luna respectivă va fi ploioasă; în caz contrar, ea va fi secetoasă.

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 22 decembrie 2001, pag. 2.

BIBLIOGRAFIE:

Beke György, *Hepehupás Szilágyság* (Prin hârtoapele Sălajului), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

Horváth István, *Magyarózdi toronyalja, irói falurajz*, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1971.

Ráth-Végh István, *Két évezred babonái*, Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1955.

Statuia lui Ion Agârbiceanu din fața liceului teoretic omonim, operă a sculptorului Sepsi József din Zalău, dezvelită în 2001.

O STRADĂ PENTRU ION AGÂRBICEANU

Avem o stradă numită aiurea, cea care începe în centrul oraşului şi merge către Someş-Odorhei. O fi ea trecută în acte ca Tudor Vladimirescu, dar denumirea i se potriveşte ca nuca în perete. Ce-are de-a face căpetenia de panduri cu Jiboul? (*Că nu-i Oltul ca Someşul nost'.*) Cine a răsbotezat-o aşa, când a trebuit să-i schimbe numele unguresc de Alszeg, deaorece poate i s-a părut că sună prea domneşte (în traducere: „*Partea de Jos*”), a făcut-o la repezeală. Nu m-aş mira să aud că i-a venit ideea uitându-se la o bancnotă de 25 de lei. Totuşi ar fi trebuit să stea, să se gândească. Dacă tot a găsit de cuviință să-i pună un nume terminat în „-escu”, mai bine i-ar fi spus Nicolae Iorga. Marele istoric măcar a scos capul pe fereastră, atunci când trenul care-l ducea la Şulimeghi (Ulmenii de azi) s-a oprit în gară, apoi şi-a notat în jurnalul de călătorie: „*După Surduc ajungem la Jibău, unde numărul nostru e mic pe lângă al străinilor...*” Mai străin decât Tudor Vladimirescu nici că se putea să fie.

M-am bucurat când profesorii şi directorul Aurel Păşcuț de la Liceul Teoretic au cerut inspectoratului județean ca şcoala lor să poarte numele scriitorului Ion Agârbiceanu. Ulterior, în revista „Cuvinte regăsite" (4/2002), domnul Păşcuț a publicat articolul „*De ce «Ion Agârbiceanu»*?", unde motiva: „*În lecturile noastre am aflat că, deşi s-a născut şi a copilărit în comuna Cenade de pe Târnave, pe care o evocă cu nostalgie, în primii ani ai sec. XX viitorul scriitor, în urma mutării familiei la Someş-Odorhei (7 km. de Jibou) pe domeniile Şuluțiu (fundația metropolitană al cărui bursier era Agârbiceanu), cunoaşte lumea locuitorilor de pe Someş. În vacanțe, aici desfăşura o vie activitate culturală. Adesea juca teatru cu alți studenți din comunele apropiate, aflați şi ei în vacanță, făcând proiectele culturale în spiritul societății de lectură «Petru Maior» care-i îndemna să propage lectura națională în mediul sătesc...*"

Într-adevăr, precum arată cercetătorul Ioan Muscă în „*Documente privind activitatea Despărțământului Jibou al Astrei (1912-1918)*", Nicolae Agârbiceanu, tatăl scriitorului, a fost printre primii care s-a înscris în filiala din Jibou a asociației transilvănene. În „*Monografia şcoalei primare din comuna Jibou*", inspectorul şcolar Dumitru Ilea, fost director al instituției despre care a scris, aminteşte printre activitățile şcolare organizate în 1929 „*conferința* «Cum se prăznueşte Unirea» *de Ioan Agârbiceanu scriitor Cluj*".

Poetul Viorel Tăutan a evocat recent, în revista „*Caiete silvane*" (6/2005), întâlnirea din copilărie cu prozatorul care a scris seninele „*File din cartea naturii*", trista povestire „*Fefeleaga*", precum şi o serie de romane, dintre care criticii amintesc cel mai adesea „*Strigoiul*" şi „*Arhanghelii*": „*Când ne-am apropiat de casa Agârbiceanu, cum era cunoscută de către localnici construcția somptuoasă din vecinătatea Sinagogii, din curtea casei tocmai ieşea un bărbat bătrân cu barba mare aproape complet încărunțită, tăiată drept. Era îmbrăcat în haine de culoare închisă, iar în mână ținea o geantă*". Este casa de la numărul 28, unde a fost găzduit monografistul Ion Ivănescu, pe atunci tânăr profesor de istorie. Azi, ea aparține poştaşului Cornel Gogota, care a cumpărat-o de la rudele scriitorului, atunci când ele s-au mutat la Baia Mare.

Marele scriitor, părintele Ion Agârbiceanu merită mai mult decât o statuie în fața liceului. O tăbliță comemorativă pe peretele casei unde a locuit atunci când l-a vizitat pe fratele său Vasile ar fi un lucru

nu prea scump şi bine venit, dar adevărata cinstire ar fi ca strada pe unde a trecut de atâtea ori să-i poarte numele.

Articol apărut în:
Someşul de Jibou, 3 / iulie 2006, pag. 1.

BIBLIOGRAFIE:

Ioan Muscă, *Documente privind activitatea Despărțământului Jibou al Astrei (1912-1918)*. În revista: *Acta Musei Porolissensis*, XIX, Zalău, Muzeul de Istorie şi Artă, 1995. p.237-278.

Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal şi Țara Ungurească la 1906*, Bucureşti, 1906.

Andrei Mureşan, *Schiță monografică turistică a zonei în care este situat oraşul Jibou, privită din punct de vedere instructiv-educațional*, lucrare de gradul I, Jibou, 1975.

Szilágysági Magyarok (Maghiarii din Sălaj), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1999.

Torony Erdély kapujában, tanulmányok Zsibó életéből (Turn în poarta Ardealului, studii despre viața din Jibou), Zsibó, 1996.

Redacția revistei „Caiete Silvane” la Jibou, în 2008.
De la stânga la dreapta: Marin Pop, Daniel Săuca, Viorel Mureşan, Ileana Petrean-Păuşan, Viorel Tăutan, Simone Györfi, Gheorghe Moga, Györfi-Deák György şi Daniel Hoblea

SUPRAVIEȚUITORII

Dacă la nemți, cele bune sunt trei, la chinezi ele sunt cinci: cinci elemente fundamentale, cinci gusturi, cinci tonuri muzicale, cinci culori, cinci puncte cardinale: răsărit, miazăzi, apus, miazănoapte, centru. Județul Sălaj are patru oraşe, veşnic aflate într-o acerbă concurență pentru desemnarea unui centru. Desigur, există un centru administrativ, municipiul Zalău, ales în 1880, reconfirmat în 1968, unde se găsesc principalele instituții, inclusiv cele de cultură. Însă oare Zalăul este şi centrul cultural al județului?

Ambele componente ale noțiunii de centru cultural: „centrul” şi „cultura” sunt noțiuni abstracte, impalpabile, imateriale. De exemplu, centrul unui inel nu are consistență fizică, el este un punct aflat la egala distanță de câte două puncte diametral opuse. În ceea ce priveşte cultura, lucrurile sunt şi mai greu de discernut:

- există o cultură populară, care se vede mai puțin la serbările câmpeneşti cu damf de bere şi fum de mititei şi mai mult la lumina lumânărilor aprinse în bisericile de lemn presărate pe tot locul împrejurul nostru;

- există o cultură civică, bunul simț, codul moral care asigură conviețuirea într-o comunitate destul de heterogenă, care ar trebui să constituie liantul intern al locuitorilor din Țara Silvaniei;

- există o cultură enciclopedică, susținută de biblioteci şi instituțiile de învățământ, perpetuată prin publicații periodice sau în volume ; în prezent, ea este puternic marcată de lipsa fondurilor atât pentru editare, cât şi pentru achiziționarea de ziare, reviste, cărți;

- există o cultură ştiințifică, tehnică şi tehnologică; know-how-ul (a şti cum se face) din ce în ce mai necesar în era internetului;

- există o cultură artistică: literară, plastică, muzicală, cinematografică.

În cele ce urmează, ne vom referi numai la aceasta din urmă.

În ultimii ani, în Sălaj au apărut cinci reviste culturale, româneşti, maghiare sau multilingve: Alma Mater Porolissensis, Caiete silvane, Hepehupa, Limes şi Silvania. Cum ele au fost redactate şi tipărite la Zalău, putem afirma pe bună dreptate că Zalăul este centrul cultural al scriitorilor şi publiciştilor din Sălaj. Din păcate, aceştia se întâlnesc mai des în paginile tipăriturilor decât într-o cafenea literară ori la un cenaclu, că, slavă Domnului, de şedințele de partid au scăpat (unii dintre ei)!

Însă degeaba vom căuta pe harta literaturii române contemporane un fluviu, un râu, măcar un pârâiaş, un curent literar care să-şi afle izvorul în spațiul silvan. Grupările puternice de creatori nu sunt legate neapărat de o capitală; şcoala de pictură de la Baia Mare e primul exemplu care îmi răsare în minte, Sibiul din vremea războiului sau Târgoviştea din „Epoca de Aur” i-ar putea urma pe tărâmul literelor. În ciuda realizărilor amintite, pentru a se împlini ca un centru cultural al vieții literare silvane, Zalăul ar trebui să ofere şi un cadru adecvat pentru scriitori: o asociație profesională, o filială a Uniunii Scriitorilor, care să devină cu adevărat un for de dezbateri, o instanță literară, un sprijin al tinerelor talente, o instituție capabilă să convingă sponsorii că sprijinind activitățile culturale vor deveni cunoscuți dincolo de hotarele județului (să ne amintim de tăcerea mass-mediei naționale la împlinirea celor 400 de ani de când „haiducii” - mercenarii - unguri

comandați de Mihai Viteazul au risipit la Guruslău oştile aliate ale lui Báthory Zsigmond, Simion şi Ieremia Movilă, plus niscaiva polonezi, turci şi tătari, deşi pregătirea serbării a împovărat substanțial bugetul județului). La urma urmei, sponsorizările au ca rațiune supremă reclama: renumele artistului (sau sportivului) sugerează ceva din calitatea şi realizarea produsului comercial ori politicianului promovat. Bill Clinton i-a oferit o avere lui Bobby McFarry ca să poată folosi melodia *„Don't worry, be happy!”* în timpul campaniei electorale, dar nu şi-a aflat omul. America e țara tuturor posibilităților. Cât despre îmbinarea dintre politic şi artistic de la noi, e suficient să aruncăm o privire în parlament, în ambasadele României ori către *„Coloana infinitului”* din Târgu Jiu, ca să ne lămurim ce anume este susținut la nivel înalt.

Dacă artelor plastice li s-au oferit un cadru de manifestare în cadrul muzeului Ioan Sima ori a fostei tabere de sculptură, sunt segmente ale culturii care aproape că nu sunt deloc reprezentate în județ. Sfântu Gheorghe e un oraş de mărimea Zalăului şi e capabil să susțină chiar în condițiile actuale un teatru. La Porolissum a fost reconstituit amfiteatrul, edificiu care arată clar: orice municipiu are nevoie de un loc unde să-şi descopere şi să-şi modeleze identitatea. La noi, există un entuziasm amatoricesc, dar caracteristică generației în adidaşi şi-n blugi. În rest, ne rămân turneele. Trupele din Cluj, Baia Mare sau Oradea umplu, uneori, sala de la Casa Sindicatelor.

Cultura muzicală sălăjeană se reduce, în multe cazuri, la colecția de casete sau CD-uri de acasă. E adevărat, e greu să susții o filarmonică din taxele şi impozitele a 250.000 de locuitori, în condițiile în care nu sunt bani pentru rezolvarea unor cerințe elementare, precum apa potabilă. Dar oare cât ar costa ca bibliotecii județene să i se ofere un spațiu adecvat pentru înființarea unei secții specializate, care i-ar permite să pună în valoare colecțiile de discuri şi albume de artă?

Cât despre operă, operetă, balet, s-o lăsăm baltă. Nici măcar cu a şaptea artă, cea mai populară dintre toate, nu stăm mai bine. Cu un cinematograf ici şi altul colea, nu se face primăvară (Jiboul n-are nici unul). Noroc cu televiziunile particulare sau cu centrul de împrumutat DVD-uri, unde mai prinde omul şi câte un film bun.

Un poet din Jibou a lansat sintagma de *„Provincia provinciei”* pentru a desemna o realitate culturală specifică acestor vremuri; îşi

deplângea soarta, deoarece omul de cultură sălăjean nu-i bogat şi trebuie să muncească pentru pâinea de pe masa copiilor: dimineaţa este pedagog, iar după-masă ţăran, dacă doreşte să vieţuiască întrucâtva decent. Abia seara îi rămâne un mic răgaz să se dedice artei. Generaţia actuală de creatori adună, fără voie şi nu neapărat întru folosul artei, o bogată şi diversificată experienţă de viaţă. Arta creatorilor noştri se transformă, încetul cu încetul, în arta de a supravieţui.

Articol apărut în:
Caiete silvane, 10 (21) / octombrie 2006, pag. 2.

Trenuleț electric pentru copii, montat cu prilejul Zilelor Cetății (Zalău, 2007)

TRENULEȚUL ELECTRIC

Întrebare:
Ce asemănare există între trenulețele electrice şi sânii femeilor?
Răspuns:
Amândouă au fost făcute pentru copii, dar mai mult se joacă bărbații cu ele.

PRIMELE LOCOMOTIVE

La noi, de la Mihail Drumeş citire, multă lume crede că maşina cu aburi a fost inventată de scoțianul James Watt, dar de fapt el a perfecționat motorul creat de Thomas Newcomen şi a creat o versiune folosită pentru pomparea apei din mine. Şinele şi vagonetele fuseseră inventate cu mult înainte, dar pentru tractarea vagonetelor încărcate cu minereu sau cărbune se foloseau caii. Animalele rezistau cu greu în întuneric şi în galeriile umede, prost aerisite. Aşa a apărut ideea de a folosi forța aburilor pentru deplasarea unui vehicul. Ea a fost materializată în diferite feluri de francezul Nicolas-Joseph Cugnot (1769), galezul Richard Trevithick

(1804), englezul Matthew Murray (1812). Cel care a scos trenurile din adâncul pământului şi le-a folosit pentru transportul de persoane şi de mărfuri a fost George Stevenson, constructorul celebrei „The Rocket” (Racheta), care a circulat între Liverpool şi Manchester. În fapt, locomotiva a fost aleasă pentru calităţile ei dintre cele cinci vehicule care au concurat la competiţia „Rainhill Trials”, organizată între 6 şi 14 octombrie 1829.

CĂILE FERATE ROMÂNE AU VENIT PE DUNĂRE

Austriecii au construit şi au pus în funcţiune prima linie ferată în Banat, la 1 noiembrie 1856. Ea transporta cărbunele extras la Oraviţa către portul dunărean Baziaş, unde era necesar pentru alimentarea vapoarelor. Datorită stării proaste a drumurilor din ţară, boierii moldoveni delegaţi la Divanul Ad-hoc au preferat să ia trenul „*nemţesc*” până la Budapesta, de unde au coborât pe Dunăre până la Giurgiu. Tot pe Dunăre au fost aduse materialele necesare pentru construirea liniei Giurgiu-Bucureşti. Inaugurarea festivă a avut loc în 31 octombrie 1869, când prima garnitură, tractată de locomotiva botezată „Mihai Bravul” a plecat din gara Filaret. Altminteri, cum se întâmplă de obicei, progresul tehnic a fost primit cu vrăjmăşie: comercianţii, căruţaşii şi hangiii din Giurgiu au înaintat la guvern o jalbă, prin care cereau ca linia să nu ajungă până la cheiul fluviului, pentru că astfel îşi pierdeau sursele de câştig. Tot „*o cale ferată dunăreană*” a fost cea dintre Constanţa şi Cernavodă, terminată în 1860.

ISTORIA UNEI JUCĂRII POPULARE

Primele garnituri-jucărie au fost vândute în Anglia, prin 1840. Ele erau confecţionate din lemn şi circulau pe covor (de aici denumirea de „*carpet railways*”), trase cu o sfoară. Apoi s-au fabricat primele seturi cu circulaţie pe şine, unde locomotivele utilizau pentru tracţiune un motor cu arc, întors cu o cheiţă. În vremea primului război mondial au apărut trenuleţele electrice, alimentate cu curent continuu din baterii de lanternă ori, mai rar, cu joasă tensiune alternativă, de obicei la 9-12 volţi. În prezent, se utilizează surse digitale de înaltă frecvenţă, capabile să dirijeze mai multe garnituri pe o singură linie. Cea mai veche asociaţie de profil este „The Model Railway Club”, înfiinţată în 1910, cu sediul lângă marea gară

londoneză Kings Cross. Pentru a uşura activităţile de modelare, fabricanţii au stabilit o serie de standarde, bazate în special pe raportul de micşorare, dintre care cel mai popular este HO (1:87). Copiii au fost atraşi către meticuloasa activitate de modelare prin seriale populare, precum „*Thomas şi prietenii săi*” (*Thomas the Tank Engine and Friends*), realizat de compania Britt Allcroft, difuzat în prezent pe canalul Minimax. Primele episoade au fost produse în 1984, pe baza povestioarelor scrise de Reverendul Wilbert Vere Awdry, cu modele realizate de firma Marklin. Serialul a fost reluat în 2002, după succesul filmului „*Thomas and the Magic Railroad*” (2000).

NOSTALGII FEROVIARE SĂLĂJENE

Principala cale ferată din Sălaj, Jibou - Zalău - Sărmăşag, a fost inaugurată la 1 octombrie 1890. Oraşul de pe Someş a fost ales ca nod de cale ferată, deoarece dispunea atât de apa râului cât şi de cărbunele extras din minele de la Lupoaia şi Surduc, deci era un loc unde locomotivele puteau fi realimentate cu uşurinţă. Anul acesta se vor împlini 70 de ani de la înfiinţarea Depoului, unde, în prezent, se întreţin şi se repară numai locomotive Diesel şi Diesel-electrice. Dintr-o discuţie cu profesorul Cornel Ciatarâş, conducătorul cercului de modelism de la Clubul Copiilor din Jibou, am aflat că, înainte de Revoluţie, muncitorii din Depou au realizat un model de locomotivă, probabil la scara de 1:8, cu o lungime de 80 cm şi o înălţime de 30 cm. El poate fi văzut la cercul de modelism de la Palatul Copiilor din Zalău, instructor prof. Marius Pop. Locomotivele cu aburi din Jibou au fost trimise la fier vechi în ultimii ani ai mileniului trecut. O colecţie de fotografii de epocă, unde apar magnificele maşini alături de fochiştii lor şi echipele de întreţinere, a fost expusă la Biblioteca Orăşenească din Jibou.

SURSE PENTRU AMATORI

La noi, oferta este relativ săracă. Revistele de specialitate, precum „*Modelism International*”, „*Aeromagazin*”, „*Top Gun*” etc. se ocupă mai mult de machete de vitrină, precum vaporaşe, avioane şi tancuri. Situl *www.machete.ro* oferă kituri comerciale, de import, ale locomotivelor Revell şi Wespe, la scara 1:87. Un pas înainte este situl *http://www.trenulete.ro/.* Există un forum activ şi util la

http://www.trennet.ro/, unde am găsit o trimitere către programul de proiectare a traseelor de cale ferată WinRail, oferit gratis la *http://www.winrail.com/.*

Merită să vizitaţi situl *http://www.minitechnik.ro/home_ro.html,* unde se oferă atât minigarnituri de tren, şine şi macaze, elemente de peisagistică, sisteme de comandă, cât şi modele de tramvaie, machete de clădiri şi alte componente anexe.

Cum revista „*Ezermester*”, fondată în 1957, şi-a publicat arhiva în acest an semicentenar, cunoscătorii limbii maghiare pot apela on-line la colecţia: *http://oldradio.tesla.hu/ezermester/all.htm,* unde vor găsi foarte multe modele. În S.U.A., există o concurenţă feroce, veche de peste 70 de ani, între revistele „*Railroad Model Craftsman*” (1933) şi „*Model Railroader*” (1934), amândouă prezente pe net. O ofertă foarte bogată există şi în limba germană, o căutare pe Google după „*modellbahn*” a produs peste un milion de rezultate. Puteţi să începeţi cu revista „*MIBA*” (*http://www.miba.de/).*

Articol apărut în:
Sălajul European, 2007.

BIBLIOGRAFIE:

Constantin Botez, Demostene Urma şi Ion Saizu, *Epopeea feroviară românească*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1977.

Mihail Drumeş, *Părintele trenului*. În volumul: Mihail Drumeş, *Mari invenţii. Povestiri adevărate*, Editura Universal Dalsi, Bucureşti(?), 1998.

Andrei Mureşan, *Schiţă monografică turistică a zonei în care este situat oraşul Jibou, privită din punct de vedere instructiv-educaţional*, lucrare de gradul I, Jibou, 1975.

Szilágysági Magyarok (Maghiarii din Sălaj), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1999.

Un tigru cu colți de pumnal din expoziția paleontologică de la Grădina Botanică, interzisă de Ion Traian Ştefănescu, prim-secretarul de partid din județul Sălaj

TIGRUL ŞI PRIM-SECRETARUL DE PARTID

Tigrul cu colți de pumnal este o figură foarte populară printre tinerii de azi, deoarece, după ce dinozaurii au dominat Hollywoodul vreme de un deceniu, de la „*Jurassic Park*” (1993) până la „*A Sound of Thunder*” (2005), studiourile „20th Century Fox” au hotărât să schimbe paradigma şi să exploateze fascinația spectatorilor față de prădătoarele feroce printr-o altă abordare, mai apropiată de zilele noastre. Astfel a fost creat Diego, personajul din cele două „*Epoci de Gheață*”: „*Ice Age*” (2002) şi „*Ice Age 2: The Meltdown*” (2006), un tip cinic, hârşâit de viață, dar onest, gata oricând să se sacrifice pentru binele prietenilor săi.

O EXPOZIȚIE DISTRUSĂ

La începutul anilor '80, profesorul Vasile Fati, regretatul director al Centrului de cercetări biologice din Jibou, ar fi dorit ca, dincolo de aleile şi coridoarele încadrate de plantele din grădina botanică, să-i poarte pe elevi şi pe vizitatori într-o sugestivă călătorie în timp,

printre erele geologice din trecutul planetei. Din câte ni s-a povestit, expoziția de profil a fost amenajată cu multă pricepere şi migală în pivnițele castelului Wesselényi, unde a fost construită şi o peşteră artificială, plină cu fosile de animale şi cu pereții împodobiți cu picturi rupestre. Statuia marii feline din fotografia alăturată este doar una dintre exponatele realizate atunci. Din păcate, în vremea aceea prim-secretarul de partid pe județ a fost Ion Traian Ştefănescu, un om deosebit de capabil, însă groaznic de supărat pe lume, deoarece s-a considerat „*exilat*” în Sălaj şi, prin urmare, zice lumea, şi-a vărsat furia pe localnici. ITS (cum era şi mai este numit pe la noi) fusese prieten la cataramă cu Nicu Ceauşescu, fiul lui Nicolae Ceuşescu şi fusese trimis la Zalău, deoarece dictatorul considerase că-i mai bine să-i separe. Nicu şi-a rugat mama să intervină şi, în cele din urmă, ITS a fost transferat într-un post similar la Craiova, unde l-a surprins Revoluția. În mod interesant, oltenii l-au considerat drept un prieten al literaților şi artiştilor. În prezent, a devenit un profesor universar specializat în drept şi predă la Academia de Ştiințe Economice din Bucureşti.

FIARA FATALĂ

La ordinul lui Ion Traian Ştefănescu, expoziția de paleontologie din Jibou a fost demontată. N-a rămas drept mărturie decât imaginea unei fiare de temut, un *Machairodus* de ghips, amplasat lângă peretele serei sferice mici, pe un clişeu uitat vreme de un sfert de secol într-un sertar, de unde a reapărut necruțător ca să ne aducă aminte despre grozăviile întâmplate într-o vreme când unora li s-a părut că au dus-o bine. Marea felină a fost una dintre cele mai puternice carnivore de la noi şi a trăit în cuaternarul mijlociu, în urmă cu câteva sute de mii de ani. Caninii săi de pe maxilarul superior atingeau o lungime de 20-30 cm. La unele specii, colții uşor curbați aveau şi nişte zimți, ca să sfâşie prada cu mai multă uşurință. Falca de jos era foarte mobilă şi se putea deschide până la un unghi de 120 grade. Savanții consideră că el a fost strămoşul tigrilor şi leilor de azi. Ruda sa americană, mult mai celebră, însă de o statură mai mică şi cu coada scurtă, este smilodonul. Denumirea latinească pe care i-au dat-o oamenii de ştiință este cât se poate de sugestivă: *Smilodon fatalis* - fiara fatală cu colți de pumnal.

FELINE CARPATICE

Smilodonul a trăit peste ocean, în ambele Americi, în vremea când, la noi, locul şi rolul *Machairodus*-ului fusese preluat de leul de peşteră (*Felis* sau *Panthera spelaea*), o felină înrudită cu leul african de azi, dar ceva mai mare. Scheletul de mascul adult descoperit în Germania la Siegsdorf în 1985 are o înălțime de 1,2 m la greabăn şi o lungime de 2,1 m (fără coadă). El nu avea coamă deloc şi nici pămătuf la coadă, care era cilindrică, precum la tigrul de azi. Se presupune că avea o greutate de peste 200 kg. Rămăşițele unor astfel de animale au fost descoperite în mai multe locuri din țară, precum în Peştera Cioarei din județul Gorj sau, mai aproape de noi, în Peştera Fânațe din județul Bihor, alături de oase de om primitiv. Cel mai adesea s-au găsit dinți, semn că strămoşii noştri au fost contemporani cu această felină de temut, s-au luptat cu ea şi au doborât-o, făcându-şi salbe din colții ei.

LEOAICA DIN CUCIULAT

Leul de peşteră apare într-una dintre figurile descoperite în Peştera Cuciulat, situată în apropiere de oraşul Jibou. Sălița pictată a fost descoperită în 1978 de o echipă de speologi amatori, studenți bucureşteni din cadrul Clubului „Emil Racoviță”, într-o galerie aflată la marginea carierei de piatră din comuna Cuciulat, pe una dintre terasele Someşului. Pe urmele norocoşilor a pornit în explorare o echipă condusă de speologul Marin Cârciumaru, care şi-a povestit aventura în cartea „*Mărturii ale artei rupestre preistorice în România*” (Bucureşti, 1987). Pătrunderea a fost grea, dar a meritat efortul. Cea mai expresivă pictură este cea a unui căluț de o palmă înălțime, pictat pe un colț, astfel încât să sară în ochi. Leoaica a fost pictată pe tavanul săliței, la mijloc. Nu departe de ea se află o formă umană spălăcită. Rară şi prețioasă este reprezentarea unei păsărici, probabil o vrăbiuță. Toate au fost realizate în aceeaşi manieră, iar peste figuri s-a depus un strat cristalin de calcit, dovedindu-le originalitatea şi vechimea.

PEŞTERA DE LA ETAJ

Încercarea de a reproduce picturile de la Cuciulat în sălile din subsolul castelului Wesselényi a fost sortită eşecului de o toană a unui activist de partid. Însă profesorul Vasile Fati nu şi-a abandonat

visul. Ultimul pavilion expozițional de la grădina botanică din Jibou se află la picioarele turnului din instituție. El s-a deschis în toamna anului 2006 şi cuprinde două secțiuni. La subsol, imediat după intrare, se află sala acvariilor, dintre care se remarcă unul mare, amplasat în centru, prin mijlocul căruia se poate traversa dintr-o parte într-alta printr-un coridor de sticlă. Spre bucuria copiilor, bazinele de apă sunt populate cu felurite şi multicolore specii de peşti, aflate într-o veşnică agitație. La etaj, dincolo de o scurtă pseudo-galerie de peşteră, se află o încăpere mare, pe al cărei perete se revarsă o cascadă: sala amazoniană. Printre florile rare, plăcut parfumate, papagalii din colivii sporovăiesc vrute şi nevrute. De data aceasta, n-a existat nici un secretar de partid care să împiedice realizarea unui adevărat colț de rai, un spațiu al vieții şi al bucuriei de a trăi în armonie cu natura.

Articol apărut în:
Sălajul European, An I, Nr. 58 / 3 iulie 2007, pag. 5.

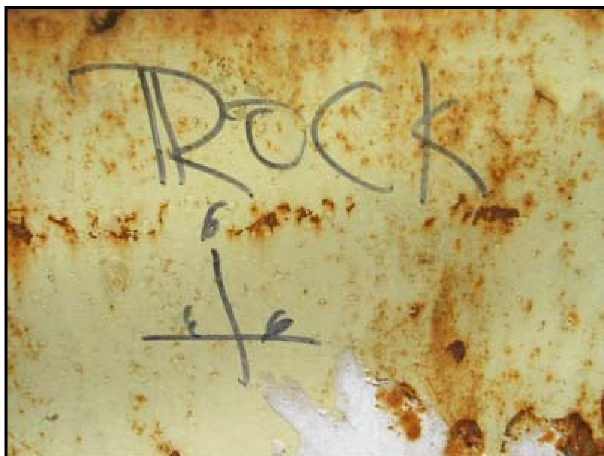
BIBLIOGRAFIE:

Marin Cârciumaru, *Mărturii ale artei rupestre preistorice din România*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1987.

Dumitru Matei, *Originile artei*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1981.

Andrei Mureşan, *Schiță monografică turistică a zonei în care este situat oraşul Jibou, privită din punct de vedere instructiv-educațional*, lucrare de gradul I, Jibou, 1975.

Iustinian Petrescu, *Lumi geologice dispărute*, Editura Dacia, Cluj, 1986.

Graffiti satanic pe o cutie de gaz metan: o cruce întoarsă în jos, inscripționată cu „Cifra Fiarei” (666)

„UCIGĂ-L TOACA” ÎN SĂLAJ

Legendele populare româneşti povestesc că în vremea potopului, atunci când Noe, la porunca Domnului, s-a apucat să-şi construiască arca (*Facerea* 6, 13-16), n-a reuşit să avanseze cu lucrarea, deoarece tot ceea închega peste zi era destrămat noaptea de către diavol, motiv pe care-l regăsim şi în balada Monastirii Argeşului. Ca să scape de continua persecuție a forțelor întunericului, patriarhul a suspendat una dintre scândurile de lemn în aer şi a început s-o lovească cu două ciocane de lemn, inventând astfel un mijloc extrem de eficace pentru îndepărtarea duhurilor necurate: toaca.

De aici se trage „Ucigă-l toaca”, una dintre denumirile care-l nominalizează pe Necuratul, Nefârtatul, Împielițatul, Ucigă-l crucea, Cel-din-baltă, Cel-din-puț, Cel-din-scorbură, Talpa-iadului, Încornoratul, Naiba etc., eufemisme folosite atunci când țăranul român se referă la partea întunecată, demonică a lumii fantastice, va să zică la diavoli, draci, tartori, etc., forțe malefice a căror nume nu trebuie pomenit, pentru că rostirea lor implică automat apariția respectivului.

Tovarăş necinstit al Creatorului, diavolul încearcă să repete actul divin de ridicare a pământului din ape, dar atunci când îşi rosteşte numele, nisipul adus din adâncuri îl frige şi-l înnegreşte. De ciudă, dracul umple cu pietre şi bolovani pământul cel blagoslovit de Dumnezeu, să nu crească nimica şi să piară oamenii de foame. Când Domnul a dat ființă albinei, acest strop de soare zburător, hop şi Sărsăilă să facă oareceva, dar degeaba, oricât s-a străduit n-a reuşit să scoată decât o muscă. Şi-aşa mai departe...

RÂSETE ÎNCORNORATE

Diavolul este atotprezent în poveştile populare şi adesea, mai ales când are de străbătut vreo punte ori cine ştie ce stavilă, românul este nevoit să-l rabde drept tovarăş de drum. În poveştile lui Creangă apare în trei ipostaze, toate tratate în registrul comic: dracul păcălit de om (*Dănilă Prepeleac*), dracul supus omului (*Povestea lui Stan Pățitul*) şi dracul terorizat de om (*Ivan Turbincă*). Din Cristolțul sălăjean provine o relatare transmisă nouă prin traducerea lui Francisc Kiss (*Acta Musei Porolissensis*, XIX, 1995), unde totul se întâmplă exact pe dos: diavolul îşi bate joc de oameni:

„*Un căruțaş şi alți doi, călătorind noaptea, au găsit în calea lor un berbec legat. S-au bucurat de norocul neaşteptat. Cu mare greutate au reuşit să ridice berbecul în căruță, dar minunea minunilor: caii nu au putut mişca căruța din loc. N-a folosit nici biciul nici îndemnul şi aşa au rămas pe loc până în zorii zilei. Atunci, berbecul a sărit din căruță şi s-a îndepărtat râzând şi bătând din «palme». Călătorii s-au dezmeticit şi ei, dându-şi seama că au avut de-a face cu diavolul şi încă cu unul hâtru care te păcăleşte. Se poate spune că şi dracul râde de omul prost.*”

DIAVOL LA PURTĂTOR

Din poveştile populare, personajul a pătruns şi în literatura cultă. Una dintre cele mai cunoscute opere din literatura universală ce descrie ispitirea omului de către diavol este „*Faust*” de Goethe, temă transpusă în baladă şi de bihoreanul Arany János (vezi „*Hatvani*”, precum şi studiul din „*Limes*” 4/98).

Culegătorii de folclor au consemnat mai multe mărturii ce vizează isprăvile Necuratului şi în ținutul Sălajului. Iată că

monografistul Kádár József (1850-1939) l-a găsit în 1892 în Glodul someşean pe Clemente Hossu, un informator care i-a povestit foarte multe despre felul în care se pot descoperi comorile. Cum pe vremea aceea nu existau încă detectoare de metale, cel dornic să se îmbogățească fără trudă trebuia mai întâi să ceară sprijinul unui cadru specializat:

„*Pentru a primi ajutorul dorit, se impunea să se facă în felul următor: să țină o găină şi un cocoş negru în coteț, până ce găina oua. Să țină acest ou sub soare până ce va ieşi din el un mic drăcuşor negru, care-l va întreba: stăpâne dragă, ce doreşti? Drăcuşorul este gata să-ți satisfacă orice dorință, să-ți caute comori ascunse, dar când se întoarce acasă să-l ospetezi cu coajă de pâine ca să nu fugă de la tine.*"

Un procedeu asemănător dă naştere unui vasilisc şi complică intriga romanului „*Jégtörő Mátyás*" (Matei Sfarmă-Gheață, 1935), scris de Tamási Áron, un prozator secui din perioada interbelică, unul dintre marile spirite ale Ardealului, însă foarte puțin cunoscut de cititorii români.

CEL-DIN-PUȚ

Deşi colectivul de redacție care a întocmit primul număr al revistei „*Țara Silvaniei*" (1940) l-a acuzat pe Dr. Petri Mór că: „*nu vorbeşte nimic de frământările Românilor din acest Sălaj, parcă aceştia nici n'ar fi existat, sau de veacuri n'ar fi avut nici o manifestare proprie, iar ceeace strecoară ici-colo, pe neobservate, despre locuitorii majoritari ai acestor regiuni - Românii - e ori eronat şi tendențios, ori fără temei*", dacă veți parcurge monumentala „*Szilágy vármegye monographiája*" (6 volume mari cu 4717 pagini, apărută succesiv între 1901-1904), veți întâlni într-însa o grămadă de legende locale, care ne povestesc multe despre întemeierea unora dintre aşezările din județ.

Treznea este una dintre puținele localități sălăjene care, pe lângă o denumire ungurească: „*Ördögkút*", are şi una nemțească: „*Teufelsbrunnen*". Amândouă se traduc în acelaşi chip: „*fântâna Diavolului*".

Totuşi, ea nu este singura localitate din județ aflată în această situație, Kádár József a consemnat o legendă similară în Cristolț:

„În satul Cristolț este o fântână despre care se spune că în ea sălăşuieşte un diavol. Locuitorii satului au hotărât, la un moment dat, să curețe fântâna pentru a o putea folosi. Atunci, când apa a fost scoasă până la fundul fântânii s-a putut vedea un călugăr, şezând şi citind dintr-o carte. Sătenii s-au speriat şi au fugit de la fața locului, apoi au revenit şi au astupat fântâna.” (traducere Francisc Kiss)

Zice Tudor Pamfile în „*Mitologia*” sa:

„Puțurile şi fântânile necurate se cunosc după huiet: sunt însă şi fântâni necurate, care nu huiesc. Pentru aceasta, nimeni nu trebuie să meargă noaptea la fântână ca să scoată apă, căci se poate întâmpla ca Cel-din-puț să apuce şi să tragă de ciutură în jos, la dânsul.”

LEGENDA FÂNTÂNII DRACULUI DIN TREZNEA

Demult, în locurile unde se întinde azi Treznea, era pustietate, nici o țipenie de om, numai codrul care se întindea cât vedeai cu ochii. Aici, departe de patimile lumii, s-a retras un călugăr, care şi-a construit o chilie în mijlocul pădurii, iar apoi a săpat alături şi o fântână. Şi sta omul şi se ruga de dimineață până seara, cu multă credință şi stăruință, făcându-se tare plăcut dinaintea Domnului Dumnezeu. Iar diavolul, văzând aceasta, crăpa în el inima de ciudă. Că doar Necuratul a încercat să-l ispitească şi pe Mântuitor, la sfârşitul celor patruzeci de zile petrecute în pustie după ce a primit botezul (*Matei* 4, 1-11), aşa că de ce l-ar fi ratat pe schimnicul nostru?

După lăsarea serii, diavolul s-a cocoțat până în lumea de sus pe ghizdul fântânii şi a bătut la uşa chiliei, ispitindu-l pe călugăr cu tot felul de bucate alese, care de care mai înmiresmate, mai dulci, mai zemoase ori prăjite şi coapte pe îndelete la focul iadului. Omul, legat cu jurământ să postească, nu se atinse de ele, ci-l apucă pe Michiduță de barbă şi-l azvârli peste corlată, înapoi în fântână, ba-i trânti şi tava cu bunătățuri în cap.

Dar diavolul căpos nu renunță aşa de uşor la pradă, ci reveni în seara următoare cu un sac de bani, numai de aur, aşa de greu, că doar cu patru boi l-ar fi putut mişca din loc. Era acolo atâta bănet, că s-ar fi putut cumpăra întreaga Americă, ba încă şi o parte din Rusia şi vreo două-trei județe turceşti. Degeaba i-a trântit sacul dinaintea uşii, că eremitul, jurat să se lepede de bunurile lumeşti, închise ochii şi porni să rostească „*Tatăl nostru*” din tot sufletul. Când ajunse la sfârşit şi rosti: „*şi nu ne duce în ispită, ci izbăveşte-ne de cel rău*” (Matei 6,13), dracul plesni de necaz, iar toți galbenii se preschimbară în pietricele.

Dacă văzu Sărsăilă că nu poate răzbi aşa, se duse la Talpa-Iadului, că-i trebuia o vrajă puternică. Se preschimbă într-o femeie cu cosițe de mătase, ochii adânci ca noaptea, buze cărnoase, roşii ca săngele, pielea netedă şi catifelată, doi sâni ca două mere pârguite, o călcătură de ciută, ce-i legăna mijlocelul subțire ca trestia. S-o fi văzut Mircea Dinescu, ar fi pus-o pe coperta „*Plaiului cu boi*”. De această dată, odată cățărat pe pământ, diavolul nu se mai fuduli la poartă, ci deschise uşa încetişor şi se strecură în chilie. Se întinse alături de omul obosit de truda de peste zi şi începu să-l mângâie încetişor pe frunte, trecându-i şuvițele de păr pe după ureche, îi cuprinse obrajii în palme, apoi îl sărută apăsat pe buze, atât de apăsat de nu apucă fârtatul nici să-şi facă o cruce cu limba. Uitând de legământul de sfințenie, cuprinse ispita în brațe şi-i răspunse cu tot focul adunat în ani şi ani de singurătate.

Domnul Dumnezeu, dacă văzu aceasta, se mânie foarte tare şi-l trimise pe Sfântul Ilie, mânătorul carului de foc, să-l pedepsească pe schimnicul căzut în păcat. Iar Ilie slobozi ditamai trăznetul, de tună şi detună în toate cele patru zări şi aprinse chilia, care arse până ce se prefăcu cu totul în scrum, nerămânând decât fântâna, pe unde dracul fugi repede dinaintea mâniei dumnezeieşti cu sufletul câştigat prin viclenie.

De atunci a rămas numele locului Treznea. Peste ani, nişte pădureni au găsit fântâna, au tăiat pădurea din jurul ei, şi-au făcut case şi au întemeiat satul pe care-l ştim şi azi.

Articol apărut în:
Transilvania jurnal, 7 septembrie 2001, pag. 11.

BIBLIOGRAFIE:

Arany János, *Hatvani*. În volumul : Arany János, Költemények, Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1964, pag.251-254.

Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1982.

Ion Creangă, *Poveşti, povestiri, amintiri*, cu liustrații de Lívia Rusz, Editura Ion Creangă, 1979.

Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1998.

Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, în româneşte de Lucian Blaga, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.

Francisc Kiss, *Credințe populare din Sălaj, culese de Kádár József, până în anul 1892*. În volumul : *Acta Musei Porolissensis*, XIX, Zalău, Muzeul de Istorie şi Artă, 1995, pag.523-536.

Tudor Pamfile, *Mitologie românească*, Editura ALL, Bucureşti, 1997.

Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája*, 1901-1904

Ráth-Végh István, *Un Faust maghiar*, traducere şi prezentare de Györfi-Deák György. În revista : *Limes*, nr. 4 / 1998, pag.156-164.

Tamási Áron, *Jégtörő Mátyás*.

Elevii din clasa a VI-a C de la Grupul Şcolar „*Octavian Goga*" din Jibou, în excursie la „*Crucea lui Ivănescu*", aflată pe vârful Piscuiului Ronei / Dealul lui Rákóczi

UN AMERICAN LA GURUSLĂU

Mulți dintre noi cunosc povestea primilor colonişti englezi din America, care ar fi pierit de foame dacă Pocahontas, o preafrumoasă prințesă indiană, nu s-ar fi îndrăgostit de chipeşul căpitan John Smith. Ea şi-a convins semenii să le dăruiască englezilor diferite bucate, episod care stă la baza Zilei Recunoştiinței, pe care americanii o sărbătoresc în fiecare an. Cu două luni în urmă a sosit vestea că săpăturile arheologice făcute pe malul râului York, nu departe de Golful Chesapeake, pe terenurile lui Rob si Lynn Ripley, au dus la descoperirea unui număr important de oale de lut, vârfuri de săgeți şi mărgele albastre de certă fabricație englezească, cu care coloniştii au cumpărat porumb de la băştinaşi. Astfel satul indian devine o realitate, iar legenda devine istorie. Pocahontas era fiica lui Powhatan, şeful tribului Pamunkey, care îşi câştigase o oarecare autoritate asupra unui număr de aproximativ treizeci de triburi din zona de coastă. Se pare că Powhatan, nutrind speranța unor negoțuri şi alianțe avantajoase cu noii veniți, n-a înțeles că englezii vroiau să pună stăpânire pe acele ținuturi şi să-i

supună pe băştinaşi. Situl arheologic descoperit recent se află la 20 km de actualul Jamestown şi corespunde ca poziție cu aşezarea ce figurează pe harta întocmită de John Smith in 1612.

John Smith s-a născut în 9 ianuarie 1580 la Willoughby (Lancashire) şi a rămas orfan la vârsta de 13 ani, drept care a fost nevoit să învețe meseria armelor şi la 16 ani s-a înrolat ca mercenar în Olanda. Trimis în ajutorul curții imperiale de la Viena, a ajuns la Roma şi a vizitat o serie de oraşe italiene şi din Dalmația. A participat la campaniile antiturceşti din partea de sud a Ungariei, apoi la cele din Transilvania şi Muntenia, sub comanda generalului Basta. În 9 decembrie 1603 este înnobilat de principele Báthory Zsigmond, printr-o diplomă care-i acordă ca blazon un scut cu capetele celor trei turci pe care i-a răpus în confruntările directe din timpul luptelor din Transilvania:

„*Quare e favore nostro militario ipsum ordine condonavimus, et in Sigillum illius tria Turcia Capita designare et deprimere concessimus, qua ipse gladio suo ad Urbem Regalem in singulari proeliovicit, mactavit, atque decollavit in Transilvania Provincia*”.

Astfel, John Smith a devenit căpitan peste 250 de oameni, sub comanda lui colonelului Henry Volda. Ulterior, Smith a fost rănit, luat prizonier şi transformat în sclav în Turcia, dar a reuşit să se elibereze ucigându-l pe supraveghetor. După ce a fugit străbătând Rusia şi navigând pe o corabie de pirați în largul coastei africane, Smith, pe atunci în vârstă de douăzeci şi patru de ani, „*s-a învrednicit de prietenia unei doamne*”, care l-a ajutat să se întoarcă în Anglia în anul 1604.

Compania Virginia, înființată de regele Iacob I ca să colonizeze America, a fost pe drept cuvânt impresionată de isprăvile lui Smith şi l-a numit membru al consiliului rezident, având misiunea să conducă noua colonie din America. A fost o decizie înțeleaptă, într-un moment în care coloniştii erau amenințați de foamete, Smith a impus o disciplină severă şi i-a obligat pe toți să muncească, arătând că „*cine nu munceşte nu mănâncă*”. De asemenea, Smith a făcut negoț cu indienii, a explorat zona Golfului Chesapeake şi a întocmit harta acesteia. Colonia Jamestown a supraviețuit numai datorită eforturilor sale. Mulți colonişti nu l-au agreat însă din cauza comportamentului său dictatorial şi a trebuit să se întoarcă în Anglia. Contemporanii l-

au caracterizat odată drept „*un ambițios, un nemernic şi un fanfaron*” (Tindall & Shi, America - o istorie narativă).

Care să fi fost bătălia în care tânărul englez s-a remarcat şi şi-a dovedit vitejia pentru care a fost înnobilat?

Se prea poate ca una dintre ele să fi fost lupta de la Guruslău din 3 august 1601, unde s-au înfruntat coaliția celor cinci națiuni adunată sub steagul lui Báthory Zsigmond şi mica armată de mercenari comandată de Giorgio Basta şi Mihai Viteazul:

„*Înaintea lui erau nemți, în coasta lui valoni ; vrednic era oricare să se sfădească cu un balaur. Puțini erau, dar buni, nemții înarmați. Pedeştri erau mii trei, toți înzăuați. Erau şi fevgeréşi, patru mii. Spanioli şi valani, cam două mii. Haiduci erau, deosebiți, nouă mii. Serbi şi moldovani, alte trei mii. Călări şi pedeştri, toate oştile lor, în mii erau douăzeci - asta era toată armata lor. Mic era numărul lor, însă erau aleşi. Căci la Mihai alergau toți vitejii, deoarece avea nume vestit că este viteaz şi că, oriunde s-a războit, a ieşit cinstit; şi că cinstea şi dăruia pe toți voinicii.*” (Stavrinos)

Conform celor descrise în memoriile sale, John Smith s-a aflat în solda lui Basta în perioada iunie 1600-1603. Fragmentul care urmează ilustrează cât se poate de clar acest lucru. El a fost tradus de poeta Simone Györfi din memoriile căpitanului: „*The True Travels, Adventures, and Observations of Captaine John Smith, in Europe, Asia, Affrica, and America, from Anno Domini 1593 to 1629*”. Chiar dacă nu descrie participarea sa la persoana întâia, textul dovedeşte că John Smith a luat parte la toate evenimentele din perioada amintită. El se arată a fi un bun cunoscător al intrigilor politice şi descrie cât se poate de elocvent peregrinările sale prin Ardeal şi Țara Românească.

CAPITOLUL IX: SIGISMUND TRIMITE AMBASADORI LA ÎMPĂRAT; DUPĂ SEMNAREA TRATATULUI, PREDĂ TOTUL LUI BASTA ŞI SE ÎNTOARCE LA PRAGA

„*În tot acest timp Basta îşi reîmprospătase forțele şi Împăratul îi porunci să invadeze Transilvania, care, fiind una dintre cele mai rodnice şi puternice țări din acele părți, era acum aproape pustie, un adevărat spectacol al dezolării; livezile şi pământurile îmbrăcate în*

veşmânt de doliu, cu bisericile şi palatele şi cele mai frumoase construcții ale ei arse, ori din frică ascunse îndărătul mărăcinilor şi iederii; fiind bastionul de apărare a unei însemnate părți a Europei, atât de folositor Creştinilor ar fi trebuit să fi fost îngrijit şi echipat, dar era acum adus în ruine tocmai de cei care ar fi trebuit să-l sprijine mai abitir. Dar vai, ce se întâmplă când puterea Maiestății Sale este sleită de plăceri şi de vanitate, necunoscând şi neluând în seamă truda plugarului, ori riscurile negustorilor, opresiunile datorate oamenilor statului; fără să simtă durerea şi suferința celor cu membrele rupte, cu răni grave, ori marşurile neîntrerupte, proasta cazare, înfometarea şi mizeria dusă la limite pe care soldații le îndură întru apărarea granițelor statului, şi totuşi în pofida detractorilor răuvoitori ei doresc cu ardoare răsplata şi recompensele pentru truda lor; în timp ce the politique Courtier, căruia îi pasă mai mult de propriile sale onoruri şi bogății decât de cele ale țării, ori de gloria, onoarea şi siguranța Prințului său, după cum prea bine Prințul însuşi poate să stea de mărturie. Însă Împăratul, în deplină cunoştință despre slăbiciunile şi deplorabila sa stare l-a trimis din nou pe Basta împreună cu o armată numeroasă, pentru a-şi încerca încă o dată norocul în Transilvania. Prințul, luând în seamă cât de sleită este țara şi supuşii săi, puținele mijloace care îi mai rămăseseră pentru a-şi apăra ținuturile, atât împotriva crudității turcilor, cât şi împotriva puterii Împăratului, precum şi neînsemnatul ajutor pe care putea conta din partea polonezilor, care îi promiseseră acest lucru, trimise solie de pace către Basta, cerându-i un armistițiu până când ar fi putut trimite mesageri către Împărat, care să obțină un tratat mai avantajos decât cel încredințat lui Basta. Ambasadorii s-ar fi asigurat că Împăratul şi-ar fi menținut promisiunea de a da Prințului 60.000 de ducați în mână şi încă 50.000 pe an pentru pământurile din Silezia. Când locotenentul său Moyses auzi acest lucru, acesta preferă să evite orice asociere cu germanii şi îşi conduse oştenii împotriva lui Basta, pe care însă îl găsi mai bine pregătit de luptă decât se aşteptase; astfel că, în şase sau şapte ore pământul fu acoperit de mai mult de cinci sau şase mii de oşteni morți de fiecare parte. Astfel învins, Moyses fugi la turci în Timişoara iar trupele sale scărmănate se risipiră în patru zări.

Prințul auzind de acest accident atât de neaşteptat, porni, acompaniat de doar vreo sută de boieri şi boiernaşi, spre tabăra lui Basta, pentru a-l convinge că nu ştiuse nimic de acțiunea

locotenentului său, care făcuse totul fără ştirea sau aprobarea lui. Se oferi să accepte tratatul aranjat de ambasadorii săi cu Împăratul şi, chemându-şi trupele să iasă din ascunzători, predă totul lui Basta şi plecă apoi spre Praga, unde fu primit în mod onorabil şi înscăunat în noile sale posesiuni, aşa cum îi promisese Maiestatea Sa Imperială. Basta adună toată nobilimea şi îi puse să jure fidelitate şi supunere, astfel că, lipsită de Prinţul său, Transilvania deveni din nou supusă Împăratului.

Sigismund îşi predă ţara lui Basta. Basta îl instală pe Radu Şerban vodă în Walachia.

După moartea lui Mihai, Voievod al Walachiei, turcii îl trimiseră pe Ieremia să le fie voievod sau prinţ. Însă tirania şi ticăloşenia acestuia ridică la arme poporul împotriva lui astfel încât fu nevoit să-şi caute adăpost în Moldavia; iar Basta, din partea Împăratului, îl proclamă pe Radu Şerban vodă în locul său. Dar Ieremia, care strânsese o armată formată din patruzeci de mii de turci, tătari şi moldoveni, se întoarse în Walachia. Încă prea slab pentru a putea ţine piept unei forţe atât de numeroase, Radu Şerban vodă fugi în Transilvania la Basta, vechiul său prieten; acesta, considerând că ar fi nimerit pentru propria sa securitate să aibă şi Walachia supusă Împăratului, sau măcar pentru a da ceva de lucru rămăşiţelor armatei lui Sigismund, de a cărei grandoare şi loialitate se cam îndoia, trimise această armată cu Radu Şerban vodă pentru a recupera Wallachia, sub conducerea bravilor căpitani Earle Meldritch, Earle Veltus, Earle Nederspolt, Earle Zarvana, Lordul Bechlefield, Lordul Budendorfe, împreună cu regimentele lor, precum şi pe alţii, de ranguri şi dregătorii înalte, toţi bunii prieteni şi aliaţi pe care îi avusese Prinţul; aceştia, cu treizeci de mii de oşteni mărşăluiră de-a lungul râului Olt, spre trecătoarea de la Rebrinke, pe unde intrară în Walachia şi făcură tabără la Raza; Ieremia, cu oastea desfăşurată lângă Argeş, îşi conduse armata în vechea tabără din câmpia Peteske [Piteşti?], şi o fortifică după cum se pricepu mai bine, intenţionând să se apere până când ar fi primit mai multe întăriri din partea tătarilor din Crimeea. Radu Şerban vodă tăie calea multora dintre cetele care veneau spre tabăra sa; iar noaptea puse să li se taie capetele pe care le trimise înapoi pe tăvi de lemn. Şapte curieri fură prinşi iar Ieremia dădu ordin să fie jupuiţi de

îndată; apoi le atârnă pieile pe țăruşi, iar trupurile şi capetele le înfipse în țepe.”

Traducerea a fost făcută pe baza textelor aflate la adresele: *http://www.webroots.org/library/usahist/ghov2-05.html* şi *http://www.webroots.org/library/usahist/ghov2-06.html*

Articol apărut în:
Jurnalul Sălajului, 4 iulie 2003, pag. 3.

BIBLIOGRAFIE:

George Brown Smith, David E. Shi, *America - o istorie narativă*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996.

Valentin Dărăban, *Bătălia de la Guruslău*, Editura „Vasile Goldiş” University Press, Arad, 2001

Nicolae Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Editura Militară, Bucureşti, 1968.

Nicolae Iorga, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, Editura Minerva, Bucureşti, 1993.

Mihai Viteazul şi Sălajul, Guruslău 375, Zalău, 1976.

Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Minerva, Bucureşti, 1979, p.28

Poeme şi cronici despre Mihai Viteazul. În volumul : Cartea cronicilor, Editura Junimea, Iaşi, 1986, pag.77-115.

Gheorghe Tomozei, *Cronica lui Stavrinos*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1975.

Artă amerindiană la Zilele Cetății, Zalău, 2008

UN MONUMENT DISPĂRUT

Sculptorul Fadrusz János s-a născut la Bratislava, în 1858, unde a făcut şcoala elementară şi a absolvit două clase de gimnaziu. Cum părinții erau săraci şi nu aveau pământ, l-au înscris ucenic la un lăcătuş. Tânărul i-a uimit pe meşteri cu ciopliturile sale în lemn. În 1875, a ajuns la şcoala de artă din Zayugroc, apoi a fost încorporat la Praga, unde l-a cunoscut pe celebrul sculptor ceh Myslbek. După ce a fost lăsat la vatră, tânărul a dobândit o bursă cu ajutorul unor iubitori de frumos şi a studiat în atelierul sculptorului Tilgner, iar apoi a devenit elevul sculptorului Hellmer. A devenit celebru după ce realizează crucifixul care azi se găseşte la Galeria Națională Maghiară. Prima comandă importantă a constituit-o statuia împărătesei Maria Tereza de la Bratislava. În 1894, proiectul monumentului ecvestru al regelui Matei Corvin câştigă competiția din Cluj. Statuia a fost dezvelită în 1902. În acelaşi an au fost ridicate monumentul lui Tuhutum şi statuia baronului Wesselényi din Zalău.

Despre istoria grupului statuar s-a scris pe larg în urmă cu 6 ani. În schimb, despre cealaltă operă a lui Fadrusz, obeliscul cu un vultur

de stepă în vârf, amplasat cândva în spatele Primăriei de azi, nu prea s-a vorbit. Statuia a fost sortită să reprezinte un moment povestit de „*Cronica lui Anonymus*”, legat de prima menționare documentară a Zalăului („Zyloc”) şi anume descălecarea maghiarilor în Ardeal.

Sculptorul a fost un cercetător pasionat al scrierii runice (*rovásírás*) folosită de ungurii din vechime. Când prefectul Szikszai Lajos i-a sugerat ridicarea monumentului, Fadrusz a ştiut că a venit clipa când va putea să-şi împlinească visul de a transpune în piatră o mărturie nepieritoare a acestui fel unic de scriere.

Foarte multe inscripții cu rune de răboj au fost descoperite în bisericile din Secuime ori din alte părți, încrustate în grindă sau pe casetele de lemn din tavan, precum Inlăceni (Énlaka, Harghita), Chibed (Kibéd, Mureş), Cotuş (Csejd, Mureş), Ghindari (Makfalva, Mureş), Târgu Mureş, Racu (Csíkrákos, Harghita), Mezőkeresztes (Ungaria), Baia Mare, Turda, Kecskemét (Ungaria) és Kiskunhalas (Ungaria).

Alfabetul runic numără peste 40 de semne. Istoricii consideră că sistemul de notare a fost preluat de la popoarele turcice, pe parcursul migrării ungurilor către apus. În acest sens, pledează faptul că 13 litere coincid cu runele asiatice; în plus, atât cuvântul maghiar „*literă*” (betű) cât şi verbul „*a scrie*” (írni) sunt de origine turcică.

Cum încrustarea semnelor pe lemn se făcea încet, vocalele erau adesea ignorate, mai ales litera „e", iar consoanele se contopeau în semne de sine stătătoare (prin ligamentare). Se foloseau în mod curent două litere „k", prima cu rol fonetic, cea de-a doua numai şi numai pentru exprimarea pluralului (-ak, -ék, -ok).

Fadrusz şi Szikszai s-au înțeles că monumentul lui Tuhutum va avea o formă de obelisc. Subprefectului i-a surâs ideea, mai ales că artistul a promis că, dacă oraşul îi oferă o locație potrivită, va făuri ansamblul fără să ceară nici un ban, pe cheltuiala proprie. Bătrânul nobil a murit în 31 august 1897, cu cinci ani înainte de instalarea statuii în locația care avea să-i poarte multă vreme numele: Parcul Szikszai.

Fotografiile rămase înfățişează cu claritate monumentul. Pe o latură a fost încastrat basorelieful unde Tuhutum îşi înfige lancea în pământ. Pe celelalte trei au fost inscripționate cele 6 cânturi de glorificare, scrise de la dreapta la stânga, cu „litere secuieşti”. Ele

erau nişte texte preluate din aşa-numitul „*Codex Karacsay*”, care-l glorificau pe Dumnezeu, țara şi cele patru elemente: focul, pământul, apa şi aerul. Lui Fadrusz i s-a atras atenția că amintita lucrare este un fals bine ticluit, însă sculptorului i-au plăcut versurile, limba folosită şi mesajul conținut atât de mult, încât nu i-a păsat de originea lor.

Odată transpusă în faptă, viziunea artistului i-a şocat pe localnici, în marea lor majoritate protestanți calvini (reformați), deoarece reprezenta un altar păgân, locul unde fuseseră sacrificați nişte cai albi în cinstea zeului războiului. Până la creştinare, scrierea runică a fost cunoscută şi utilizată cu precădere de *taltoşi*, şamanii tribali. Textele inscripționate pe monument vorbeau despre sacerdotul Kádár, care-i mulțumea lui Dumnezeu: „*Tu eşti Pomul Vieții din legendele străvechi,/ Izvorul eternului foc incandescent/ sursă a creației Tale,/ [din care] au apărut şi [în care] au dispărut toate,/ [eşti] biruitorul nopții intrigante,/ Cel la care ne reîntoarcem cu toții.*”

Runele ungureşti diferă de cele nordice, germanice, a căror popularitate a renăscut după ce J. R. R. Tolkien le-a folosit în romanele sale eroice din ciclul „*Pământului de Mijloc*". Un comentator hâtru a remarcat: „*ele au un singur lucru în comun, faptul că la un moment dat în istorie au fost folosite în scopuri oculte de către politicieni*”. În prezent, acest tip de scriere constituie o parte o moştenirii culturale maghiare, perpetuată prin activitatea unor cercuri sau tabere de profil, prin studiile savanților sau romanele care au ca subiect perioada Descălecării, viața din Secuime sau incursiuni şi aventuri în lumi magice. Ca urmare a răspândirii informaticii, au apărut diferite seturi de fonturi şi o serie de programe de transcriere pentru calculatoare.

Soarta monumentului lui Tuhutum n-a fost lămurită până în prezent. Cum l-am găsit trecut în „*Marele Lexicon Révai*”, mi-a trezit interesul. I-am întrebat pe bătrânii de pe strada Crasnei, însă nu m-au putut lămuri. Se zice că a fost dărâmat în 1968. Vulturul de stepă a fost purtat prin depozite şi pivnițe, până când i s-a pierdut urma. Nu credem că a fost dus şi predat la fier vechi, ca să fie topit, deşi pe vremea lui Ceauşescu s-au întâmplat multe grozăvii. În 2002 am propus să fie căutat şi apoi expus la Galeriile Sima, un loc unde iubitorii şi criticii de artă să aibă acces la el, să-l examineze, să-şi

bucure privirea cu lucrul ieşit din mâinile unui meşter. Se cuvine ca Zalăul să-şi recapete arta, istoria, comorile.

Articol apărut în:
Caiete silvane, nr. 3 (38) / martie 2008, pag. 24.

BIBLIOGRAFIE:

Anonymus Notarius, *Gesta Hungarorum*. În volumul: Gheorghe Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor / Fontes historiae Daco-Romanorum*, Tipografia Bucovina I. E. Toroutiu, Bucureşti, 1934.

Révai nagy lexikona VII, *Etelka - Földöv*, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1913, pag.128.

John Ronald Reuel Tolkien, *Stăpânul inelelor*, Editura RAO, Bucureşti, 2002.

Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája*, 1901-1904.

Graffiti de Andrei „Ciba” Crecan, expus la Zilele Oraşului Jibou, ediția 2007

VEŞNICA TINEREȚE A STRIGOILOR

Strigoiul este o ființă fantastică din bestiarul popular, un spirit malefic cuibărit într-un mort, ce nu-şi găseşte odihna pe lumea cealaltă şi se întoarce noapte de noapte, ca să le sugă sângele celor vii. Vampirul este un duh aristocratic cu obiceiuri asemănătoare, care, de la Bram Stoker încoace, locuieşte într-un castel construit de strămoşii secui (!?!) ai lui Țepeş Vodă, la poalele munților Carpați, în Transilvania.

În latina populară, prin „*striga*” se înțelegea fie o pasăre de noapte, fie vrăjitoarea care omora copiii nou-născuți. În Oltenia se foloseşte obişnuit termenul de „*moroi*”, provenit din limba slavă. Oarecum înrudite sunt conceptele de „*priculici*”, „*vârcolac*” (provenit din bulgărescul „*vyrkolak*”, cu păr de lup sau „*vrykolakas*” la greci, un fel de zburător) şi „*bosorcoi*” (din maghiarul „*boszorkány*”, vrăjitoare).

Kádár József, autorul „*Monografiei comitatului Solnoc-Dăbâca*”, a pregătit pentru tipar şi o lucrare intitulată „*Credințe şi practici superstițioase din, împrejurimile Dejului şi valea Arieşului*”. Ea a fost terminată în 1892, dar n-a avut şansa să fie publicată până în 1995, când au apărut câteva fragmente în revista „*Acta Musei*

Porolissensis” din Zalău, sub îngrijirea lui Francisc Kiss. Reproducem doar unul dintre cele mai şocante cazuri de vampirism amintite aici:

„S-a întâmplat în satul Turbuța, în luna iunie 1892. Un bătrân, despre care se zvonea că ar fi fost strigoi, a murit. Se povesteşte că acesta, în timpul vieții, obişnuia ca, în chip de câine, să ia laptele vitelor şi oilor. Aici, se crede că, atunci când un strigoi moare, moare doar pe jumătate şi dacă este înmormântat după datină, revine între cei vii şi ia cu el, rând pe rând, neamurile sale, aceştia murind înainte de vreme. Pentru a preveni nenorocirea, se obişnuieşte să se bată un par în inima mortului, în aşa fel ca parul să-l prindă de țărână. Numai în felul acesta va fi mortul cu adevărat mort.

La puțin timp după înmormântarea acestui bătrân, mai multe dintre neamurile sale au murit pe neaşteptate. Au ieşit, aşadar, neamurile în cimitir, au dezgropat mortul şi au bătut un par în inima acestuia. Fapta a ajuns şi la cunoştința autorităților din Jibou, care, în prezent, cercetează cele întâmplate.”

O foarte bună lucrare despre credințele populare româneşti în duhurile necurate care-i bântuite pe cei vii este monografia „*Şapte eseuri despre strigoi*” de Otilia Hedeşan (Editura Marineasa, Timişoara, 1998).

Deşi cuvântul „*vampyr*” are o origine sârbească (upiri), în limba română a intrat ca un împrumut francez. Ivan Evseev ne spune că el a apărut menționat pentru prima dată în 1872, într-un poem al lui Costache Negruzzi. Dracula îşi trage numele de la ordinul cavaleresc al Dragonului, din care a făcut parte tatăl lui Vlad Țepeş (începând din 1431). De aici porecla de Drăculea, fiul Dracului, făcută celebră de saşii ardeleni, după ce voievodul muntean i-a privat de o serie de privilegii.

În ciuda etimologiei, personajul imaginat de Bram Stoker nu prea seamănă cu nimeni de la noi. Maleficul conte din Transilvania se poate transforma într-un liliac uriaş, nu i se poate vedea chipul reflectat în oglindă, nu suportă mirosul de usturoi şi fuge de cruce ca dracul de tămâie. Fiind un demon nocturn, se fereşte de lumina Soarelui, iar când porneşte hai-hui prin lume se ascunde într-un sicriu umplut cu pământul natal. El poate fi nimicit doar dacă i se bate un țăruş în piept şi i se taie capul. Ridicolul descrierii a fost

definitivat de schimbul de replici dintre prefectul Tipătescu şi poliţistul Pristanda de la începutul comediei „*O scrisoare pierdută*". Să reţinem amănuntul că prima reprezentaţie a piesei lui Ion Luca Caragiale a avut loc în 13 noiembrie 1884, la Teatrul Naţional (ea a fost publicată ulterior, în 1885, în „*Convorbiri literare*"), iar scriitorul irlandez şi-a publicat romanul abia în 1897.

Atât în credinţele populare, cât şi în demonologia cultă, vampirii rămân nemuritori doar atât timp cât se pot hrăni cu sânge proaspăt. În romanul lui Bram Stoker, Dracula nu este singurul monstru cu o sete de nepotolit. După moarte, Lucy Westenra ademeneşte copiii din jurul Hampstead-ului, în chipul unei palide „Doamne însângerate", ca să le sugă sângele.

În roman, doctorul Van Helsing le explică tovarăşilor care pândesc întoarcerea moartei-vii:

„*Nemorţii suferă de blestemul nemuririi : ei nu pot să moară, ci trebuie să treacă dintr-o epocă în alta, înmulţindu-şi victimele şi sporind relele lumii. Căci toţi cei care mor ca victime ale nemorţilor devin ei înşişi ne-morţi şi fac, la rândul lor, victime.*"

Dar oare de ce vampirii preferă sângele celor inocenţi? Oare numai datorită faptului că ei sunt mai uşor de ademenit şi pot fi transformaţi cu uşurinţă în victime?

Iată că ştiinţa ne oferă acum un răspuns diferit: sângele tânăr conţine o mare cantitate de celule şuşă, germenii tinereţii eterne.

Revista „*Nature*" a publicat în numărul 433 / 25 februarie un articol cu un titlu nevinovat: „*The regeneration game*" (Jocul regenerării) . Kristen Philipkoski a reformulat titlul pentru Wired.com: „*Young Blood Makes Muscles Spry*" (Sângele tânăr face muşchii sprinteni) . Apoi ştirea a fost remarcată de un redactor din presa de senzaţie, care a făcut din ţânţar un armăsar care a dat repede înconjorul pământului, ajungând pe portalul rusesc „Utro" şi de aici pe situl unguresc „*Átjáró on-line*": „*Secretul nemuririi vampirilor*" (Az őssejtek tartották életben a vámpírokat?)

Dr. Thomas Rando, profesor de neurologie la Universitatea de medicină din Stanford (Stanford University School of Medicine), a făcut o serie de experimente cu sânge ce conţinea celule şuşă. El a făcut şoarecilor adulţi transfuzii cu sânge preluat de la exemplarele

tinere şi a constatat că durata medie de viață a animalelor astfel tratate a crescut cu şase săptămâni.

Efectul maxim s-a observat la muşchi, a căror forță a sporit. Tratamentul a permis o vindecare mult mai rapidă a fibrelor distruse în urma diferitelor accidente. Împrospătarea sângelui a avut un efect benefic şi asupra ficatului, dar rămâne de văzut dacă transfuziile acționează favorabil şi asupra altor organe.

Thomas Rando a explicat fenomenul prin faptul că sângele din animalele tinere conține celule şuşă. Pe măsură ce ființele îmbătrânesc, numărul acestora scade şi organismele nu mai reuşesc să-şi repare stricăciunile interne. Profesorul american a atras atenția asupra faptului că transfuziile de sânge nu constituie un elixir al tinereții veşnice, deoarece bătrânețea este provocată de o serie complexă de schimbări interne, totuşi, folosirea sângelui preluat de la tineri îi va ajuta pe bătrâni să se refacă mai repede după o intervenție chirurgicală.

În 1989, Occidentul l-a prezentat pe Nicolae Ceauşescu drept „*fiul lui Dracula*”, răspândind zvonul că şi-ar face periodic transfuzii cu sânge de copil ca să se mențină sănătos. Conform unui articol publicat recent de Cornel Micu în suplimentul „*Jurnalul Național*”, „*Fiul lui Dracula*”, revista „*Hollywood Investigator*” prezenta în 2001 o serie de dovezi incontestabile că dictatorul român a fost un vampir: „*Conducătorul*” nu suporta să vadă cruci, a demolat o mulțime de biserici, a „*hipnotizat*” o națiune întreagă, în ciuda înfățişării sale care provoca repulsie, a dispărut în circumstanțe neelucidate dupa execuție. Şi... îl venera pe Vlad Țepeş (Dracula), în onoarea căruia a dispus emiterea unui timbru poştal în 1976, cu ocazia comemorării a 5 secole de la moartea voievodului.

Dar, dincolo de toate descoperirile ştiințifice sau speculațiile presei, vampirii ar fi fost de mult doar o curiozitate, dacă Hollywood-ul nu le-ar fi asigurat o viață fără de moarte. Anul trecut, turbulentul regizor american Michael Moore a prezentat filmul „*Fahrenheit 9/11*”, laureat la Cannes. Când a venit rândul să-şi bată joc de țările participante la coaliția anti-irakiană, România a fost asociată cu imaginea lui Lugósi Béla ridicându-se din „*copârşeu*” (sicriu). Pelicula a fost vizionată de sute de milioane de spectatori, pe tot cuprinsul globului, însă nici o oficialitate din România n-a îndrăznit să condamne public această asociere. De fapt, cu excepția lui Sebastian Buhai de la România liberă

[http://www.romanialibera.com/articole/articol.php?step=articol&id=75], nici presa nu s-a agitat.

Dacă somnul rațiunii produce monştri, indolența națiunii le asigură o tinerețe veşnică.

Articol apărut în:
Caiete silvane, 8 (31) / august 2007, pag. 22.

BIBLIOGRAFIE:

Ion Luca Caragiale, *O scrisoare pierdută*. În vol.: Ion Luca Caragiale, *Opere 1, Teatru*, Editura pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1959, pag. 99-221.

Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Ed. Amarcord, Timişoara, 1997.

Francisc Kiss, *Credințe populare din Sălaj, culese de Kádár József, până în anul 1892*. În revista : *Acta Musei Porolissensis*, XIX, Zalău, Muzeul de Istorie şi Artă, 1995, pag.523-536.

Otilia Hedeşan, *Şapte eseuri despre strigoi*, Editura Marineasa, Timişoara, 1998.

Bram Stoker, *Dracula*, traducere de Barbu Cioculescu şi Ileana Verzea, Editura Tess Expres, Bucureşti, 1997.

Bram Stoker, *Dracula*, traducere de Barbu Cioculescu şi Ileana Verzea, Editura Univers, Bucureşti, 1990.

INDEX DE PERSOANE

A

B

C

D

E

F

K

L

M

N

O

P

R

S

T

U

V

W

Z

CUPRINS